

TEKNOLOGISK INSTITUT, MURVÆRK

MURERHÅNDBOGEN

MURO
September 2006

FORLAGET TEGL

Hvor kan jeg få besked?	5
Valg af murværkskonstruktioner	10
Konstruktive forhold	10
Miljøklasser	10
Murværk skal beregnes og kontrolleres	11
Sikkerhedsklasser	12
Kontrolklasser	12
Beregning af murværk	12
Mørtelvalg	12
Mørtelskema	15
Mørtelskema, fortsat	16
Mørtelskema, fortsat	17
Materialeforbrug	18
Bygningsfysiske forhold	19
Varmeisolering	19
Fugtisolering	25
Lydisolation	28
Lydregulering	29
Brandfasthed	29
Ventilering af hule mure	30
Bygningsdele	30
Massive mure, hule mure og skalmure	30
Kælderydervægge	31
Murafslutninger	32
Armeret murværk	32
Materialer	34
Mursten	34
Stentype	34
Trykstyrke	34
Stenformat	34
Teglmursten	35
Anvendelsesområde	36
Bruttodensitet	36
Nettodensitet	36
Minutsugning	36
Vandoptagelse	37
Blokke	37
Bloktyper	37
Format og styrke	37
Teglblokke	37
Letklinkerbetonblokke	38
Porebetonblokke	38
Mørtel	38

Receptmørtel	39
Funktionsmørtel	40
Bindemidler og tilslagsmaterialer til byggepladsfremstillet mørtel	41
Tilsætningsstoffer	42
Kvalitetssikring	43
Produktionskontrol	43
Mursten	43
Blokke	43
Mørtel	44
Produktionsstyring for andre materialer	44
Tegloverligger	44
Modtagekontrol	44
Udførelseskontrol	48
CE-mærkning af byggevarer	50
Udførelse	54
Målafsætning	54
Forbandt	56
Opmuring	56
Tolerancer	57
Mørtelblanding	58
Fugtspærre	63
Detaljer visende fugtspærres placeringer	64
Trådbindere	69
Armering og stålprofiler	70
Fugning	71
Fugefærdiggørelse	72
Teglbjælker	73
Tegloverligger - bæreevnediagram	74
Fjernelse af understøtninger	76
Afstivning af murværk under opførelsen	77
Afsyring af murværk	80
Vejrligets påvirkninger	81
Murværkets beskyttelse under udførelsen	82
Materialeoplagring	82
Afdækning	83
Vinterforanstaltninger	83
Detaljer	84
Sålbænke	84
Murafslutninger	87
Dilatationsfuger	94
Tegltage	100
Tegltagsten - tekniske data	100
Overfladebehandling	101
Generelle forhold	101
Kvalitetssikring	103

Pudsning	103
Udvendig	103
Udkast	104
Grovpuds	104
Pudsning med farvet mørtel	105
Indvendig	105
Finpuds	105
Overfladebehandling ved påførsel af et tyndt mørtellag	105
Underlag - generelle forhold	106
Vandskuring	107
Sækkeskuring	107
Filtsning	107
Tyndpuds	107
Udførelse – generelle forhold	108
Berapning	109
Svumning	109
Farvet puds	109
Kalkning	110
Indfarvet kalk	112
Lasering med indfarvet kalkvand	113
Maling	113
Imprægnering	114
Fliseopsætning	115
Teglgulve	116
Indvendige teglgulve	116
Udendørs belægninger i tegl	117
Renovering	119
Forundersøgelse	119
Tilstandsvurdering	119
Projekt	120
Misfarvet murværk	122
Vedligeholdelse og drift	124
Definitioner	125

Hvor kan jeg få besked?

Teknologisk Institut, Murværk

Kongsvang Allé 29, 8000 Århus C, tlf. 72 20 38 00, fax 72 20 38 01

e-mail muc@teknologisk.dk, www.teknologisk.dk, www.mur-tag.dk

Publikationer:

Pudsning med indfarvet mørtel, 1990

Rensning af tilsmudsede facader, 1993

Skader på murværk som følge af afsyring, 1997

Renoveringshåndbogen – Mur og Tag, 1999

Murerfagets Oplysningsråd (MURO)

Lille Strandstræde 20C, 1254 København K, tlf. 33 32 22 30,

fax 33 32 22 97

e-mail info@muro.dk, www.muro.dk

Vejledninger:

Vintermuring

Murerfagets kontrolordninger, Mursten / Mørtler

Murværk og lydisolation

Isolering i hulmure

Håndtering og montage af teglelementer

Afsyring af udvendigt murværk

Eftermontering af trådbindere i hule mure

Praktisk branddimensionering af murede konstruktioner

Skæring af tagsten ved skotrender

CE-mærkning af murværksmaterialer

Eftermontering af trådbindere

Forlaget Tegl

Lille Strandstræde 20C, 1254 København K, tlf. 33 32 34 84,

fax 33 32 22 97

e-mail forlagettegl@muro.dk, www.forlagettegl.dk

Publikationer:

Vejledning i vedligeholdelse af murværk og tegltage, 2001

Vejledning - Fugtspærre i murværk, 2002

TEGL 36, Vejledning i oplægning af tegltage, 2005

Lægning og opsætning af fliser, 2003

Københavns murede huse i det 20. århundrede

Murerhåndbogen, 2007

Murede ildsteder, 2006

Murværk - lærebog for ingeniører, 2005

Murstensforbandter (Erhvervsskolernes Forlag, MURO)

Murerbogen (Erhvervsskolernes Forlag, MURO)

Materialelære (Erhvervsskolernes Forlag, MURO)

Puds – før og nu (Erhvervsskolernes Forlag, MURO)

Teglpjecer:

- TEGL 10 Tegls egenskaber
- TEGL 15 Erhvervsbygninger i tegl
- TEGL 18 Overfladebehandling af murværk, ny udgave 2003
- TEGL 19 Tegl i Danmarks Middelalder
- TEGL 26 Tegl og akustik
- TEGL 28 Fuger i murværk
- TEGL 29 Fugeknækkemetoden
- TEGL 30 Natursten - inde
- TEGL 31 Armeret murværk i praksis, incl. CD-rom

SBI, Statens Byggeforskningsinstitut

**Dr. Neergaardsvej 15, 2970 Hørsholm, tlf. 45 86 55 33, fax. 45 86 75 35
e-mail info@sbi.dk, www.sbi.dk**

Anvisninger:

- SBI-anvisning 156 Skalmure ved udvendig efterisolering, 1. udgave 1988
- SBI-anvisning 157 Trådbindere til forankring af skalmure og hule mure, 1. udgave 1989
- SBI-anvisning 178 Bygningers fugtisolering, 1993
- SBI-anvisning 186 Småhuses stabilitet (inkl. tillæg I)
- SBI-anvisning 189 Småhuse. Isolering, fugt, lyd, brand, ventilation, styrke, 1999 (inkl. tillæg I)
- SBI-Rapport 223 Murværk, Materialer og egenskaber
- SBI-Rapport 274 Styrkeegenskaber og deformationskapacitet af tværbelastet murværk
- SBI-Rapport 291 Dilatationsfuger i ydervægge af tegl, 1998
- SBI-anvisning 200 Vådtrum, 2001
- SBI-anvisning 208 Beregning af bygningers varmebehov, 2003 (erstattet af anvisning 213)
- SBI-anvisning 213 BE06 Beregning af bygningers varmebehov (pc-program)
- SBI-anvisning 213 Bygningers energibehov – beregningsvejledning til anvisning 213

BYG-ERFA

**Lautrupvang 1B, 2750 Ballerup, tlf. 44 89 06 40, fax 44 65 80 09
e-mail info@byg-erfa.dk, www.byg-erfa.dk**

Byggetekniske erfaringsblade:

1. Bygningsbasis

(13) Terrændæk

04 08 03 Terrændæk – kuldebroer ved indervægge og rørgennemføringer

(19) Bygningsbasis under ét

04 07 30 Fugtopstigning i ydermure – efter renovering af terrændæk i ældre bygninger

04 12 28 Fugtskader i ældre kældre – undersøgelser

04 12 29 Fugtskader i ældre kældre – udbedring og forebyggelse

2. Primære bygningsdele

(20) Terræn

98 06 29 Murværk afsluttet med rulskifte

(21) Ydervægge

95 09 07 Fugt- og frostskeer efter hulmursisolering

96 06 24 Fugt i skalmure og formure

98 05 25 Revner i skalmure og formure fra temperatur- og fugtbevægelser

99 05 31 Stormsker på murede vægge

99 11 25 Forvitring af murværk fremkaldt af krystalliserende salte, 2. udg.

99 11 26 Saltudblomstringer på murværk, 2. udg.

00 10 17 Graffiti på bygningsfacader – fjernelse og forebyggelse

00 11 27 Murbier i mørtelfuger – forebyggelse og udbedring

00 11 28 Tynde overfladelag af mørtel – skader og reparation

01 10 01 Afskalninger fra mørtelfuger

01 10 02 Misfarvende kalkudfældninger på murværk

01 10 03 Stormsker på murede gavltrekanter

01 12 28 Afstivning af murværk under opførelse

01 12 29 Farveforskelle i overfladelag af indfarvet mørtel

02 12 13 Midlertidig afstivning af murværk i byggeperioden

02 12 17 Teglbjælker i murværk – over vindues- og døråbninger

03 09 05 Afsyring af murværk – misfarvning og forvittringer

04 12 31 Trådbindere i murværk – undgå risiko for nedstyrtning

(22) Indervægge

04 12 15 Projektering, udførelse og vedligehold af brandsektionsvægge

05 12 30 Utætte ydervægge ved gulv - under døre og vinduer

(27) Tage

95 11 09 Renovering og vedligehold af små, murede skorstenene, 3. udg.

97 11 24 Undertage – Opbygning, materialer og projektering

97 11 25 Undertage – Udførelse og detaljer

98 12 02 Fugt på undersiden af tegl- og betontagsten i tagrum uden undertag

99 12 22 Regngennemslag i skalmurede skorstenspiber på konsol, 2. udg.

05 06 28 Traditionelt, fast undertag med vingetagsten

05 12 08 Oplægning af naturskifer

(29) Primære bygningsdele under ét

96 12 09 Typiske svigt i småhuses stabilitet

96 12 10 Statik i stabile småhuse

96 12 11 Konstruktioner i stabile småhuse

96 12 13 Forankring og stabilisering af småhuse med vægge af letbeton

97 12 16 Udførelse af fugtspærre mellem fundament og vægge i ældre, murede bygninger, 2. udg.

04 06 02 Ydervægge i uopvarmede og kortvarigt opvarmede bygninger – skal der være dampspærre?

3. Kompletterende bygningsdele

(31) Ydervægge

98 06 26 Sålbenke i murværk, 3. udg.

04 07 29 Indvendig isolering – ældre ydermure over terræn

(37) Tage

98 12 04 Metalinddækninger mellem tag og murværk, 3. udg.

06 04 06 Taginddækninger af zink, aluminium, kompositter og bly

4. Overfladebygningsdele

(41) Udvendige vægoverflader

91 04 15 Maling af pudsede facader

93 09 01 Kalkning og maling af ældre facader

94 06 27 Plantevækst på facader

95 04 26 Udskiftning af fuger omkring vinduer i teglydervægge

95 06 26 Udskiftning af fuger i ydervægge

95 06 27 Fejlfinding og materialevalg ved udskiftning af fuger

06 06 28 Forkomprimerede fugebånd i ydervægge

(42) Indvendige vægoverflader

95 04 25 Udskiftning af fuger ved fliser i vådrum

02 10 16 Malebehandling af vægge i vådrums ”fugtige zone”

05 04 11 Misfarvning af fuger i vådrum – årsager, forebyggelse og udbedring

(43) Dæk

01 03 01 Keramiske fliser og klinker – lægning af gulve i cementmørtel

02 09 26 Gulvafløb og afløbsledninger i badeværelser

(47) Tage

99 04 22 Blafrende undertage af banevarer, 3. udg.

00 10 18 Tagunderstrygning med PUR-skum. Tilstandsvurdering og skade-
udbedring

(49) Overflader under et

04 05 28 Begroninger – alger, lav og mos på tagsten, facader og udendørs gang-
arealer

9. Sum-Gruppe

(99) Bygninger under ét

00 08 07 Termografisk undersøgelse af kuldebroer m.m.

01 12 20 Udtørring af bygninger efter vandskader – metoder og materialehen-
syn

02 09 27 Radon – forebyggelse og afhjælpning

05 05 05 Fugtindhold i beton og murværk – måling og fejlkilder

05 06 26 Fugtundersøgelse af bygninger

05 12 31 Skimmel i bygninger - vækstbetingelser og forebyggelse

06 04 01 Klimaskærmens tæthed - krav, måling, lufttætning

Byggecentrum Boghandel

**Lautrupvang 1B, 2750 Ballerup, tlf. 70 12 06 00, fax 70 12 08 00
e-mail info@byggecentrum.dk, www.byggecentrum.dk**

Alle nævnte publikationer, vejledninger, anvisninger mv. bestilles hos Byggecentrum Boghandel.

TOP – Træbranchens Oplysningsråd,

**Lyngby Kirkestræde 14, 2800 Lyngby, tlf. 45 28 03 33, fax 45 28 03 30
e-mail top@top.dk, www.top.dk**

Byggeblade:

- BB 21 Undertage. Begreber og egenskaber, 2. udg. 2003
- BB 22 Valg af undertage. Kriterier for valg af undertage, 1. udg. 1999
- BB 23 Undertage. Typiske beskrivelsesafsnit, 2. udg. 2003
- BB 24 Ventilerede undertage. Konstruktive forhold ved opbygning af ventilerede undertage, 2. udg. 2003
- BB 25 Uventilerede undertage. Konstruktive forhold ved opbygning af uventilerede undertage, 2. udg. 2003

Edb-programmer

Teknologisk Institut, Murværk

har for Kalk- og Teglværksforeningen af 1893 samt Dansk Beton Industriforenings Blokfraktion og Dansk Beton Industriforenings Elementfraktion og Danske Porebetonproducenters Brancheforening udviklet 3 edb-programmer:

Murværksprojektering, ver. 3.0 – CD-rom, rekvireres hos Teknologisk Institut, Murværk

Mur- og tagdetaljer, ver. 2.0 – hentes på www.mur-tag.dk

Mur- og tagprodukter, ver. 1.0 – hentes på www.mur-tag.dk

Normer og lovgivning

Bygningsreglement (BR 95), Bygge- og Boligstyrelsen 1. april 1995, incl. tillæg 1-14.

Bygningsreglement for småhuse (BR-S 98), Bolig & Byministeriet 15. september 1998, incl. tillæg 1-11.

Norm for murværkskonstruktioner, DS 414:2005, Dansk Standard.

U-værdi 2003, udgivet af Dansk Forening af Fabrikanten af Varmeisoleringsmaterialer, VIF, Sekretariatet, v/Byggecentrum, Lautrupvang 1B, 2750 Ballerup.

Tegningsdetaljer i Murerhåndbogen

er fra publikationen Mur- og Tagdetaljer, udarbejdet af Teknologisk Institut, Murværk, og kan hentes på internetadressen www.mur-tag.dk.

Valg af murværkskonstruktioner

Konstruktive forhold

Konstruktioner skal udformes således, at deformationer og differenssætninger ikke fører til skadelige revnedannelser. Der skal herunder tages tilstrækkeligt hensyn til deformationer fra svind og svelning af fugtfølsomme materialer.

Miljøklasser

For en muret konstruktion vurderes, hvilket miljø konstruktionen eller konstruktionsdelen udsættes for. De forhold, der indgår i miljøpåvirkningen, er omgivelsernes fugtighed, indhold af aggressive stoffer og de fysiske påvirkninger bygningen bliver udsat for ved brug.

Resultatet af miljøvurderingen skal herefter sammenholdes med tilgængelige erfaringer vedrørende holdbarheden af den påtænkte konstruktion eller konstruktionsdel, herunder oplysninger vedrørende holdbarheden af de indgåede materialer, som fx byggesten og mørtler.

Der skelnes mellem tre miljøklasser:

- aggressivt miljø
- moderat miljø
- passivt miljø

Materialer skal vælges i overensstemmelse med miljøvurderingen. Vurderingen af hvilken miljøklasse, bygningen henfører til, fremgår af følgende skemavejledning.

Aggressivt miljø	Moderat miljø	Passivt miljø
Murværk i kystnære områder	Udvendigt murværk, der ikke skal henregnes til aggressivt miljø (f.eks. ydervægge i øverste etage med udhæng)	Murværk i opvarmede, tørre lokaler
Murværk i stærkt røgholdig atmosfære	Utilstrækkeligt beskyttede kælderydervægge	Udvendigt fugtbeskyttede kælderydervægge
Murværk med fare for frostsprængning som følge af højt vandindhold, eksempelvis: • Murværk i jordoverflade • Ved afslutninger foroven (f.eks. ydervægge i øverste etage uden udhæng samt fritstående mure) • Murværk i frysehuse	Murværk i indendørs klima med relativ høj fugtighed Murværk i uopvarmede lokaler	

Andre elementer, udover omgivelsernes fugtighed, indhold af aggressive stoffer og de fysiske påvirkninger bygningen bliver udsat for ved brug, kan være af betydning for holdbarheden af konstruktioner eller konstruktionsdele.

I relation til holdbarhed og levetid kan konstruktiv beskyttelse af konstruktionerne være af afgørende betydning for hvilket løbende vedligehold, der eventuelt skal udføres efter ibrugtagningen.

Murværk skal beregnes og kontrolleres

I bygningsreglement 1995, kap. 5, Konstruktive bestemmelser, anses kravene til dimensionering af byggekonstruktioner at være opfyldt, når konstruktionerne dimensioneres på grundlag af normer for bygningskonstruktioner, hvilket i denne sammenhæng vil sige DS 414:2005, Norm for murværkskonstruktioner.

Bygningsreglementet tillader endvidere, at dimensionering kan ske i overensstemmelse med forskrifter og anvisninger, godkendt af Boligministeriet. I denne sammenhæng er der udkommet en række SBI-anvisninger med praktiske eksempler.

Sikkerhedsklasser

En konstruktion skal dimensioneres og udføres således, at den i den forventede levetid ved korrekt anvendelse og vedligeholdelse med en given sikkerhed kan modstå de laster, den er beregnet udsat for.

Sikkerhedsfastsættelsen foretages ud fra en vurdering af brugen af den bygning, konstruktionen indgår i, og på hvilken måde konstruktionen indgår i bygningen. De fleste konstruktioner henføres til *normal sikkerhedsklasse*.

Følgende eksempler kan tjene til vejledning for, hvilke konstruktioner der normalt henføres til andre sikkerhedsklasser.

Lav sikkerhedsklasse. 1- og 2-etagers bygninger med moderate spændvidder, hvor der kun lejlighedsvis kommer personer, f.eks. lagerbygninger, skure og visse af landbrugets avlsbygninger samt sekundære konstruktionsdele som f.eks. skillevægge.

Høj sikkerhedsklasse. Bygninger med mere end 5 etager, såfremt de ofte benyttes til ophold for mange personer, f.eks. bolig eller kontor eller bygninger med store spændvidder, såfremt de ofte benyttes af mange mennesker, f.eks. til koncert, sport, teater eller udstilling.

Kontrolklasser

Murværkskonstruktioner skal kontrolleres. Formålet hermed er at sikre, at de forudsætninger, der er gjort ved projekteringen, bliver opfyldt samt sikre, at der ikke sker fejl eller lignende under udførelsen. Dersom ovennævnte ikke er opfyldt skal kontrolresultaterne danne beslutningsgrundlag for indgriben.

Murværkskonstruktioner skal udføres under *lempet kontrol*, *normal kontrol* eller *skærpet kontrol* og således, at kravene til den foreskrevne kontrol bliver opfyldt.

Beregning af murværk

Alle murværkskonstruktioner og -konstruktionsdelenes bæreevne og stabilitet skal eftervises ved beregning.

Edb-programmet Murværksprojektering er en effektiv hjælp hertil. Her kan alle former for tryk-, tvær- og forskydningspåvirkede konstruktioner beregnes. Endvidere kan antallet af trådbindere og deres placering bestemmes, ligesom teglbjælkers bæreevne kan eftervises.

Mørtelvalg

DS 414:2005 kræver, at der til murværkskonstruktioner skal anvendes receptmørtel eller funktionsmørtel.

Styrkeegenskaber for receptmørtler (4 typer kalkcementmørtel) er defineret i anneks D i normen.

For mørtel med anden sammensætning eller anden bindemiddelkombination end anført i anneks D, skal styrkeegenskaberne være dokumenteret og fastlagt gennem prøvning, og materialeegenskaberne skal deklareres på et statistisk grundlag.

Bærende konstruktioner

I bærende konstruktioner vælges en mørtel i overensstemmelse med de statiske påvirkninger konstruktionerne udsættes for, hvilket vil sige, at der vælges en mørtel, som kan modstå de tryk- og bøjningspåvirkninger murværkskonstruktionerne udsættes for. Mørteltrykstyrke betegnes "MC" for mørtler med cement som primært bindemiddel og "ML" for mørtler med kalk som primære bindemiddel. Vedhæftning mellem mursten og mørtel er i mange tilfælde en vigtig styrkeparameter.

Det er vigtigt at anvende dokumenterede produkter eller produkter med deklarede styrkeegenskaber. For fabriksfremstillede mørtler gælder endvidere, at produktet skal være CE-mærket.

Efterfølgende skema angiver eksempler på mørteltyper med forskellige styrkeegenskaber (tryk-, bøjningstræk- og vedhæftningsstyrke).

	Mørteltype	Trykstyrke, $f_{mor,c}$ i MPa	Bøjnings- trækstyrke, $f_{mor,t}$ i MPa	Vedhæft- ningsstyrke, $f_{mor,t}$ i MPa
Recept- mørtel ¹⁾	KC 60/40/850	ML 0,8	0,2	2)
	KC 50/50/700	MC 0,9 / ML 1,8	0,5	0,10
	KC 35/65/650	MC 2	0,6	0,15
	KC 20/80/550	MC 4,5	1,4	0,25
	KK _h 35/65/500	2)	2)	2)
	KK _h 20/80/475	2)	2)	0,10
Funktions- mørtel	M2½	2,5	1,5	0,20
	M5	4,0	1,5	0,25

¹⁾ Styrkeparametrene for kalkcementmørtel er fra DS 414:2005, anneks D og Tabel V, E.3b og gælder for murværk af tegl. Styrkeparametrene for kalkcementmørtlerne skal anvendes, medmindre mørtelleverandøren deklarerer andre værdier.

²⁾ Styrkeparametre skal deklareres af mørtelleverandøren.

Miljøklasse

Miljømæssige påvirkninger er en anden parameter for valg af mørtel, og i eksemplerne i efterfølgende skema med de angivne mørtelblandingsforhold (receptmørtler) er der alene taget hensyn til de miljømæssige påvirkninger. Statistiske forhold og fysiske påvirkninger kan betinge en stærkere mørtel end anført i oversigten, jf. afsnittet Bærende konstruktioner ovenfor.

Det er dog vigtigt at anføre, at for alle mørteltyper undtagen kalkcementmørtel KC 50/50/700, KC 35/65/650 og KC 20/80/550 kræves, at der fra producenten foreligger dokumentation for styrkeegenskaber, såfremt mørtlen anvendes til konstruktivt, bærende murværk.

Blandingsforholdene er kun vejledende, og mørtelvalget må således ved hvert enkelt projekt afpasses efter lokale forhold som konstruktionens opbygning og placering samt efter de materialer, der i øvrigt indgår i konstruktionen.

Ved valg af mørtel må det endvidere tages i betragtning, at den stærke mørtel ikke altid er at foretrække - eksempelvis er murværk med stærke mørtler tilbøjelig til at revne gennem såvel mørtelfuger som mursten, hvorimod murværk med svage mørtler ofte kun vil revne i mørtelfuger.

Pudslags styrke skal aftage udefter fra lag til lag, og styrken skal afpasses efter underlaget.

For mørtelskemaet gælder endvidere, at anvisninger fra materialeproducenter altid bør følges forud for skemaets forslag.

Mørtelskemaet er således som før nævnt kun vejledende. Det skal præciseres, at murerentreprenøren er fuldt ansvarlig for såvel udførelsesmetode som materialevalg. Murerentreprenøren skal tage (skriftligt) forbehold overfor bygherre/rådgivere, såfremt der ikke kan opnås enighed om det foreskrevne materiale - og i det foreliggende tilfælde - mørtelvalg.

I mørtelskemaet er også medtaget eksempler på funktionsmørtlers anvendelse.

Signaturforklaring:

K	Kalkmørtel
KC	Kalkcementmørtel
K _h	Hydraulisk kalkmørtel
KK _h	Kalk-/hydraulisk kalkmørtel
C	Cementmørtel
Funktionsmørtel	Mørtel, der er fremstillet til at opfylde fastlagte egenskaber

Mørtelskema

Miljøklasse	Aggressiv	Moderat	Passiv
Opmuring:			
- Alment	KC 20/80/550 KC 35/65/650 KC 50/50/700 KK _h 20/80/475 Funktionsmørtel MC2½ Funktionsmørtel MC5	KC 35/65/650 KC 50/50/700 KC 60/40/850 KK _h 35/65/500 K 100/750-1200 Funktionsmørtel MC2½ Funktionsmørtel MC5	KC 50/50/700 KC 60/40/850 KK _h 35/65/500 K 100/750-1200 Funktionsmørtel MC2½
- Fritstående mure	KC 20/80/550 KC 35/65/650 KK _h 20/80/475 Funktionsmørtel MC5		
- Skalmure	KC 20/80/550 KC 35/65/650 KC 50/50/700 KK _h 20/80/475 Funktionsmørtel MC2½ Funktionsmørtel MC5	KC 50/50/700 KC 60/40/850 KK _h 20/80/475 KK _h 35/65/500 Funktionsmørtel MC2½ Funktionsmørtel MC5	KC 60/40/850 KK _h 35/65/500 Funktionsmørtel MC2½
- Muraflutninger, gesimser, sålbænke	KC 20/80/550 KC 35/65/650 Funktionsmørtel MC5	KC 35/65/650 KC 50/50/700 KK _h 20/80/475 Funktionsmørtel MC2½ Funktionsmørtel MC5	
- Skorstenspiber, gavlkamme	KC 20/80/550 KC 35/65/650 Funktionsmørtel MC5		
- Murværk af blokke	KC 20/80/550 KC 35/65/650 KK _h 20/80/475 Blokmørtel MC2½ Funktionsmørtel MC5	KC 35/65/650 KC 50/50/700 KK _h 20/80/475 KK _h 35/65/500 Blokmørtel MC2½ Funktionsmørtel MC5	KC 50/50/700 KC 60/40/850 KK _h 35/65/500 Blokmørtel MC2½
- Fugning	Mørtel som opmuringsmørtlen, dog stærkere mørtel for konstruktioner opmuret i kalkmørtel.		

Mørtelskema, fortsat

Miljøklasse	Aggressiv	Moderat	Passiv
Udvendig puds:			
- Sokkelpuds på beton	C 100/400 KC 20/80/550		
- Sokkelpuds på letklinkerbeton	KC 35/65/650		
- Udkast før grovpudsning af teglvæg	C 100/400 KC 20/80/550 K _h 100/400	KC 35/65/650 K _h 100/400 KK _h 20/80/475	
- Grovpuds på udkast	KC 20/80/550 KC 35/65/650 KK _h 20/80/475 K _h 100/400	KC 50/50/700 KC 60/40/850 KK _h 20/80/475 KK _h 35/65/500	
- Vandskuring, filtsning, sæk- keskuring		KC 50/50/700 KC 60/40/850 KK _h 20/80/475 KK _h 35/65/500 Fabriksfremstillet mørtel	
- Tyndpuds		Fabriksfremstillet mørtel	
Indvendig puds:			
- Grovpuds			KC 60/40/850 KC 50/50/700 KK _h 50/50/575 K 100/750-1010
- Finpuds			K 100/300
- Loftpuds			KC 60/40/850 KK _h 50/50/575 K 100/750-1010
- Vandskuring, filtsning, sæk- keskuring, be- rapning, svum- ning, tyndpuds			KC 50/50/700 KC 60/40/850 KK _h 20/80/475 KK _h 35/65/500 Fabriksfremstillet mørtel

Mørtelskema, fortsat

Miljøklasse	Aggressiv	Moderat	Passiv
Tegltag:			
- Lægning af vingetegltag- sten og ryg- ningssten	KC 35/65/650 KK _h 20/80/475		
- Understrygning		KC 60/40/850 KK _h 50/50/575	
- Overstrygning	KC 35/65/650		
Gulve: se under afsnittet Tegl- gulve side 115			
Vægfliser:			
- Udkast	C 100/300	KC 20/80/550	KC 35/65/650
- Opsætning af sintrede fliser	C 100/400	KC 35/65/650	KC 35/65/650
- Opsætning af porøse fliser	C100/600 KC 20/80/550	KC 35/65/650	KC 50/50/700
Fuger omkring vinduer og døre	KC 35/65/650	KC 35/65/650	KC 50/50/700
	KC 50/50/700	KC 50/50/700	KC 60/40/850
		KC 60/40/850	KK _h 35/65/500
		KK _h 20/80/475	
		KK _h 35/65/500	

Materialeforbrug

(Nettomængder)

Opmuring

Materialeforbrug, antal mursten i ”normalformat”, eller i ”bredstensformat” og mørtelmængde i liter pr. m² (DS 414:2005 definerer hverken ”normalformat” eller ”bredstensformat”).

Vægttykkelser	cm	11	17	23	29*	35*	35	41*	47
Facadesten med hele kopper	stk.			100			100		100
Bagmursten	stk.			31			100		164
Facadesten med knækkopper	stk.	70		70	70	70		70	
Bagmursten	stk.			63	63	63		63	
Facadesten med løberskifte	stk.	63	63	63	63	63	63	63	63
Bagmursten	stk.			62	62	62	126	63	192
Mørtelforbrug i alt pr. m ² ca.	liter	37	57	80	92	92	120	92	160
Rulskifte pr. m	stk.			15	23	23	23	23	30
Mørtelforbrug ca.	liter			9	12	12	12	12	16
Standardskifte pr. m	stk.	15	15	30	38	45	45	45	60
Mørtelforbrug ca.	liter	6	9	16	20	23	23	23	32

* 29, 35 eller 41 cm hul facademur med trådbindere

Mørtelforbrug

Ca. 7 hl mørtel pr. 1000 mursten i normalformat / ca. 1000 kg tørmørtel pr. 1000 mursten.

Ca. 10½ hl mørtel pr. 1000 bredsten / ca. 1400 kg tørmørtel pr. 1000 bredsten.

”Flensborgformat”: Antal mursten og liter mørtel tillægges 1/3 ved opmuring med flensborgsten (format 228×108×40 mm).

Skorstensrør: Pr. lb. meter skorsten med lysning 230×230 mm:

	Mursten	1/2-stens vange	1/1-stens vange
	Mørtel	90 stk.	240 stk.
		65 liter / 90 kg	170 liter / 240 kg

Facdearbejde:

Fugning: Ca. 400 liter mørtel pr. 100 m² / ca. 600 kg tørmørtel pr. 100 m² ved 13 mm fugedybde

Pudsearbejde:

Udkast: Ca. 500 liter mørtel pr. 100 m² / 5-8 kg tørmørtel pr. m²
Grovpuds: Ca. 1700 liter mørtel pr. 100 m² / 20-30 kg tørmørtel pr. m²
Finpuds: Ca. 200 liter mørtel pr. 100 m² / 2-4 kg tørmørtel pr. m²
Berapning o.lign.: Ca. 600 liter mørtel pr. 100 m² / 5-8 kg tørmørtel pr. m²

Gulvtegl i

”normalformat”:

1 m ²	<i>på fladen</i>	<i>på kant</i>
med knasfuge:	41 sten	80 sten
med normalfuge:	35 sten	63 sten

Bygningsfysiske forhold

Der stilles forskellige krav til varmeisolering, afhængig af om der er tale om nybyggeri, tilbygninger eller ombygning.

Varmeisolering - nybyggeri

Et nybyggeri er isoleringsmæssigt i orden, når det er eftervist, at energirammen er overholdt og de enkelte bygningsdele i klimaskærmen mindst isoleres svarende til værdierne i BR 95, kap. 8.5.

Eftervisning af energirammen skal altid udføres. Det betyder, at ved strategisk rigtig isolering af konstruktionerne under hensyntagen til, at kuldebroernes omfang reduceres, kan der i vid udstrækning udføres kendte konstruktioner som hidtil, fx 348 mm hulmur. Herved kan anlægsudgifterne holdes nede og eventuel reduktion i boligareal undgås.

Flere forhold skal dog tages i betragtning og for nye bygninger opvarmet til mindst 15°C skal dokumentation altid foreligge i form af:

- at kravene til mindste varmeisolering iht. kap. 8.5 er overholdt
- at ”6 W-regel” (eller ”8 W-regel”) er opfyldt
- eftervisning/dokumentation af, at behovet for tilført energi ikke overstiger energirammen
- udstedt energimærke
- evt. eftervisning af, at krav til bygningers tæthed iht. kap. 8.2.1, stk. 4 er opfyldt

Kravene til mindste varmeisolering er overholdt, når såvel bygningsdele i klimaskærmen som linietaf fra bygningsdele mindst isoleres svarende til, at værdierne i BR95, kap. 8.5 er overholdt jf. nedenstående tabeller.

De enkelte bygningsdele i nye bygninger og bygningsdele omkring rum, der er opvarmet til mere end 5°C, skal mindst isoleres svarende til, at U-værdierne ikke overstiger følgende:

U-værdier W/m ² K	Max. tilladelig U-værdi jf. BR 95, kap. 8.5
Ydervægge og kældervægge mod jord	0,40
Skillevægge*	0,50
Etageadskillelse*	0,40
Terrændæk, kældergulve mod jord og etageadskillelser over det fri eller ventileret kryberum	0,30
Etageadskillelser under gulve med gulvvarme mod rum, der er opvarmede	0,70
Loft- og tagkonstruktioner, herunder skunkvægge, flade tage og skråvægge direkte mod tag	0,25

* mod rum, der er uopvarmede eller er opvarmet til en temperatur, der er mere end 8°C lavere end temperaturen i det aktuelle rum.

For linietaf i bygningsdele i nye bygninger og bygningsdele omkring rum, der er opvarmet til mere end 5°C, gælder endvidere, at eventuelle kuldebroer skal udføres svarende til, at linietafet i disse konstruktioner ikke overstiger følgende værdier:

Linietab Ψ_{sa}, W/mK	Max. tilladeligt linietab jf. BR 95, kap. 8.5
Fundamenter omkring rum, der opvarmes til mindst 5°C	0,40
Fundamenter omkring gulve med gulvvarme	0,20
Samling mellem ydervæg og vinduer eller yderdøre, glasvægge, porte og lemme	0,06
Samling mellem tagkonstruktion og vinduer i tag eller ovenlys	0,20

For nærmere oplysninger henvises til bygningsreglementerne og SBI-anvisning 213.

Nye bygninger op til 3 etager skal udformes, således at dimensionerede varmetab, eksklusive vinduer og døre ikke overstiger 6 W pr. m² klimaskærm (for bygninger på 3 etager og derover må det tilsvarende dimensionerede varmetab ikke overstige 8 W pr. m² klimaskærm).

Dimensionerede varmetab, eksklusive vinduer og døre, vil sige dimensionerede varmetab fra klimaskærm, som omfatter ydervægge, loft, gulv mv. inklusive linietab etc., men altså eksklusive vinduer og døre.

Energirammen udtrykker bygningens samlede behov for tilførsel af energi til opvarmning, ventilation, køling, varmt brugsvand og eventuel belysning (for småhuse gælder, at belysning ikke indregnes i energirammen).

For nye bygninger gælder, at energirammen altid skal beregnes/dokumenteres og bygningerne skal energimærkes. Det betyder, at ansøgning om byggetilladelse for nye huse altid skal indeholde en energiberegning med eftervisning af energirammen.

I praksis foregår det ved, at beregningen indberettes til FEM-Sekretariatet (Teknologisk Institut og Byggecentrum, som varetager energimærkeordningen), og kvittering for at indberetning er foretaget vedlægges ansøgningen om byggetilladelse.

Der stilles forskellige krav til at opfylde energirammen, afhængig af, om bygningen henregnes til:

- Etageboliger, kollegier, hoteller mm.
- Kontorer, skoler, institutioner og andre bygninger
- Lavenergibygning, klasse 1
- Lavenergibygning, klasse 2

Energirammen for eksempelvis småhuse, etageboliger, kollegier, hoteller mv. må ikke overstige 70 kWh/m² opvarmet etageareal pr. år tillagt 2200 kWh pr. år divideret med det opvarmede etageareal (udtrykt således: $70 + \frac{2200}{A}$ kWh/m²/år).

Energimærke skal udstedes inden ibrugtagningstilladelse kan gives, hvilket vil sige, at en energikonsulent skal gennemgå det aktuelle byggeri og sikre, at byggeriet med eventuelle ændringer, der er udført i opførelsesfasen, opfylder energirammen.

Eventuelle utætheder i klimaskærmen har betydning for varmetabets samlede størrelse. Bygningsreglementet stiller derfor også krav til nye bygningers tæthed og iht. kap. 8.2.1 stk. 4 er det anført, at luftskiftet gennem utætheder i klimaskærmen ikke må overstige 1,5 l/s pr. m² opvarmet etageareal ved trykprøvning med 50 Pa.

Varmeisolering - tilbygninger

For tilbygninger opvarmet til mindst 15°C skal dokumentation altid foreligge i form af:

- enten, at kravene til mindste varmeisolering iht. kap. 8.3.2 er overholdt
- eller energiramme for tilbygningen eftervises, som anført under afsnittet Varmeisolering - nybyggeri
- alternativet til eftervisning af energirammen er, at såfremt kravene til mindste varmeisolering iht. kap. 8.3.2 ændres og/eller samlet areal af vinduer og døre mod det fri overstiger 22% af det opvarmede areal i tilbygningen, skal overholdelse af varmetabsrammen eftervises. Benyttes varmetabsrammen skal de enkelte bygningsdele dog mindst isoleres svarende til kravene i kap. 8.5.

Eftervisning af energiramme eller eftervisning af varmetabsramme kan undlades såfremt kravene til mindste varmeisolering iht. BR95, kap. 8.3.2 er overholdt jf. nedenstående tabeller.

De enkelte bygningsdele omkring rum, der er opvarmet til mere end 15°C, skal mindst isoleres svarende til, at U-værdierne ikke overstiger følgende:

U-værdier W/m^2K	Max. tilladelig U-værdi jf. BR 95, kap. 8.3.2
Ydervægge og kældervægge mod jord	0,20
Skillevægge*	0,40
Terrændæk, kældergulve mod jord og etageadskillelser over det fri eller ventileret kryberum	0,15
Terrændæk, kældergulve mod jord og etageadskillelser over det fri eller ventileret kryberum, hvor der er gulvvarme	0,12
Loft- og tagkonstruktioner, herunder skunkvægge, flade tage og skråvægge direkte mod tag	0,15

* mod rum, der er uopvarmede eller er opvarmet til en temperatur, der er mere end 8°C lavere end temperaturen i det aktuelle rum.

For linietaf i bygningsdele omkring rum, der er opvarmet til mere end 15°C, gælder endvidere, at eventuelle kuldebroer skal udføres svarende til, at linietaf i disse konstruktioner ikke overstiger følgende værdier:

Linietaf Ψ_{sa}, W/mK	Max. tilladeligt linietaf jf. BR 95, kap. 8.5
Fundamenter	0,150
Fundamenter omkring gulve med gulvvarme	0,12
Samling mellem ydervæg og vinduer eller yderrdøre, glasvægge, porte og lemme	0,03
Samling mellem tagkonstruktion og vinduer i tag eller ovenlys	0,10

For nærmere oplysninger henvises til bygningsreglementerne og SBI-anvisning 213.

Varmetabsrammen er et udtryk for, at samlet varmetab fra tilbygningen, med ændrede U-værdier og linietaf samt eventuel forøget vinduesareal, samlet set ikke overstiger de krav til varmetab der gælder, såfremt ændringer ikke er foretaget. Sagt med andre ord, er varmetabsrammen en eftervisning af, at samlet varmetab fra tilbygningen ikke overstiger samlet varmetab ”i idealsituationen”, hvor ændringer i hverken U-værdier, linietaf eller vinduesareal i forhold til bygningsreglementets krav til mindste varmeisolering iht. kap. 8.3.2, er foretaget.

Varmetabsrammen omfatter i denne sammenhæng kun tilbygningen, og varme-

tab gennem den dækkede del af eksisterende bygning kan modregnes. Det betyder, at beregnet varmetabsramme kan forhøjes med det varmetab, der tidligere har passeret gennem den dækkede del af eksisterende bygning. Sagt med andre ord virker varmetabet gennem den dækkede del af eksisterende bygning til gunst for varmetabsrammen.

Varmeisolering - ombygning

Rentabilitet af ombygningens foranstaltninger eftervises, og kravene til mindste varmeisolering iht. BR95, kap. 8.3.2 skal overholdes, såfremt ombygningen vedrører klimaskærm (hvis omfanget udgør mere end 25% af klimaskærmen) eller installationer og/eller hvis ombygningen koster mere end 25% af offentlig ejendomsværdi fratrukket grundværdien.

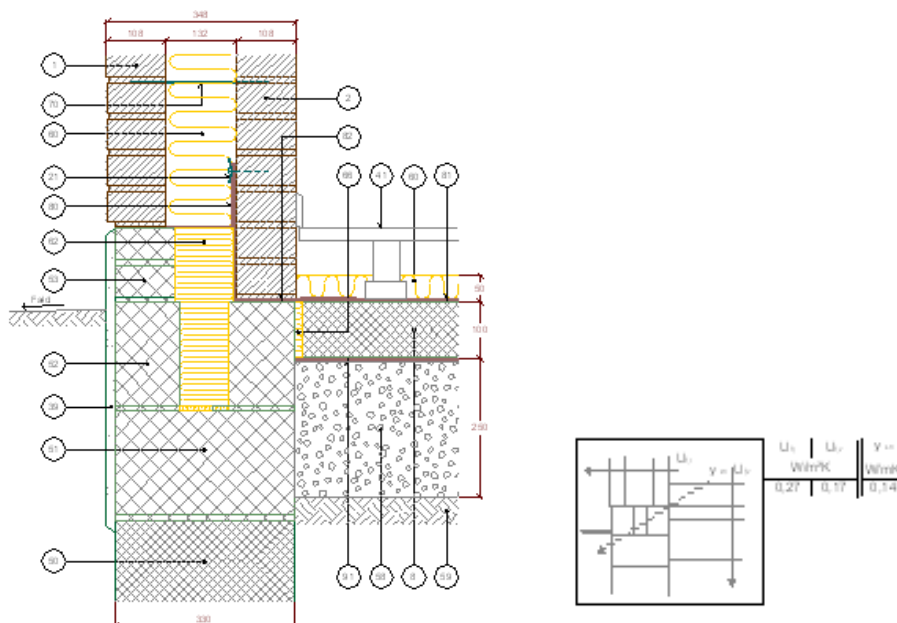
Lempelige regler gælder dog for fx udskiftning af tagbelægning. For nærmere oplysninger henvises til bygningsreglementerne.

Beregningsmetodik og definitioner

DS 418, Beregning af bygningers varmetab med tillæg, angiver hvorledes varmetab skal beregnes. Ved bestemmelse af U-værdien for en konstruktion skal der tages hensyn til eventuelle kuldebroer samt virkningen af reduceret isoleringstykkelse i dele af konstruktionen, som ikke indregnes på anden vis.

På hjemmesiden mur-tag.dk er U-værdier og linietaf for en række konstruktionsdetaljer angivet. Vignetter med tilhørende illustration af varmestrøm og angivelse af såvel U-værdier som linietaf er anført på de enkelte tegninger. Tegningerne kan direkte benyttes som opslagsværk, hvor varmestrømsværdierne i relation til de aktuelle tegningsdetaljer kan hentes og benyttes i forbindelse med beregning af energirammen eller varmetabsrammen.

Eksempel på 348 mm hulmur og strøgulv i terrændækkonstruktion med tilhørende viget er vist i nedenstående figur.



Fugtisolering

I alle murværkskonstruktioner skal det sikres, f.eks. ved indlæggelse af fugtstandsende membraner, at fugtopsugning fra jord, fundament eller andre bygningsdele, hvor fugt kan forekomme, forhindres. Endvidere skal der indlægges fugtstandsende membraner eller TB-render således, at eventuelt indtrængende vand fra f.eks. slagregn ledes bort, eventuelt gennem drænråbninger i murværk eller fundament, se nærmere herom i bygningsreglement BR95 eller i Vejledning, Fugtspærre i murværk udgivet af MURO. Internetadresserne www.murtag.dk og www.muro.dk kan også benyttes.

Fundamenter

Mellem fundament og murværk indlægges en fugtstandsende membran i fundamentets fulde bredde og længde. Membranen kan med fordel indlægges i større bredde end fundamentet (se efterfølgende tegning) og klæbes til terrændækket.

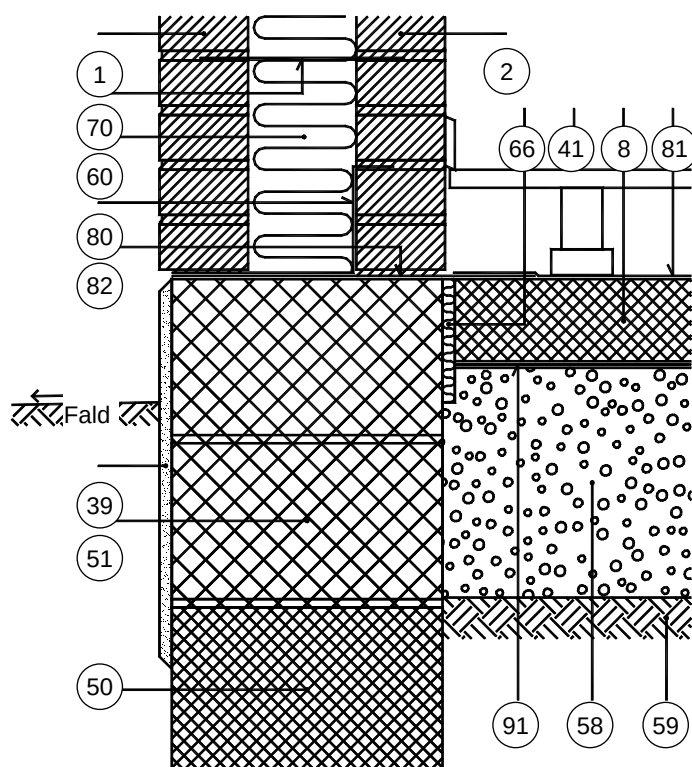
Ved hulumure, der danner ydervægge, indlægges tillige en ekstra membran oven på den første membran. Denne sidste membran føres fra fundaments forside vandret ind til bagmurens bagside (side mod hulrummet) og 2 skifter op ad den, hvor membranen indmures i bagmuren eller fastgøres til eksempelvis elementer.

Fugtisolerende membraner skal være tætte ved samlinger - også hvor membranen brydes af elledninger, kanaler, vindafstivende søjler og lignende.

Radonsikring

Fra jorden kan opstigende, radioaktive gasser – Radon – forekomme. I bygninger er det et krav, at der etableres en effektiv tætning mod disse opstigende, radioaktive gasser, se nærmere herom i pjecen Radon i boliger fra Bygge- og Boligstyrelsen.

Beton, der ikke er revnet, anses for at danne tilstrækkelig effektiv tæthed mod opstigende gasser, så i de fleste tilfælde er det tilstrækkeligt, at sikre samlingerne i overgangen mellem sokkel og gulvkonstruktion, eksempelvis ved at indlægge en membran – en fugtspærre i større bredde end ydermuren – der klæbes til terrændækket (se efterfølgende tegning).



Sokkel (lodret snit)

- | | | | |
|----|-------------------|----|--|
| 1 | Tegl i formur | 59 | Bæredygtig jord |
| 2 | Tegl i bagmur | 60 | Isolering |
| 8 | Betonplade | 66 | Kantisolering |
| 39 | Sokkelpuds/udkast | 70 | Trådbinder |
| 41 | Gulvkonstruktion | 80 | Fugtspærre |
| 50 | Betonfundament | 81 | Dampspærre |
| 51 | Letklinkerblokke | 82 | Fugtspærre/radonsikring, klæbes til betonplade |
| 58 | Letklinker | 91 | Evt. støbeunderlag |

Bjælker over muråbninger

Hvor murværket fortsætter over muråbningen, og det overliggende murværk udsættes for slagregn, skal der indlægges en fugtstandsende membran.

Ved teglbjælker kan den fugtstandsende membran enten placeres umiddelbart over eller umiddelbart under teglbjælken (tegloverligger og antal påmurede skifter). Den fugtstandsende membran føres fra formurens forside til bagmurens bagside (side mod hulrummet) og fastgøres her. Membranen skal altid gives et fald mod formuren og skal ved falsene føres mindst 150 mm ind i hulrummet.

Som alternativ til fugtstandsende membraner kan der anvendes en TB-rende. TB-renden leveres sammen med de præfabrikerede tegloverliggere og den indmures i hulumuren i den 2. liggefuge over åbningen.

TB-renden svækker ikke teglbjælkens styrkemæssige egenskaber og kan derfor

altid indmures i den 2. liggefuge, se side 63 under afsnittet, Detaljer visende fugtspærrers placeringer.

Ved betonbjælker placeres den fugtstandsende membran umiddelbart over bjælken og føres til bagmuren som ved teglbjælker. Membranen virker her desuden som en del af et glidelag (2 paplag danner glidelag), der skal optage differensbevægelser mellem beton og murværk.

Lydisolation

Lydisolation mellem to rum kaldes luftlydisolation, også selvom lyden transmitteres gennem konstruktionerne i en bygning.

Krav til lydreduktion, luftlydisolation for bygningskonstruktioner er i henhold til BR 95:

9.1. Almene krav.

Stk. 1. Bygninger skal udføres og indrettes således, at brugerne sikres tilfredsstillende lydforhold.

For murværkskonstruktioner er det hovedsageligt vægges luftlydisolation, der stilles krav til. Disse krav ses i efterfølgende skema.

Mindste tilladelige luftlydisolation, R'_w , for vægge:

	Beboelses- bygninger	Hoteller, plejehjem	Undervisnings- bygninger mv.
	Sammen- byggede en- familiehuse	Etage- boliger	Beboelses- enheder
Lejlighedsskel og skel mod fællesrum	55 dB	52 dB	52 dB
Lejlighedsskel og skel mellem boligenheder og rum med særligt ge- nerende støj		60 dB	60 dB
Mellem undervisnings- rum og skel mod fæl- lesrum			48 dB
Mellem undervisnings- rum til sang og sløjd og skel mod andre under- visningsrum			60 dB

I øvrigt henvises til SBI-anvisning 172, Bygningers lydisolering, nyere bygninger.

Lydisolationen for enkelt- og dobbeltvægge af mursten ses i efterfølgende tabel: Luftlydisolation, R'_w i dB, for murede vægge af mursten m/u pudslag og med en bruttodensitet på mindst 1600 kg/m³.

Tykkelse af skillevæg	R'_w med puds	R'_w uden puds
½-sten (108 mm)	45	44
Bredsten (168 mm)	48	47
1-sten (228 mm)	52	51
2×½-sten (240 mm massiv)	48	47
1½-sten (350 mm - fordrer skærpet opmærksomhed)	55	54
2×½-sten (350 mm hulmur - 125 mm mineraluld, uden trådbindere)	60	59
2×bredsten (410 mm hulmur - 70 mm mineraluld, uden trådbindere)	60	59

- *Det forudsættes, at væggenes samlinger med omgivende bygningsdele er korrekt udført, således at flanketransmissionen ikke forstærkes.*
- *Det forudsættes, at der er muret med fyldte fuger.*
- *De 2 vægdele i hule mure må ikke være sammenholdt med trådbindere.*

Lydregulering

TEGL 26, Tegl og akustik giver et billede af teglmurværkets lydabsorberende egenskaber. Værdierne er fundet dels gennem laboratorieforsøg og dels vha. beregningsmodeller af murværk udført af forskellige hulsten og akustiksten.

Brandfasthed

Bestemmelserne i BR 95, kap. 6 er funktionsbaserede brandkrav, der beskriver det sikkerhedsniveau, der skal opnås i tilfælde af brand. Byggelovens bestemmelser tager udgangspunkt i personsikkerhed og mulighed for evakuering af personer. Sikkerhedsniveauet er tæt knyttet til risikoen for brandspredning og bygningens stabilitet.

Byggevarers og bygningsdeles brandmæssige egenskaber skal dokumenteres. Dokumentation kan bestå i klassifikation af byggevarer og bygningsdele, hvilket vil sige fælleseuropæiske regler for prøvning og klassifikation af både byggevarer og bygningsdele. Dokumentation kan også ske ved eksempelvis:

- Beregning
- Brandprøvning efter gældende prøvningsmetoder
- CE-mærkning

Da såvel tegl som mørtel er ubrændbare materialer, er teglstensmurværk særdeles brandfast, og de krav vedrørende brandforhold, der af myndighederne stilles til vægge i beboelsesbygninger, vil da også kunne tilfredsstilles af teglstensmurværk.

I Dansk Standard, DS 1051.1, Brandtekniske prøvninger af bygningsdeles modstandsevne mod brand, er der givet bestemte regler for, hvordan brandprøvning skal gennemføres, og i Dansk Standard, DS 1051.1, skelnes der mellem 3 klasser:

- Brandsikker bygningsdel (BS-bygningsdel)
- Branddrøj bygningsdel (BD-bygningsdel)
- Flammestoppende bygningsdel (F-bygningsdel).

Erhvervs- og Boligstyrelsen har udgivet ”Eksempelsamling om brandsikring af byggeri”, april 2004 og Brandteknisk Vejledning 35, Brandvægge og brandadskillelser, Udførelsesmæssige detaljer, december 2003 er udgivet af Dansk Brand- og Sikringsteknisk Institut.

Brandvægge skal mindst udføres som BS-bygningsdel 120, og dette krav tilfredsstilles af 23 cm murværk af teglsten (massive eller mangehulssten).

Brandvægge og brandsektionsvægge skal føres op over taget med afdækket brandkam af samme konstruktion som den underliggende væg med en højde af mindst 30 cm målt vinkelret på tagfladen, og murede brandkamme skal have vandrette skifter.

En brandkam kan erstattes med en sikring af tagkonstruktionen langs væggen (brandkamserstatning).

Eksempler på brandkam og brandkamserstatning kan ses i Tegl 36 eller på www.mur-tag.dk.

Ventilering af hule mure

I fritstående mure, der er udført som hule mure og andre hule mure uden isole-ring, bør hulrummet ventileres for også at skabe muligheder for vandafgivelse ved fordampning fra de indvendige murflader. Det gøres ved at lade et antal studs-fuger stå tomme foroven og forneden i begge sider.

I ydervægge, der er udført som isolerede hule mure, har åbne studs-fuger ingen ventilerende effekt, med mindre der etableres en fri spalte (svarende til minimum 20-30 mm) mellem formur og isolering.

Bygningsdele

Massive mure, hule mure og skalmure

I normen for murværkskonstruktioner, DS 414, skelnes mellem massive mure, hule mure og skalmure. For hule mure skelnes der mellem hule mure med trådbindere og hule mure med stenbindere, hvor den sidste type normalt ikke anvendes som ydervægskonstruktion af varmeisoleringshensyn. Ved en hul mur med trådbindere virker for- og bagmur sammen ved optagelse af såvel lodrette

som vandrette laster, hvorfor antallet af trådbindere skal beregnes og placeres jævnt fordelt. I en skalmurskonstruktion behøver binderne derimod ikke at være jævnt fordelt, og antallet behøver ikke at være så stort som ved en hul mur, idet bagvæggen ved en sådan konstruktion alene skal være stabil over for alle laster såvel lodrette som vandrette. Skalmuren bærer ikke andre lodrette laster end sin egen last.

I efterfølgende tabel gengives nogle af de krav, der stilles i normen til skalmure og hule mure hvad materialer angår.

	Skalmure	Hule mure
Mindste murtykkelse	Ingen krav (trådbinderes indmuringslængde og forankringskrav vil dog få betydning)	Ingen krav (trådbinderes indmuringslængde og forankringskrav vil dog få betydning)
Mindste værdi for stens trykstyrke	Ingen krav (trykstyrken fastsættes ved dimensioneringen)	Ingen krav (trykstyrken fastsættes ved dimensioneringen)
Svageste mørteltype	Ingen krav (mørteltypen fastsættes ved dimensioneringen og miljøvurderingen)	Ingen krav (mørteltypen fastsættes ved dimensioneringen og miljøvurderingen)
Bagvægsmateriale	Tegl, beton eller letbeton	Bagmur opmuret med tilsvarende mørtel som anvendt i formur
Murbindere	Korrosionsfast	Korrosionsfast i aggressivt og moderat miljø
Mindste binder diameter	3 mm	3 mm
Mindste antal bindere pr. m ²	2 ¹⁾ (Antal bindere fastsættes ved dimensioneringen)	4 ²⁾ (Antal bindere fastsættes ved dimensioneringen)

- 1) Ved skalmurens afslutninger ved dilatationsfuger og omkring huller skal der placeres tætsiddende bindere med afstand mindre end 300 mm.
- 2) Ved formurens understøtninger i siderne, ved dilatationsfuger og omkring huller, skal der placeres tætsiddende bindere med afstand mindre end 300 mm. Kravet om mindst 4 bindere pr. m² gælder dog ikke ved hjørner.

Kælderydervægge

Kælderydervægge kan opmures af egnede mursten, letklinkerbetonblokke og betonhulbloksten. Som opmuringsmørtel skal anvendes en mørtel svarende til MC 4½. Stenleverandørens anvisninger og foreskrevne mørteltype skal dog altid følges.

Kælderydervægge under jord skal beskyttes mod fugt og vandtryk.

Kælderydervægge beskyttes udvendig ved etablering af en fugtisolering, eksempelvis ved berapning/grovgrunding og påfølgende to gange asfaltering eller med særligt tynde, hårde profilerede plastplader.

Terrænet langs kælderydervægge skal have fald bort fra bygningen eller andre foranstaltninger skal træffes, så overfladevand effektivt ledes bort.

For at hindre, at nedsivende vand skaber vandtryk mod kældervægge, skal der udvendigt etableres et vægdræn enten ved anvendelse af drænende fyld, opstilling af drænblokke af f.eks. letklinkerbeton eller ved anvendelse af isoleringsmaterialer med drænende egenskaber (mineraluld regnes ikke for drænende). Der skal etableres omfangsdræn, og vægdrænet skal have forbindelse hertil.

Murafslutninger

Alle opadvendte murflader i den færdige konstruktion skal være udformet således, at skadelig nedtrængning af vand i konstruktionen forhindres. Det sker ved indlæggelse af fugtspærre, og vandafvisning sikres ved fremspring eller indmuring af løskanter, se senere under afsnittet Detaljer.

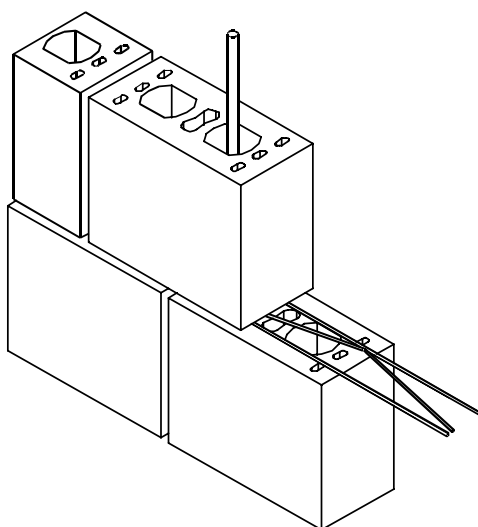
Armeret murværk

Murværk, hvori stænger eller armeringssystemer, sædvanligvis af stål, er indstøbt i mørtel eller beton, således at alle materialerne samvirker ved optagelse af påvirkninger.

Armeringssystemer er præfabrikerede armeringsgitre bestående af mindst 2 parallelle armeringsstænger forbundet med en påsvejt gitterudfyldning.

Armeringssystemer er sædvanligvis af rustfast stål og anvendes i liggefuger.

Skitse armeret murværk/blok



Armeringsstænger og armeringssystemer i murværkskonstruktioner i aggressivt og moderat miljø skal være af rustfast stål eller være korrosionsbeskyttet svarende til miljøklassen.

Kravet om korrosionsfasthed kan for armeringsstål regnes opfyldt ved benyttelse af rustfast stål efter EN 10088. Alternativt kan armeringsstænger og armeringssystemer omstøbes med beton eller mørtel. Afhængig af miljøklassen, som bygningsdelen henføres til, skal dæklaget omkring armeringen minimum være som angivet i efterfølgende tabel:

	Armeringsdæklag	
	Normal kontrol	Skærpet kontrol
Aggressivt miljø	Min. 35 mm	Min. 35 mm
Moderat miljø	Min. 25 mm	Min. 25 mm
Passivt miljø	Min. 15 mm	Min. 15 mm

Udstøbningsmateriale til armerede kanaler skal opfylde følgende krav:

- Cement skal tilfredsstille DS 427, Portlandcement.
- Udstøbningsmaterialet må ikke indeholde korrosionsfremmende stoffer eller være til skade for materiale eller armering.
- Afprøvning af udstøbningsmateriale skal gennemføres efter samme standard som opmuringsmørtel.
- Nødvendig vandmængde, der skal tilsættes for at opnå fornøden konsistens til at fylde kanalerne, skal deklarerer.
- Ved fremstilling på byggeplads skal delmaterialer afmåles ved vejning.
- Blanderen skal fremstille ensartet udstøbningsmateriale.
- Efter blanding skal udstøbningsmateriale holdes i stadig bevægelse.

Materialer

Kravene til de materialer, der anvendes til murværk, er angivet i DS 414, Norm for murværkskonstruktioner samt tilknyttede standarder. Alle byggevarer skal endvidere CE-mærkes, jf. bekendtgørelse om CE-mærkning og markedskontrol af byggevarer, BEK nr. 118 af 13/3/2002 (se også afsnit senere om CE-mærkning).

Mursten

Mursten (DS 414 skelner dog ikke mellem mursten og blokke) er byggesten, hvis basishøjde er mindre end 185 mm.

Stentype

Der skelnes mellem følgende typer: betonsten, kalksandsten, letbetonsten, letklinkerbetonsten, molersten, porebetonsten og teglsten.

Mursten kan enten være massive sten eller hulsten. En hulsten er en byggesten, hvor hullerne er vinkelret på liggefladen.

Byggesten (mursten) skal opfylde krav i DS 414, og efter 1. april 2006 skal byggesten endvidere være CE-mærket og overholde krav i harmoniseret standard.

Trykstyrke

Murstens trykstyrke f_{bn} bestemmes som normaliseret trykstyrke (middelstyrke af en byggesten konverteret til trykstyrken for en ækvivalent, lufttør byggesten med 100 mm bredde og 100 mm højde). Trykstyrken angives i MPa.

Mursten skal deklareres i enten:

Kategori 1: sten med deklareret trykstyrke, hvis svigtsandsynlighed ikke overstiger 5%. Dette gælder trykstyrker deklareret på basis af 50% fraktiler og 5% fraktiler.

eller

Kategori 2: sten, som ikke er dokumenteret at opfylde kravene til byggesten i kategori 1.

Stenformat

I normmæssig sammenhæng eksisterer begrebet ”mursten i dansk normalformat” ikke mere. Begrebet vil dog nok fortsat bestå i daglig tale. Begrebet kan også være en handelsbetegnelse.

Med indførelse af CE-mærke og harmoniserede standarder skal producenten deklarere byggestens (murstens) format, og i den henseende er der frihed til at

deklarere formatet vilkårligt.

Ud over trykstyrken, hvor mursten skal deklareres til enten kategori 1 eller kategori 2 er der dog selvsagt også tolerancer i formatet, der skal overholdes. Producenten skal således iht. EN 771-1 deklarere byggestenenen i én af toleranceklasserne: T1, T2 eller Tm.

Murstens tilladte målafvigelser fra deklareret basismål fremgår af efterfølgende tabel, hvor tolerance for mursten i såvel ”dansk normalformat” som ”bredstensformat” efter DS 414, 5. udgave er vist og sammenlignet med tilsvarende tolerance efter DS 414:2005 med tilhørende harmoniserede standarder.

Mål		Tolerancer på middelværdi		
		DS 414, 5. udg.	DS 414:2005 med tilhørende standarder	
			T1	T2
Længde	228 mm	± 3 mm	± 6 mm	± 4 mm
Bredde	108 mm	± 3 mm	± 4 mm	± 3 mm
Højde	168 mm	± 3 mm	± 5 mm	± 3 mm
	54 mm	± 2 mm	± 3 mm	± 2 mm

Af tabellen fremgår det, at toleranceklassen skal deklareres som T2 for at få nogenlunde samme variation i byggestenene, som hidtil har været gængs.

Foruden deklarering i toleranceklasser kan producenten, hvor det måtte være relevant, vælge at deklarere enkeltmål på byggestenene efter tilsvarende principper, betegnet ved R1, R2 eller Rm.

Tm (og Rm) er tolerancer, som producenten selv definerer (kan være større eller mindre end T1 og T2 henholdsvis R1 og R2).

Teglmursten

Facademurstens overfladestruktur afhænger af formgivningsmåden.

Der skelnes mellem:

- håndstrøgne sten
- blødstøgne sten
- maskinsten, der kan leveres med glat, riflet, præget eller kostet overflade, samt en del andre specielle overflader.

Facadesten leveres i rød, gul, rosé, brun, "sort" eller blådæmpede, og i forskellige nuancer.

Bagmursten leveres bl.a. som konstruktionssten (hulsten, 3-hulssten og massive sten), savsmuldssten og i formaterne dansk normalformat, dansk bredstensfor-

mat samt 2-skiftssten.

Anvendelsesområde

Producenten skal anføre de pågældende murstens anvendelsesområde.

Bruttodensitet

Bruttodensitet (rumvægt eller kassedensitet) beregnes på grundlag af murstensvolumen uden fradrag af huller og angives i kg/m^3 .

Bruttodensitet anvendes som enhed ved angivelse af vægt, når der gælder lyd-krav, ligesom bruttodensiteten anvendes ved bestemmelse af konstruktioners egenvægt.

En teglstens bruttodensitet har stor betydning for stenens luftlydisolation.

Producenter deklarerer ofte bruttodensiteten.

Nettodensitet

Nettodensitet (stenmassens densitet) beregnes på grundlag af murstensvolumen med fradrag af huller og angives i kg/m^3 .

Nettodensiteten for teglsten fremstillet på danske teglværker ligger i almindelighed i området mellem 1200 og 1800 kg/m^3 . For hårdtbrændte sten og klinker kan nettodensiteten være over 2000 kg/m^3 .

Minutsugning

Et teglprodukts sugeevne karakteriseres ved minutsugningen, dvs. den sugning, som - under bestemte betingelser - sker af en tør sten i løbet af et minut. Minutsugningen angives i kg/m^2 .

Bringes et teglprodukt i kontakt med en vandoverflade, vil der på grund af de kapillære kræfter suges vand op i teglet. Jo finere kapillarerne er, desto større er sugekraften, hvilket betyder, at de fineste kapillarer vil kunne suge vand fra de groveste, der først fyldes med vand.

En murstens minutsugning har betydning for vedhæftningen mellem mørtel og mursten og kan dermed også have betydning for valg af mørtel i forbindelse med opførelsen.

Forsøg (med tørtmørtel) har vist, at minutsugningen er afgørende for vedhæftningen imellem mørtel og sten. Ved stærkt sugende mursten (mursten med en minutsugning større end ca. 2,2 kg/m^2) kan vedhæftning imellem mursten og mørtel fordobles, hvis stenene forvandes inden henmuring.

Vandoptagelse

Vandoptagelsen angiver, hvor meget vand en mursten kan indeholde.

Tegls vandoptagelse angives her i landet som regel i procent af teglmassens rumfang for vandoptagelsen ved 24 timers vandlagring.

Blokke

Blokke (DS 414 skelner dog ikke mellem blokke og mursten) er byggesten, hvis basishøjde er mindst 185 mm.

Bloktyper

Der skelnes mellem følgende bloktyper: betonblokke, kalksandstensblokke, letbetonblokke med/uden porøse tilslag, letklinkerbetonblokke, molerblokke, porøbetonblokke og teglblokke. Blokkene kan være massive eller med huller.

Byggesten (blokke) skal opfylde krav i DS 414, og efter 1. april 2006 skal byggesten endvidere være CE-mærket og overholde krav i harmoniseret standard.

Format og styrke

Med indførelse af CE-mærke og harmoniserede standarder skal producenten deklarere byggestens (blokkes) format, og i den henseende er der frihed til at deklarere formatet vilkårligt, men producenten skal iht. EN 771-1 samtidig deklarere byggestenen i én af toleranceklasserne: T1, T2 eller Tm.

Ud over format skal trykstyrke deklareres til enten kategori 1 eller kategori 2:

- | | |
|--------------------|--|
| <i>Kategori 1:</i> | blokke med deklareret trykstyrke, hvis svigtsandsynlighed ikke overstiger 5%. Dette gælder trykstyrker deklareret på basis af 50% fraktiler og 5% fraktiler. |
| <i>Kategori 2:</i> | Blokke, som ikke er dokumenteret at opfylde kravene til byggesten i kategori 1. |

Teglblokke

Teglblokke forefindes som facade- og bagmursblokke samt som blokke til lodret, armeret murværk. Gængse teglblokke på markedet leveres i følgende former:

285×108×188 mm for teglblokke til bagmuren

285×85×188 mm for teglblokke til formuren

Teglblokke fremstilles af flere teglværker, og yderligere information kan fås hos producenten.

Letklinkerbetonblokke

Letklinkerbeton er cementmørtel med letklinker som tilslagsmateriale. Letklinker fremstilles af en finkornet, plastisk lerart, der ved brænding i roterovn forvandles til et let og porøst teglprodukt med lav densitet og gode varmeisolerende egenskaber.

Letklinkerbetonblokke fremstilles af flere fabrikker, og data kan variere en smule, hvorfor der henvises til at søge de eksakte oplysninger hos producenten.

Porebetonblokke

Råmaterialerne til porebetonprodukterne er cement, brændt kalk, sand, aluminiumspulver og eventuelt flyveaske. I nogle tilfælde anvendes desuden hydratkalk og eventuelt en række tilsætningsstoffer.

Kalk og sand males til finhed som cement. Sandet og flyveasken slemmes sammen, derefter tilsættes cement og kalk og til sidst aluminiumspulver. Blandingen fyldes i forme; de kemiske processer starter straks, og massen udvider sig kraftigt. Efter udvidelsen er massen så stiv, at den kan udskæres i de færdige formater. Til slut finder en damphærdning sted.

Mørtel

Mørtel er en blanding af bindemidler, tilslagsmaterialer og vand, eventuelt med tilsætningsstoffer.

Mørtel anvendes som bindemiddel i murede konstruktioner til at sammenbinde de enkelte sten og blokke, som fastgørelsesmiddel for fliseopsætning og -lægning, som pudsmateriale og som fugemateriale.

Mørtels trykstyrke betegnes ved "MC" eller "ML" efterfulgt af minimumstrykstyrken i MPa, som den overstiger, eksempelvis MC2½, MC5 mv. Mørteltrykstyrken for mørtel med cement som primært bindemiddel betegnes ved "MC" efterfulgt af trykstyrken i MPa, og tilsvarende betegnes mørtel med kalk som primært bindemiddel ved "ML" efterfulgt af trykstyrken i MPa.

DS 414 foreskriver, at der til murværkskonstruktioner anvendes receptmørtel eller funktionsmørtel.

Mørtel skal opfylde krav i DS 414, og fabriksfremstillet mørtel skal endvidere være CE-mærket og overholde krav i harmoniseret standard.

Der stilles ikke krav om, at byggepladsfremstillet mørtel skal CE-mærkes, men delkomponenter (fabriksfremstillet kalkmørtel, cement mv.) skal CE-mærkes.

Receptmørtel

Mørtel, der er fremstillet i et forud fastlagt blandingsforhold, og hvis egenskaber antages ud fra et givet forhold mellem bestanddelene.

Receptmørtel kan enten fremstilles som fabriksfremstillet mørtel eller som byggepladsfremstillet mørtel.

For såvel fabriksfremstillet mørtel som for byggepladsfremstillet mørtel gælder, at blandingsforholdet mellem bindemiddel eller bindemidler og tilslagsmateriale skal være angivet, ligesom indhold af tilsætningsstoffer skal være angivet.

I henhold til DS 414 stilles der krav både til fremstillingsmetode og til mørtlens egenskaber. Kravene til mørtlens egenskaber gælder såvel til den friske mørtels egenskaber som til den hærdnede mørtels egenskaber. Kravene er anført i efterfølgende tabeller:

Krav til fremstilling af receptmørtel:	
Fabriksfremstillet	Byggepladsfremstillet
• Varedeklaration udfærdiges • Hvis speciel blandeprocedure skal anvendes, skal dette specificeres	• Fremstillingsmetode skal dokumenteres, især at fremstillingsmetode er egnet til at frembringe korrekt blandingsforhold i hele byggeperioden • Mørtlen blandes effektivt, hvorunder ensartet fordeling sikres • Blandetid max. 15 minutter for anden mørtel end kalkmørtel • Cementholdige mørtler skal være færdige, når de tømmes ud af blandemaskine • Kloridindhold må ikke overstige 0,1% Cl⁻.

Fælles for fabriksfremstillet og byggepladsfremstillet mørtel gælder:

Blandingsforholdet mellem bindemiddel eller bindemidler skal angives

- Mørtlens trykstyrke – MC/ML – skal angives
- Mørtelmateriale skal udmåles og blandes, så den færdige mørtel er korrekt sammensat i henhold til specificeret blandingsforhold
- Tilsætningsstoffer skal være angivet
- Tørmassen af de enkelte delmaterialer må maksimalt afvige 5% (gælder dog kun ved brugen af anneks D i DS 414, og tilsætningsstoffer må i givet fald ikke anvendes).

Krav til receptmørtels egenskaber:	
Frisk mørtels egenskaber	Hærdnet mørtels egenskaber
• Åbningstid for færdigblandet mørtel skal deklareres • Kloridindhold må max. være 0,1% CL⁻ • Ved typeprøvning bestemmes: • Frisk mørtels konsistens • Luftindhold • Densitet	• Blandingsforhold skal angives • Trykstyrke – MC/ML – skal angives • Bøjningstrækstyrke kan deklareres • Vedhæftningsstyrke kan deklareres • Densitet kan deklareres • Holdbarhed skal angives. Angives på baggrund af erfaringer indtil standardiseret prøvemethode foreligger

Funktionsmørtel

Mørtel, der er foreskrevet og fremstillet til at opfylde fastlagte egenskaber, eksempelvis opmuringsmørtel med nøje definerede styrkeegenskaber.

Funktionsmørtel kan enten fremstilles som fabriksfremstillet mørtel eller som byggepladsfremstillet mørtel (i praksis vil det næppe være muligt at fremstille en funktionsmørtel på byggepladsen, jf. nedenstående krav).

For såvel fabriksfremstillet mørtel som for byggepladsfremstillet mørtel gælder, at mørtlen skal sammensættes og fremstilles sådan, at de deklarerede eller forudsatte egenskaber opnås.

I henhold til DS 414 stilles der krav både til fremstillingsmetode og til mørtlens egenskaber. Kravene til mørtlens egenskaber gælder såvel til den friske mørtels egenskaber som til den hærdnede mørtels egenskaber. Kravene er anført i efterfølgende tabeller:

Krav til fremstilling af funktionsmørtel:	
Fabriksfremstillet	Byggepladsfremstillet
• Varedeklaration udfærdiges • Hvis speciel blandeprocedure skal anvendes, skal dette specificeres	• Krav til fabriksfremstillet mørtel skal opfyldes

Fælles for fabriksfremstillet og byggepladsfremstillet mørtel gælder:

- Mørtlen skal sammensættes og fremstilles sådan, at de deklarerede eller forudsatte egenskaber opnås.

Krav til funktionsmørtels egenskaber:	
Frisk mørtels egenskaber	Hærdnet mørtels egenskaber
• Åbningstid for færdigblandet mørtel skal deklareres • Kloridindhold må max. være 0,1% CL⁻ • Ved typeprøvning bestemmes: • Frisk mørtels konsistens • Luftindhold • Densitet	• Trykstyrke skal angives • Bøjningstrækstyrke skal deklareres • Vedhæftningsstyrke kan deklareres • Densitet kan deklareres • Holdbarhed skal angives. Angives på baggrund af erfaringer indtil standardiseret prøvemethode foreligger

Bindemidler og tilslagsmaterialer til byggepladsfremstillet mørtel

Kalk

Der skal anvendes hydratkalk og kulekalk, der er egnet til mørtel. Kalken må ikke indeholde læskningsdygtige partikler.

Kalk skal være CE-mærket og overholde krav i harmoniseret produktstandard.

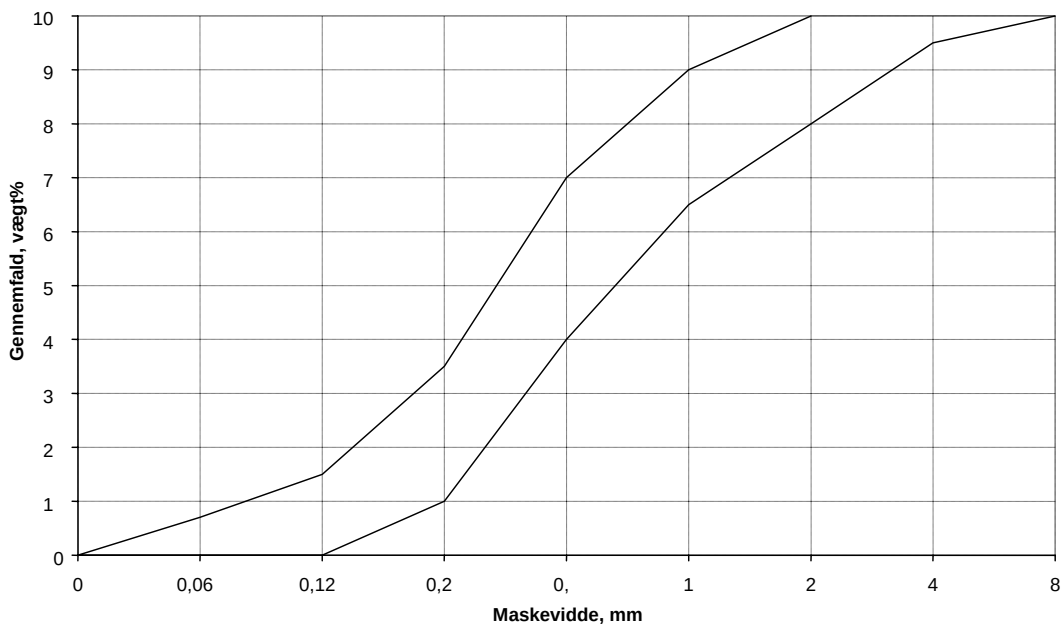
Cement

Cement skal være CE-mærket og overholde krav i harmoniseret produktstandard. Ved anvendelse af annek D i DS 414 skal cementen mindst tilhøre styrkeklassen 42,5 MPa.

Sand

Sand skal være egnet til mørtel. Til receptmørtel skal sandet være fraktioneret således, at kornkurven ligger imellem grænsekurverne vist i nedenstående figur (gælder kun hvis annek D i DS 414 anvendes). Kravet til fraktioneringen gælder af hensyn til mørtlens styrkeegenskaber. Hvis en fravigelse af kravet til fraktionering ønskes, skal en typeprøvning foreligge.

Grænsekurver for mørtelsand



Sand med anden kornkurve tillades dog anvendt, hvis dets egnethed eftervises ved typeprøvning og mørtlens egenskaber deklarerer.

Tilsætningsstoffer

Anvendte tilsætningsstoffer skal være CE-mærket og overholde krav i harmoniseret produktstandard. Tilsætningsstoffer skal endvidere være egnede til mørtel.

Tilsætningsstoffer må kun anvendes i receptmørtel og kun, hvis de er en del af den angivne recept og hvis der foreligger en typeprøvning for mørtlen, hvori tilsætningsstofferne er anvendt.

Ethanol (denatureret sprit) eller blandingsprodukter af ethanol og isopropanol med op til 40% indhold af isopropanol kan dog uden typeprøvning anvendes som frysepunktssænkende middel til receptmørtel, men kun hvis receptmørtlen er en kalkmørtel eller er en kalkcementmørtel med højst 55% cementindhold af dens samlede bindemiddelmængde og under forudsætning af, at der tilsættes mindst 1 og højst 4 l pr. 100 l mørtel.

Dvs. at der ikke må tilsættes ethanol til mørtel, der er mere cementrig end kalkcementmørtel KC 50/50/700. Tilsætningsstoffer i øvrigt må ikke anvendes.

Hvis der til fabriksfremstillet funktionsmørtel tilsættes tilsætningsstoffer på byggepladsen, overgår mørtlen til at blive byggepladsfremstillet med krav om, at egenskaberne skal dokumenteres ved prøvning.

Kvalitetssikring

Produktionskontrol

Producenter skal løbende via en produktionsstyring sikre, at produkter, der sendes på markedet, opfylder kravene i DS 414 og overholder krav i harmoniserede produktstandarter samt opfylder de deklarerede værdier, oplysninger i produktblade mv.

I henhold til DS 414, er det et krav, at nye produkter underkastes en typeprøvning. Typeprøvningen skal fastlægge de egenskaber, som deklarerer. Ved et nyt produkt forstås et produkt fra en ny produktion eller et produkt, hvis egenskaber afviger væsentligt fra tidligere producerede typer.

Produktionsstyring for byggesten og mørtel

Et produktionsstyringssystem skal etableres og dokumenteres.

Produktionsstyringssystemet skal indeholde procedurer til intern produktionsstyring, der sikrer, at produkter, der efterfølgende sendes på markedet opfylder kravene i DS 414 og overholder krav i harmoniserede produktstandarter samt opfylder de deklarerede værdier.

Mursten

Varedeklaration

Der skal på grundlag af en typeprøvning og en produktionsstyring udfærdiges en varedeklaration. Stenene, deres emballage, en medfølgende etiket eller ledsagende handelsdokumenter fx en følgeseddel skal, eventuelt i kode, være mærket således, at stenene kan identificeres. Det skal fremgå, hvilken varedeklaration stenene opfylder. Der er endvidere på det seneste givet mulighed for at anvende websider i forbindelse med CE-mærkning af byggesten.

Mærkning for identifikation kan ske på enkelte mursten, på eventuel emballage eller ved indlæg i stablerne.

Blokke

Varedeklaration

Der skal på grundlag af en typeprøvning og en produktionsstyring udfærdiges en varedeklaration. Blokkene, deres emballage, en medfølgende etiket eller ledsagende handelsdokumenter fx en følgeseddel skal, eventuelt i kode, være mærket således, at blokkene kan identificeres. Det skal fremgå, hvilken varedeklaration blokkene opfylder. Der er endvidere på det seneste givet mulighed for at anvende websider i forbindelse med CE-mærkning af byggesten.

Mærkning for identifikation kan ske på enkelte blokke i hvert bundt, på eventuel emballage eller ved indlæg i bundterne.

Mørtel

Varedeklaration

For fabriksfremstillet mørtel skal der på grundlag af en typeprøvning og en produktionsstyring udfærdiges en varedeklaration. Mørtelemballage eller følgesedler følgende mørtlen til byggepladsen skal, eventuelt i kode, være mærket således, at mørtlen kan identificeres. Det skal fremgå, hvilken varedeklaration mørtlen opfylder. Krav til varedeklarations indhold m.v. er beskrevet i EN 998-2.

Produktionsstyring for andre materialer

For mørtelmaterialer, præfabrikerede, armerede overliggere eller murværksbjælker, bindere, armeringsstål og armeringssystemer skal der gennemføres en dokumenteret produktionsstyring, der sikrer, at produkter, der efterfølgende sendes på markedet, opfylder kravene i DS 414 og at produkterne er CE-mærket og overholder krav i harmoniseret produktstandard samt opfylder de deklarerede værdier, oplysninger i produktblade og lignende. DS 414 henviser til standarder, der gælder for de enkelte materialer.

Alle materialer skal være mærket således, at der er en entydig sammenhæng mellem mærkningen og materialeegenskaberne.

Tegloverliggere

Tegloverliggere skal opfylde krav i DS 414, og efter 1. april 2006 skal tegloverliggere endvidere være CE-mærket og overholde krav i harmoniseret standard.

Varedeklaration

Der skal udfærdiges en varedeklaration, som indeholder de nødvendige oplysninger om tegloverliggerens korrekte anvendelse. Deklarationen skal medfølge ved levering på byggepladsen. EN 845-2 fastlægger indholdet af varedeklarationen.

Modtagekontrol

Ved modtagelse af leverancer på en byggeplads, skal der foretages en visuel kontrol af materialer, eventuel mærkning og medfølgende dokumenter. Det skal sikres, at produkterne er CE-mærkede.

Modtagekontrollen skal sikre, at de leverede materialer opfylder de forudsætninger, der er anvendt ved beregning og konstruktionsudformning.

Ved leverance af materialer, hvis produktion ikke er omfattet af en tredjeparts-kontrol (ikke er underlagt en kontrolordning) eller ikke er omfattet af krav om CE-mærkning, skal der desuden gennemføres en supplerende modtagekontrol.

Med andre ord afhænger omfanget af modtagekontrollen således af om produkterne er underlagt en tredjepartskontrol eller ikke og om produkterne er CE-mærkede.

Dette kan sammenfattes til følgende krav til modtagekontrol, hvor kontrollen som minimum skal omfatte:

Modtagekontrol – byggesten med højde under 185 mm (mursten) – normal og skærpet kontrol:

Underlagt 3. parts kontrol (underlagt kontrolordning)	Ikke underlagt 3. parts kontrol (ikke underlagt kontrolordning)
• Visuel kontrol af mursten foretages • Kontrol af mærkning udføres, herunder CE-mærkning • Følgesedler kontrolleres Det er en god ide at sikre, at deklarerede måltolerancer for middelværdier og enkeltværdier harmoniserer med de foreskrevne fugedimensioner. I praksis vil det sige, at toleranceklassen skal være deklareret som T2 for at få nogenlunde samme variation i byggestenene, som hidtil har været gængs. Ved ovennævnte modtagekontrol sikres det herved, at varedeklarationen svarer til forudsætningerne anvendt ved beregning og konstruktionsudformning.	• Visuel kontrol af mursten foretages • Kontrol af mærkning udføres, herunder CE-mærkning • Følgesedler kontrolleres Ved ovennævnte modtagekontrol sikres det herved, at varedeklarationen svarer til forudsætningerne anvendt ved beregning og konstruktionsudformning. Endvidere skal der foretages en murstensprøvning for hver murstenskvalitet til eftervisning af de deklarerede egenskaber. Denne prøvning skal foretages: • For de først påbegyndt 25.000 mursten • Og for hver efterfølgende påbegyndt 100.000 mursten

Modtagekontrol – byggesten med højde lig med 185 mm eller højere (blokke)
– normal og skærpet kontrol:

Underlagt 3. parts kontrol (underlagt kontrolordning)	Ikke underlagt 3. parts kontrol (ikke underlagt kontrolordning)
• Visuel kontrol af blokke foretages • Kontrol af mærkning udføres, herunder CE-mærkning • Følgesedler kontrolleres Det er en god ide at sikre, at deklarerede måltolerancer for middelværdier og enkeltværdier harmoniserer med de foreskrevne fugedimensioner. Ved ovennævnte modtagekontrol sikres det herved, at varedeklarationen svarer til forudsætningerne anvendt ved beregning og konstruktionsudformning.	• Visuel kontrol af blokke foretages • Kontrol af mærkning udføres, herunder CE-mærkning • Følgesedler kontrolleres Ved ovennævnte modtagekontrol sikres det herved, at varedeklarationen svarer til forudsætningerne anvendt ved beregning og konstruktionsudformning. Endvidere skal der foretages en blokprøvning for hver blokkvalitet til eftervisning af de deklarerede egenskaber. Denne prøvning skal foretages: • For de først påbegyndt 3.500 blokke • Og for hver efterfølgende påbegyndt 14.000 blokke

Modtagekontrol – fabriksfremstillet mørtel:

Underlagt 3. parts kontrol (underlagt kontrolordning)	Ikke underlagt 3. parts kontrol (ikke underlagt kontrolordning)
• Visuel kontrol af mørtel foretages • Kontrol af CE-mærkning • Følgesedler kontrolleres Ved ovennævnte modtagekontrol sikres det herved, at varedeklarationen svarer til forudsætningerne anvendt ved beregning og konstruktionsudformning.	• Visuel kontrol af mørtel foretages • Kontrol af CE-mærkning • Følgesedler kontrolleres Ved ovennævnte modtagekontrol sikres det herved, at varedeklarationen svarer til forudsætningerne anvendt ved beregning og konstruktionsudformning. Endvidere skal der foretages en mørtelprøvning for hver mørteltype til eftervisning af de deklarerede egenskaber. Denne prøvning skal foretages: Normal kontrol: • For de først påbegyndt 20 m³ • Og for hver efterfølgende påbegyndt 60 m³ Skærpet kontrol: • For hver påbegyndt 20 m³

Modtagekontrol – øvrige materialer

For mørtelmaterialer, præfabrikerede, armerede overliggere eller murværksbjælker, tilsætningsstoffer, bindere, armeringsstål armeringssystemer mv., skal modtagekontrollen omfatte:

- Visuel kontrol af materialerne
- Kontrol af mærkning, herunder CE-mærkning
- Følgesedler kontrolleres.

Leveres materialerne fra en producent, der ikke er underlagt en 3. parts kontrol, skal det tillige ved prøvning eftervises, at mørtelmaterialernes deklarerede egenskaber er i overensstemmelse med det forudsatte ved beregning og konstruktionsudformning.

Eftervisningen skal ske i henhold til DS 414.

Udførelseskontrol

Det skal kontrolleres, at alle krav i DS 414, Konstruktion og udførelse er overholdt.

Specielt for byggepladsfremstillet mørtel / kalktilpasset mørtel gælder, at det skal dokumenteres, at den fremstillede mørtel overholder de forudsatte blandingsforhold eller egenskaber. For fabriksfremstillet mørtel og byggepladsfremstillet mørtel / kalktilpasset mørtel kan gældende krav skematisk angives som følger:

Udførelseskontrol – mørtel:

Fabriksfremstillet mørtel	Byggepladsfremstillet mørtel / kalktilpasset mørtel
Ingen krav om, at forudsat blandingsforhold eller forudsatte egenskaber skal dokumenteres	Forudsat blandingsforhold eller forudsatte egenskaber skal mindst dokumenteres som følger: Lempet kontrol: Det skal dokumenteres, at den fremstillede mørtel overholder de forudsatte blandingsforhold og egenskaber. Dokumentation skal foretages for den først producerede mørtel Normal kontrol: - For de først påbegyndt produceret 15 m³ mørtel - Og for hver efterfølgende påbegyndt produceret 40 m³ mørtel Skærpet kontrol: - For hver påbegyndt produceret 15 m³ mørtel

Alle øvrige kontrolforanstaltninger og stikprøvemålinger i forbindelse med udførelseskontrollen under byggeriet skal ligeledes dokumenteres.

Hvad valget af kontrolklasse indebærer for at foretage forskriftsmæssig kontrol/ dokumentation under udførelsen, kan ses af efterfølgende skema:

Udførelsesaktivitet	Lempet kontrol		Normal kontrol	Skærpet kontrol
<i>Mørtelfremstilling:</i>				
Generelt	Delmaterialer udmåles efter vægt		Delmaterialer udmåles efter vægt	Delmaterialer udmåles efter vægt
For småhuse	Delmaterialer udmålt efter rumfang med kontrolleret mål		Delmaterialer udmålt efter rumfang med kontrolleret mål	Delmaterialer udmålt efter rumfang med kontrolleret mål
Blandetid og -maskine	Max. 15 minutter i tvangsblander eller ligeså effektiv blander		Max. 15 minutter i tvangsblander eller ligeså effektiv blander	Max. 15 minutter i tvangsblander eller ligeså effektiv blander
<i>Murværk:</i>				
Centrering f. mure og søjler:				
Midterplansafvigelser v. 2 etager	Max. 20 mm		Max. 15 mm	Max. 10 mm
Lodafvigelse ved mur ≤3,5 m	Max. 10 mm		Max. 10 mm	Max. 10 mm
Pilhøjde ved mur ≤3,5 m	Max. 10 mm		Max. 10 mm	Max. 10 mm
<i>Fuger:</i>				
Kontaktfladeareal mellem mørtel og mursten *	Min. 75%		Min. 85%	Min. 95%
<i>Armeringsdæklag:</i>				
Aggressivt miljø	Min. 35 mm		Min. 35 mm	Min. 35 mm
Moderat miljø	Min. 25 mm		Min. 25 mm	Min. 25 mm
Passivt miljø	Min. 15 mm		Min. 15 mm	Min. 15 mm
<i>Tolerancer for fugemål:</i>	<i>Nominelt mål (n)</i>			
<i>Tykfuge:</i>				
Liggefuger	14	$n \pm 7 \text{ mm}$	$n \pm 6 \text{ mm}$	$n \pm 5 \text{ mm}$
Studsfiger	14	$n \begin{cases} +14 \text{ mm} \\ -7 \text{ mm} \end{cases}$	$n \begin{cases} +12 \text{ mm} \\ -6 \text{ mm} \end{cases}$	$n \begin{cases} +10 \text{ mm} \\ -5 \text{ mm} \end{cases}$
<i>Normalfuge:</i>				
Liggefuger	8-14	$n \pm 5 \text{ mm}$	$n \pm 4 \text{ mm}$	$n \pm 3 \text{ mm}$
Studsfiger	8-14	$n \begin{cases} +10 \text{ mm} \\ -5 \text{ mm} \end{cases}$	$n \begin{cases} +8 \text{ mm} \\ -4 \text{ mm} \end{cases}$	$n \begin{cases} +6 \text{ mm} \\ -3 \text{ mm} \end{cases}$
<i>Tyndfuge:</i>				
Liggefuger og studsfiger	3-8	$n \pm 4 \text{ mm}$	$n \pm 3 \text{ mm}$	$n \pm 2 \text{ mm}$
<i>Limfuge:</i>				
Liggefuger og studsfiger	3	$n \pm 3 \text{ mm}$	$n \pm 2 \text{ mm}$	$n \pm 1 \text{ mm}$
<i>Forbandt:</i>				
Stående fortanding	4 mm trådbinder i hvert 3. skifte for bygninger indtil 8,5 m i højden, eller eftervisning ved beregning	4 mm trådbinder i hvert 3. skifte for bygninger indtil 8,5 m i højden, eller eftervisning ved beregning	Eftervisning ved beregning. Tegninger, som viser forbandt, nødvendige sammenskræingsdetaljer og placering af bindere, skal forefindes på byggepladsen.	
<i>Diverse:</i>				
Delformater	Hugning/skæring/klipping	Hugning/skæring/klipping	Skæring/klipping	
Rilleudførelse for el mm.	Fræsning	Fræsning	Fræsning	

* Manglende kontaktareal må ikke have form af gennemgående hulrum fra for- til bagside eller hulrum, som hindrer effektiv komprimering af fugen, ligesom det ikke må forekomme hovedsageligt i den ene side.

CE-mærkning af byggevarer

Erhvervs- og Boligstyrelsens ”Bekendtgørelse nr. 118 om CE-mærkning og markedskontrol af byggevarer” fra marts 2002, sætter EU’s Byggevaredirektiv i kraft i Danmark på det praktiske plan.

Det betyder, at alle byggevarer skal CE-mærkes, og Bekendtgørelsen slår fast, at ansvaret for påsætning af CE-mærket så byggevaren opfylder de tekniske bestemmelser, alene er producentens ansvar, men at alle led i byggeprocessen har et medansvar for korrekt anvendelse.

Dette betyder at både leverandørerne, rådgiverne, forhandlerne og de udførende har et medansvar.

Byggemyndighederne, både de lokale og Erhvervs- og Boligstyrelsen har med bekendtgørelsen udstrakte beføjelser, både til at udføre kontrol, kræve dokumentation og til at kræve byggevarer, der ikke opfylder bestemmelserne fjernet fra en byggeplads eller et byggeri.

Dette betyder at man som udførende har et medansvar!

Der er to betingelser, der skal være opfyldt for at kravet om CE-mærkning gælder.

1. Byggevaren skal være underlagt Byggevaredirektivet.
2. Der skal være en harmoniseret standard, og den skal være trådt i kraft.

For murværkskonstruktioner, er der bl.a. krav til CE-mærkning for følgende produkttyper:

- Mørtel - såvel opmuringsmørtel som pudsmørtel
- Cement
- Kalk
- Murcement
- Murbindere
- Liggefugearmering
- Konsoller
- Trækbånd

Efter 1. april 2006 er der yderligere et krav til CE-mærkning for følgende produkttyper:

- Byggesten - mursten, blokke mv.
- Tegloverliggere

I fremtiden vil krav til CE-mærkning af flere produkttyper (eksempelvis trådbindere, murankre, fastgørelsesbeslag mv.) følge.

Hvad er et CE-mærke

CE-mærket på en byggevare er ikke et kvalitetsmærke, men et symbol (”harmoniseret datablad”), der sikrer, at byggevaren kan markedsføres i hele EU’s indre marked. Reglerne om CE-mærkning gælder dog også for byggevarer, der udelukkende produceres til hjemmemarkedet (altså Danmark). I Bygningsregle-

mentet, arbejdsbeskrivelser eller udbudsmateriale kan der være stillet krav til værdien af bestemte egenskaber i det produkt, der ønskes benyttet. Vær opmærksom på, at Miljø- og Arbejds miljølovgivningen ikke omfattes af CE-mærkningen; her gælder stadig de danske regler.

Hvad skal man være opmærksom på som indkøber og bruger?

Det er vigtigt ved indkøb at sikre sig, at de byggevarer, der skal være CE-mærkede, også er det. Læg også mærke til om rådgiveren har krævet bestemte værdier for egenskaberne for den pågældende byggevare.

Det er også vigtigt at sikre sig, at CE-mærkningen dækker den anvendelse, der er planlagt for byggevaren. Fx skal mørtel til opmuring være CE-mærket som ”Muremørtel”. Det er ikke tilstrækkeligt, at mørtlen er CE-mærket ”Pudsmørtel”.

Man skal tillige være opmærksom på, at myndighederne har udstrakte beføjelser til både at udføre kontrol, kræve dokumentation, og til at kræve byggevarer fjernet fra en byggeplads eller et byggeri. Det betyder, at man som udførende har et stort medansvar.

Hvad skal man være opmærksom på, når man modtager byggevaren?

Man skal indrette modtagekontrol og kvalitetsstyring, så den kan håndtere CE-mærkning. Lav f.eks. en fortegnelse over de produkter, der skal være CE-mærkede og kontroller ved modtagelsen. Fortegnelsen kan også indeholde oplysninger om specifikke krav til de enkelte egenskaber på CE-mærkningen - oplysninger, der ofte fremgår af projektmaterialet.

I DS 414, murværksnormen stilles forskellige krav til modtage- og udførelseskontrol afhængig af, om producenten er tredjepartsovervåget eller ej - et forhold man skal være opmærksom på.

De generelle krav er:

- Ved modtagelsen på byggepladsen skal der foretages visuel kontrol af materialer, mærkning og medfølgende dokumenter. Herved sikres, at de leverede materialer opfylder de forudsætninger, der er anvendt ved beregning af konstruktionsudformningen.
- Ved leverance af materialer, hvis produktion ikke er omfattet af en tredjepartskontrol, skal desuden gennemføres en supplerende modtagekontrol (omfang er angivet i DS 414).

Hvordan læses CE-mærket

Mærket oplyser producentens navn, adresse og årstal for CE-mærkningens påføring. For produkter, hvor der er krav om certificering af produktionssystemet, oplyses også EU-notifikationsnummeret på det notificerede organ. Mærket oplyser også hvilken produktstandard, der ligger til grund for CE-mærkningen.

På de fleste CE-mærker listes en række egenskaber. Det er dog ikke alle egenskaber, man skal oplyse en værdi for. Hvis egenskaben ikke har betydning for anvendelsen af produktet, og der ikke er et lovgivningsmæssigt krav om at en bestemt værdi for egenskaben skal opfyldes, kan producenten skrive NPD ud for egenskaben. NPD er en forkortelse af det engelske: "No performance determined", som kan oversættes til: "Ingen ydeevne fastlagt".

Et notificeret organ kan være et prøvningslaboratorium, som har en særlig godkendelse (notificering) til at gennemføre de typeprøvninger, der er krævet for produktet. Det kan også være et certificeringsorgan, som løbende kontrollerer, at virksomhedens produktionsstyring lever op til kravene i produktstandarden.

Vær opmærksom på, at der vil være byggevarer, hvor der ifølge produktstandarderne ikke er krav om certificering, men hvor dette vælges frivilligt af producenten af eksempelvis markedsmæssige årsager.

Eksempel på CE-mærke

CE 1073-CPD-xxx	← CE-logo ← EU-notifikationsnummer for notificerede organ
Mørtelværket, Mørtelvej 2, Mørtelby 05 EN 998-2	← det ← Producentens navn og adresse ← Sidste to cifre i det år, hvor CE-mærket blev påført ← Produktstandardens nummer, Fx EN 998-2
Funktionsmørtel type G: Muremørtel til udvendig brug i elementer der er underlagt statiske krav. Trykstyrkeklasse: M5 Vedhæftning: 0,15 N/mm² (tabelværdi iht. 998-2, Annex C, med byggesten iht. EN 771) Kloridindhold: < 0,1 vægt% Brandbarhed: Klasse A1 Vandabsorption: NPD Dampdiffusionskoefficient: NPD Varmeledningsevne/densitet: NPD Frostfasthed: Aggressivt miljø	← Beskrivelse af produkt

Vil du vide mere?

Du kan finde flere oplysninger i følgende publikationer:

Erhvervs- og Boligstyrelsen:

Bekendtgørelse nr. 118: Bekendtgørelse om CE-mærkning og markedskontrol af byggevarer.

By & Boligministeriet 1999:

CE-mærket, sådan skal det bruges.

Dansk Standard:

DS hæfte 19 - Byggevarer skal CE-mærkes. Hvad betyder det for dig der producerer, projekterer, leverer og bygger.

Følg med i hvornår standarderne bliver færdige i den internetbaserede publikation ”*Progress report for candidate harmonized standards*” på hjemmesiden: www.cenorm.be/sectors/construction2.htm

Udførelse

Murerarbejdet skal foretages efter de i Dansk Ingeniørforenings norm for murværkskonstruktioner, DS 414, angivne retningslinier og tilhørende produktstandarder.

De forannævnte normkrav til materialerne er ifølge sagens natur ledsaget af en række krav til arbejdets udførelse.

DS 414 stiller således også krav om, hvor nøjagtigt der skal mures, om fugernes tykkelse og fyldning, og der gives regler for tildannelse af sten og riller, forbandter, bindere, udførelse af stående fortanding, beskyttelse mod fugt i byggeperioden, isolering mod fugt fra grunden, forholdsregler ved vinterarbejde og beskyttelse af indmurede stålbjælker.

I det følgende er afsnittene om udførelse forsøgt grupperet, således at byggeforløbet så vidt muligt følges.

Målaftsætning

Rigtig afsætning af mål har blandt meget andet betydning for byggematerialernes anvendelse og størrelsen af spildet. På tegnestuen tages der ved fremstillingen af arbejdstegninger normalt hensyn til de byggematerialer, der skal anvendes.

Efterfølgende tabeller kan på tegnestuen anvendes ved afsætning af såvel vandrette som lodrette murmål til murværk med byggesten (mursten) med deklareret mål på 228×108×54 mm ("alm. sten") og byggesten med deklarerede mål på 228×108×38 mm ("Flensborgsten").

På byggepladsen, hvor tegningernes målangivelser skal overføres til bygningen, kan tabellerne anvendes ved udlægning af 1. skifte, idet de fremhævede vandrette mål altid "går op" med hele kopper, således at det bliver muligt at bedømme, hvorledes en hjørne- eller falsafslutning falder ud.

Ud fra tabellen kan man aflæse hvor mange kopper, der medgår til en murpille eller -åbning.

Vandrette mål

Mursten (murpiller fradrages 1 cm – åbninger tillægges 1 cm).

m					cm													
0-3-6-9	00	06	12	18	24	30	36	42	48	54	60	66	72	78	84	90	96	
1-4-7	02	08	14	20	26	32	38	44	50	56	62	68	74	80	86	92	98	
2-5-8	04	10	16	22	28	34	40	46	52	58	64	70	76	82	88	94		

Brugsanvisning:

1. Find m-antal i venstre kolonne. Er tallet over 10 m, udregnes tværsummen og evt. dennes tværsum af meterantallet.
2. Søg nærmeste cm-antal i kolonnen ved siden af meterantallet eller den udregnede tværsum.

Eksempel ("alm. sten"):

1. Nærmeste murmål til 8,19 cm?
Ud for 8 m er nærmeste cm-antal 16.
Resultat: 8,16 + 3 cm rest.
2. Nærmeste murmål til 128,51 m?
Tværsum af 128 = 11 = 2.
Ud for 2 m er nærmeste cm-antal 52.
Resultat: 128,52 m + 0 cm rest.

Lodrette mål

Mursten:

3 skifter = 20 cm 15 skifter = 1,00 m 42 skifter = 2,80 m

Flensborgsten:

4 skifter = 20 cm 20 skifter = 1,00 m 56 skifter = 2,80 m

Eksempel:

Hvor mange skifter er der i alm. murværk til 4,60 m?

4 m = 60 skifter 0,60 m = 9 skifter 4,60 m = 69 skifter

Skifter:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
mm:	67	134	200	267	334	400	467	534	600	667
Skifter:	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
mm:	734	800	867	934	1000	1067	1134	1200	1267	1334
Skifter:	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
mm:	1400	1467	1534	1600	1667	1734	1800	1867	1934	2000

Forbandt

Alle konstruktioner skal mures i forbandt i overensstemmelse med projektmaterialet. For bærende murværk skal studsfugerne i to på hinanden følgende skifter være forskudt mindst en kvart byggesten.

Placering og udførelse af stående fortanding må kun ske som angivet i projektmaterialet, eller når det på anden måde sikres, at kræfterne kan overføres i den fuldførte konstruktion.

For et byggeri udført i normal kontrol og med en højde indtil 8,5 m tillades stående fortanding dog uden nærmere eftervisning, når der anbringes Ø4 mm trådbindere i hvert 3. skifte i fortandingsfugen.

Et forbandt vælges i reglen ud fra det færdige mønster/udseende, der ønskes i murværket. Eksempler på forbandtkoder kan ses i bogen Murstensforbandter.

Opmuring

Liggefuger skal være vandrette, med mindre andet fremgår af projektmaterialet.

Fuger skal udføres, så deres holdbarhed sikres overfor de påvirkninger, de vil blive udsat for i henhold til miljøvurderingen. Det skal dokumenteres, at den aktuelle udførelsesmåde bl.a. opfylder holdbarhedskravet.

Delformater af mursten skal tildannes således, at målene tilfredsstillende de foreskrevne basismål med tilhørende tolerancer. Hvis der ved tildannelsen opstår revner i murstenene, må disse ikke indmures.

I lempet og normal kontrol kan delformater af mursten fremstilles ud fra hele sten ved skæring, klipning eller hugning.
I skærpet kontrol tillades hugning ikke.

Der skal mures med fyldte fuger.

Kontaktarealet mellem mørtel og sten skal, afhængigt af kontrolklassen være som følger:

- Lempet kontrol: kontaktarealet skal mindst være 75% af stenens enkelte flader mod ligge- og studsfuger.
- Normal kontrol: kontaktarealet skal mindst være 85% af stenens enkelte flader mod ligge- og studsfuger.
- Skærpet kontrol: kontaktarealet skal mindst være 95% af stenens enkelte flader mod ligge- og studsfuger.

I alle tilfælde gælder, at kontaktarealet regnes fra synsfladen af en eventuel foreskrevet tilbageliggende fugeforside, og afvigelse fra 100% fugefyldning må ikke give anledning til reduktion af forudsat styrke, tæthed eller holdbarhed af betydning, hverken i normal kontrol eller i skærpet kontrol.

Manglende kontaktareal må f.eks. ikke have form af gennemgående hulrum fra for- til bagside eller hulrum, som hindrer effektiv komprimering af fugen, ligesom det ikke må forekomme hovedsageligt i den ene side (bagsiden).

Når en almindelig hul mur udsættes for slagregnspåvirkning, og der presses vand gennem formuren, foregår gennemtrængningen som regel gennem studs-fugerne. Dette gælder, hvad enten muren er af massive sten eller mangehulssten. Det er uhyre vigtigt, at der mures med helt fyldte fuger, og en betingelse herfor er ikke alene, at den håndværksmæssige side af sagen er i orden, men også at mørtel og sten har sådanne egenskaber, at betingelserne for godt murerarbejde er til stede. Hvis f.eks. mørtlens vandholdeevne er ringe og stenenes sugsevne er stor, vil mørtlen kunne suges død så hurtigt, at der ikke er tid til at bringe stene- ne på plads, og bankes der på stenene, efter at mørtlen er suget død, ophæves vedhæftningen mellem sten og mørtel. Det er endvidere en betingelse, at mure- mørtlen indeholder den foreskrevne mængde bindemiddel. Vandindholdet i mørtlen er af afgørende betydning for vedhæftningen, specielt for stærkt sugende sten. I kalkcementmørtel anbefales eksempelvis et vandind- hold større end 18,5 vægt% i KC 35/65/650 og større end 19,5 vægt% i KC 50/50/700.

Især i varme perioder, og hvor der anvendes stærkt sugende sten, kan betingel- serne for at udføre et godt murerarbejde være kritiske. Det kan her være nød- vendigt at forvande stenene.

Det er ofte en utilstrækkelig smidig mørtel, der får skyld for de ikke fyldte fu- ger, eller en for lille murske eller ukendskab til den arbejdsteknik, der gør det muligt at fylde fugerne.

Ved armeret murværk skal fugetykkelsen være 5 mm større end armeringens di- ameter, og mørtlen i fugen skal omslutte armeringen helt.

I murværk må der kun udfræses enkelte mindre, lodrette riller med en max. dybde på 25 mm og max. bredde på 50 mm samt udfræsninger til mindre eldå- ser og elkontakter.

Øvrige lodrette riller samt udsparinger og vandrette riller må kun udføres i det omfang, som er angivet på tegninger eller efter nærmere forudgående undersø- gelse.

Tolerancer

Under opmuringen stilles der særlige krav til udførelsestolerancer.

Målaftsætninger skal udføres for hver etage således, at fejlrophobning undgås. Endvidere stilles der krav til mure og søjlers placering over hinanden, murvær- kets afvigelse fra lodret og vandret plan samt krav til tolerancer for fugemål.

For de enkelte tolerancekrav - se nærmere herom side 48.

Mørtelblanding

For at blande en mørtel på pladsen skal materialer, der indgår i mørtlen, udmåles og blandes således, at den færdige mørtel er korrekt sammensat. Det skal dokumenteres, at den fremstillingsmetode, der anvendes, er egnet til vedblivende under byggeriet at frembringe korrekt blandingsforhold.

Mørtel skal blandes så effektivt, at der sikres en ensartet fordeling og en god aktivering af alle mørtlens delmaterialer. For den aktuelle blandemaskine og den ved blandingen anvendte fremgangsmåde skal blandeeffektivitet og blandetid dokumenteres. Blandetiden regnes fra det tidspunkt, hvor alle delmaterialer er tilsat.

Cementholdige mørtler skal være færdige til brug, når de tømmes ud af blandemaskinen, og senere iblanding af bindemidler, tilslagsmaterialer, tilsætningsstoffer eller vand må ikke finde sted.

Udmåling af materialer til mørtel ved vejning betragtes som fyldestgørende, når der tages hensyn til materialernes vandindhold. Benyttes anden metode, kan blandingsforholdet kun dokumenteres ved en analyse udført på et laboratorium. For mørtel til småhuse med højde indtil 8,5 m over det omgivende terræn betragtes udmåling af materialer efter rumfang som fyldestgørende uden ovennævnte analyse, når rummålene er tilfredsstillende kontrolleret. Blandetiden må for anden mørtel end kalkmørtel ikke være længere end 15 minutter.

Blandingsnøjagtighed. Kravet i murværksnormen (gælder kun ved anvendelse af annek D) til blandingsnøjagtighed er, at delmaterialernes tørvægte (kalk, cement, murcement og sand) i den færdige mørtel højst må afvige 5% fra mængderne angivet i blandingsforholdet.

For at opfylde disse krav er det nødvendigt at kende den kalktilpassede mørtels vådrumvægt og vandindhold eller sandets vådrumvægt og vandindhold alt afhængig af, på hvilken måde mørtlen skal fremstilles.

Kalktilpasset mørtel. På byggepladsen fremstilles en kalkcementmørtel ved blanding af cement og en kalktilpasset mørtel leveret fra et mørtelværk.

For at blande én af nedennævnte receptmørtler, skal den kalktilpassede mørtel leveres med følgende kalkindhold:

$$\begin{aligned} \text{KC } 60 / 40 / 850 : \frac{60 \times 100}{60 + 850} &= 6,6\% \\ \text{KC } 50 / 50 / 700 : \frac{50 \times 100}{50 + 700} &= 6,6\% \\ \text{KC } 35 / 65 / 650 : \frac{35 \times 100}{35 + 650} &= 5,1\% \\ \text{KC } 20 / 80 / 550 : \frac{20 \times 100}{20 + 550} &= 3,5\% \end{aligned}$$

Såfremt kalkmørtlens vådrumvægt og vandindhold er kendt (vådrumvægt og vandindhold oplyses af mørtelværket) kan kalkcementmørtlernes blandingsforhold findes, dels ved vægtudmåling og dels ved rumfangsudmåling, ved hjælp af efterfølgende skemaer.

I skemaerne er der ved mørtelblandingerne forudsat en anvendelse af Mestercement. Anvendes anden cementtype kan rumfangsblandingerne korrigeres med faktorerne i tabellen umiddelbart efter blandingsskemaerne.

Blanding af kalkcementmørtel KC 60/40/850

Vægtudmåling. Antal kg 6,6% kalkmørtel pr. 1 kg cement (Mestercement)						
Kalkmørtlens vådrumvægt kg/m³	Kalkmørtlens vandindhold i procent af tørvægten					
	10%	12%	14%	16%	18%	20%
1400-2000	25,0	25,5	25,9	26,4	26,9	27,3

Rumfangsudmåling. Antal liter 6,6% kalkmørtel pr. 1 liter cement (Mestercement).						
Kalkmørtlens vådrumvægt kg/m³	Kalkmørtlens vandindhold i procent af tørvægten					
	10%	12%	14%	16%	18%	20%
1500	21,7	22,1	22,5	22,9	23,3	23,6
1600	20,3	20,7	21,0	21,4	21,9	22,2
1700	19,1	19,5	19,9	20,2	20,6	20,9
1800	18,1	18,4	18,7	19,0	19,4	19,7
1900	17,1	17,5	17,7	18,1	18,3	18,7

1 liter Mestercement regnes at veje 1,30 kg.

Eksempel:

For en 6,6% kalkmørtel med vådrumvægt på 1500 kg/m³ og et vandindhold på 14% er blandingsforholdet efter:

Vægtudmåling: 1 kg Mestercement til 25,9 kg 6,6% kalkmørtel

Rumfangsudmåling: 1 liter Mestercement til 22,5 liter 6,6% kalkmørtel.

Blanding af kalkcementmørtel KC 50/50/700

Vægtudmåling. Antal kg 6,6% kalkmørtel pr. 1 kg cement (Mestercement)

Kalkmørtlens vådrumvægt kg/m³	Kalkmørtlens vandindhold i procent af tørvægten					
	10%	12%	14%	16%	18%	20%
1400-2000	16,5	16,8	17,1	17,4	17,7	18,0

Rumfangsudmåling. Antal liter 6,6% kalkmørtel pr. 1 liter cement (Mestercement).

Kalkmørtlens vådrumvægt kg/m³	Kalkmørtlens vandindhold i procent af tørvægten					
	10%	12%	14%	16%	18%	20%
1500	14,3	14,6	14,8	15,1	15,4	15,6
1600	13,4	13,7	13,9	14,2	14,4	14,6
1700	12,6	12,9	13,1	13,3	13,5	13,8
1800	11,9	12,1	12,4	12,6	12,8	13,0
1900	11,3	11,5	11,7	11,9	12,1	12,3

1 liter Mestercement regnes at veje 1,30 kg.

Eksempel:

For en 6,6% kalkmørtel med vådrumvægt på 1600 kg/m³ og et vandindhold på 14% er blandingsforholdet efter:

Vægtudmåling: *1 kg Mestercement til 17,1 kg 6,6% kalkmørtel*

Rumfangsudmåling: *1 liter Mestercement til 13,9 liter 6,6% kalkmørtel.*

Blanding af kalkcementmørtel KC 35/65/650

Vægtudmåling. Antal kg 5,1% kalkmørtel pr. 1 kg cement (Mestercement)						
Kalkmørtlens vådrumvægt kg/m³	Kalkmørtlens vandindhold i procent af tørvægten					
	10%	12%	14%	16%	18%	20%
1400-2000	11,6	11,8	12,0	12,2	12,4	12,6

Rumfangsudmåling. Antal liter 5,1% kalkmørtel pr. 1 liter cement (Mestercement).						
Kalkmørtlens vådrumvægt kg/m³	Kalkmørtlens vandindhold i procent af tørvægten					
	10%	12%	14%	16%	18%	20%
1500	10,0	10,2	10,4	10,6	10,8	11,0
1600	9,4	9,6	9,8	9,9	10,1	10,3
1700	8,9	9,0	9,2	9,3	9,5	9,7
1800	8,4	8,5	8,7	8,8	9,0	9,1
1900	7,9	8,1	8,2	8,4	8,5	8,7

1 liter Mestercement regnes at veje 1,30 kg.

Eksempel:

For en 5,1% kalkmørtel med vådrumvægt på 1700 kg/m³ og et vandindhold på 10% er blandingsforholdet efter:

Vægtudmåling: 1 kg Mestercement til 11,6 kg 5,1% kalkmørtel

Rumfangsudmåling: 1 liter Mestercement til 8,9 liter 5,1% kalkmørtel.

Blanding af kalkcementmørtel KC 20/80/550

Vægtudmåling. Antal kg 3,5% kalkmørtel pr. 1 kg cement (Mestercement)

Kalkmørtlens vådrumvægt kg/m ³	Kalkmørtlens vandindhold i procent af tørvægten					
	10%	12%	14%	16%	18%	20%
1400-2000	7,8	8,0	8,1	8,3	8,4	8,6

Rumfangsudmåling. Antal liter 3,5% kalkmørtel pr. 1 liter cement (Mestercement).

Kalkmørtlens vådrumvægt kg/m ³	Kalkmørtlens vandindhold i procent af tørvægten					
	10%	12%	14%	16%	18%	20%
1500	6,8	6,9	7,0	7,2	7,3	7,4
1600	6,4	6,5	6,6	6,7	6,8	7,0
1700	6,0	6,1	6,2	6,3	6,4	6,5
1800	5,7	5,8	5,9	6,0	6,1	6,2
1900	5,4	5,5	5,6	5,7	5,8	5,9

1 liter Mestercement regnes at veje 1,30 kg.

Eksempel:

For en 3,5% kalkmørtel med vådrumvægt på 1700 kg/m³ og et vandindhold på 10% er blandingsforholdet efter:

Vægtudmåling: 1 kg Mestercement til 7,8 kg 3,5% kalkmørtel

Rumfangsudmåling: 1 liter Mestercement til 6,0 liter 3,5% kalkmørtel.

Anden cementtype

Anvendes der en anden cementtype end Mestercement til blanding af kalkcementmørtler, er disses vægte angivet i nedenstående skema.

Rumfangsudmålingen i førnævnte skemaer skal korrigeres med faktorerne i nedenstående skema, såfremt der ved mørtelfremstilling anvendes en anden cementtype end mestercement:

Cementtype	Cementens rumvægt kg/m ³	Faktor til korrektion af rumfangsblandeforholdet
Mestercement	1300	1,0
Basis-cement	1100	0,85
ABC-cement	1100	0,85
Rapid-cement	1250	0,96
Hvid Portland-cement	1100	0,85
Lavalkali sulfatbestandig cement	1300	1,0

Fugtspærre

I alle murværkskonstruktioner skal det sikres, f.eks. ved indlæggelse af fugtspærre, at fugtopsugning fra jord, fundament eller andre bygningsdele forhindres.

Endvidere skal indtrængning af radioaktiv gas (Radon) fra undergrunden hindres.

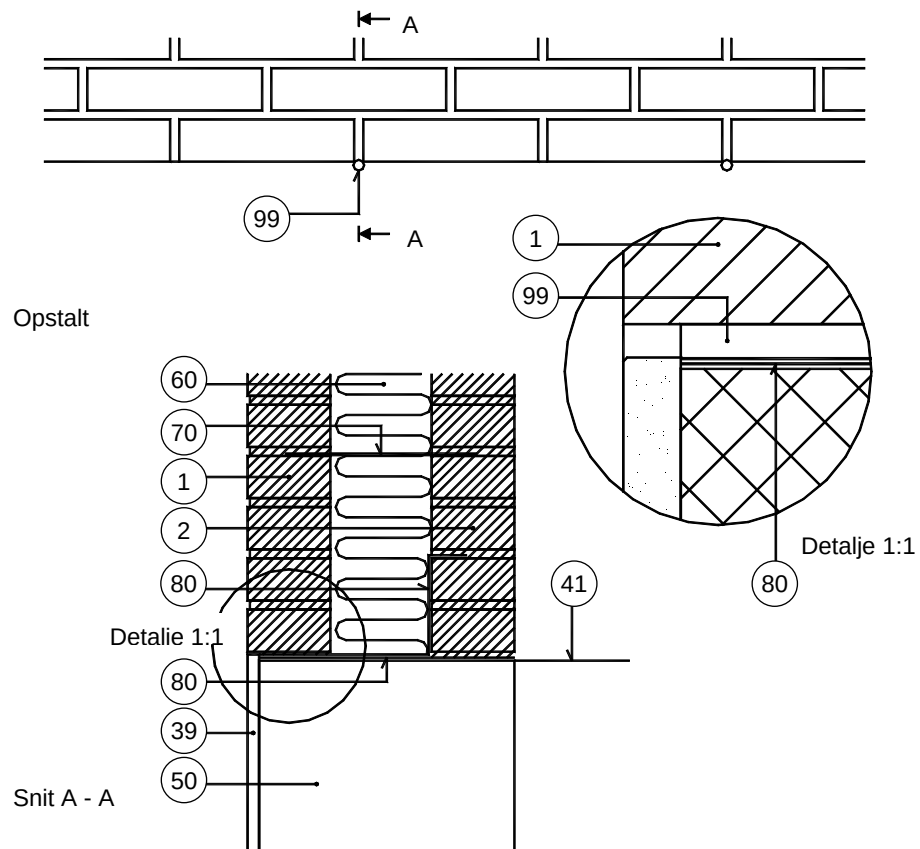
Til fugtisolering skal der anvendes asfaltpap, PF 2000, modificeret med 3% SBS polymer, se nærmere herom i Vejledning, Fugtspærre i murværk udgivet af MURO samt www.muro.dk og www.mur-tag.dk.

I hule vægge skal fugtvandring fra formur til bagmur forhindres. Endvidere skal der indlægges fugtspærre, hvor hulrum afbrydes eller afsluttes, således at evt. indtrængende vand ledes ud og ikke optages i bagvæggen.

Der skal også indlægges fugtspærre således, at evt. indtrængende vand fra f.eks. slagregn ledes bort, evt. gennem drænbåbninger i murværk eller fundament. Alle opadvendte flader i den færdige konstruktion skal være udformet således, at skadelig nedtrængning af vand i konstruktionen forhindres.

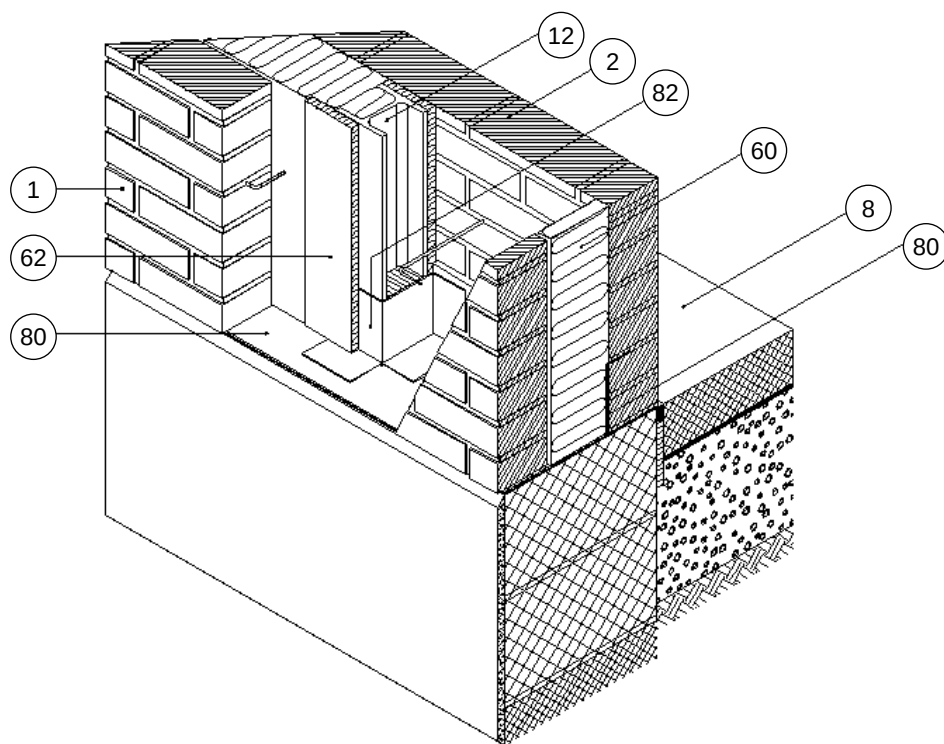
Sokkelpuds skal afsluttes i højde med den fugtisolerende membran; pudset må ikke føres op til undersiden af nederste skifte.

Alternativt kan huller/riste for afvanding af hulumuren placeres i studsfiger og huller/riste skal i givet fald placeres direkte nede på den fugtisolerende membran.



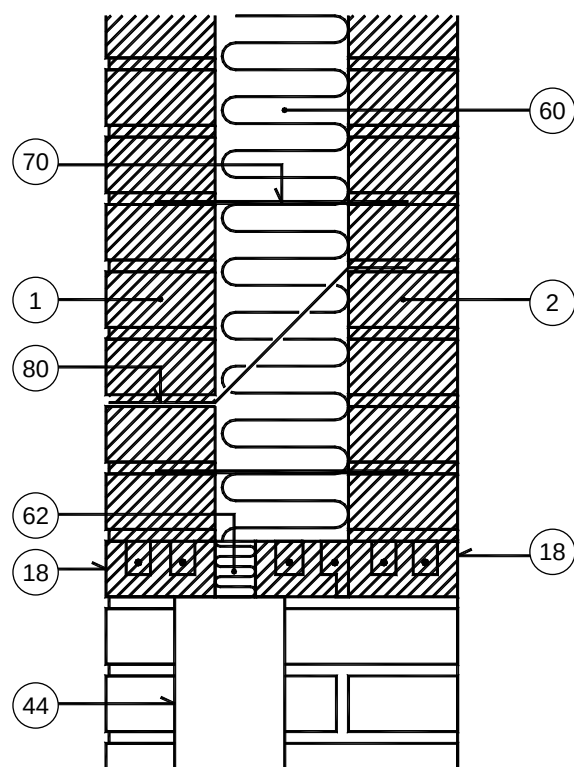
Sokkel (lodret snit)

- | | | | |
|----|-------------------|----|--|
| 1 | Tegl i formur | 50 | Sokkel |
| 2 | Tegl i bagmur | 60 | Isolering |
| 39 | Sokkelpuds/udkast | 70 | Trådbinder |
| 41 | Gulv | 80 | Fugtspærre |
| | | 99 | Elektrikerrør/rundstok, der fjernes efter færdiggørelsen |



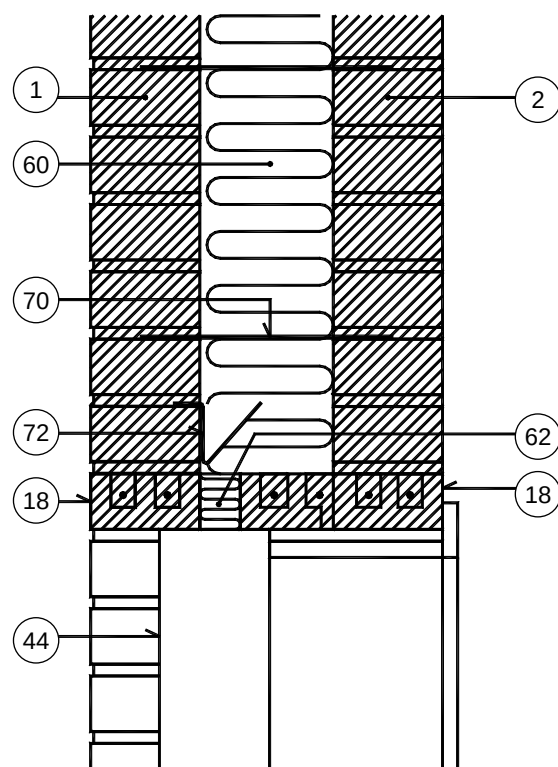
Søjle (3D)

- | | | | |
|----|--------------------|----|---|
| 1 | Tegl i formur | 60 | Isolering |
| 2 | Tegl i bagmur | 62 | Trykfast isolering |
| 8 | Betonplade | 80 | Fugtspærre. Tildannes ud for søjle |
| 12 | Stålsøjle HE 100 B | 82 | Ombukket fugtspærre, påklæbes med flydende asfalt |



Vindue (lodret snit)

1	Tegl i formur	60	Isolering
2	Tegl i bagmur	62	Trykfast isolering
18	Tegloverligger	70	Trådbinder
44	Vindue	80	Fugtspærre



Vindue (lodret snit)

- | | | | |
|----|----------------|----|--|
| 1 | Tegl i formur | 60 | Isolering |
| 2 | Tegl i bagmur | 62 | Trykfast isolering |
| 18 | Tegloverligger | 70 | Trådbinder |
| 44 | Vindue | 72 | TB-rende, længde = muråbning
+ 2×260 mm |

Trådbindere

Trådbindere, der anvendes i aggressivt og moderat miljø, skal være korrosionsfaste.

Antallet af trådbindere i såvel hul- som skalmure skal fastsættes ved beregning, idet der dog i hulumure skal anvendes mindst 4 stk. korrosionsfaste trådbindere pr. m² jævnt fordelt, og til forankring af skalmure skal placeres mindst 2 stk. korrosionsfaste trådbindere pr. m².

Ved skalmures afslutning, ved dilatationsfuger og omkring huller forankres skalmuren effektivt ved indlæggelse af ekstra bindere med en indbyrdes afstand af højst 300 mm.

Ved hulumures understøtninger i siderne og ved hulumures afslutning, ved dilatationsfuger samt omkring huller forankres hulumuren effektivt ved indlæggelse af ekstra bindere med en indbyrdes afstand af højst 300 mm.

Med hensyn til placering af trådbindere, se SBI-anvisning 156, Skalmure ved udvendig efterisolering samt Byg-Erfa erfaringsblad 980525, Revner i skalmure og formure fra temperatur- og fugtbevægelser. Specielt skal der tages hensyn til bindernes placering i hjørner, såfremt der ikke indlægges en dilatationsfuge. 1. binderkolonne skal typisk placeres ca. 1 m fra hjørner, hvis der i hjørnet ikke forekommer en dilatationsfuge.

For trådbindere skal det tilstræbes, at bindernes frie del bliver retlinede. Det følger heraf, at bindere, der på forhånd placeres i bagvæg, skal anbringes nøjagtigt og under præcis hensyntagen til skiftegangen i formuren.

Det skal sikres, at der ikke via bindere kan ledes vand fra formur til bagvæg. Bindere med drypbøjning tillades kun anvendt, når bæreevnen beregningsmæssigt dokumenteres. En drypbøjning giver væsentlig svækkelse af binderens bæreevne.

Ombukkede trådbindere i f.eks. præfabrikerede bagvægselementer skal rettes ud under overholdelse af de tolerancer, som er angivet i projektmaterialiet.

Ved bukning af bindere skal bukeradius være større end 1,5 gange bindernes diameter.

Varmforzinkede bindere må kun anvendes i passivt miljø, og må ikke bukes eller rettes ud af hensyn til risiko for beskadigelse af forzinkningen.

Bindere skal være udformet og monteret således, at deklarerede indmuringslængder og dæklag er overholdt.

Armering og stålprofiler

Armeringsstænger, som indmures i konstruktioner i aggressivt og moderat miljø, skal være korrosionsfaste eller være korrosionsbeskyttet.

Korrosionsbeskyttelse kan ske ved omstøbning. Dæklagstykkelsen i aggressivt miljø skal mindst være 35 mm. I moderat miljø skal dæklagstykkelsen mindst være 25 mm og i passivt miljø mindst 15 mm.

Stød i armeringen må kun udføres som angivet i projektmaterialet.

Den frie afstand mellem armeringsstænger skal være mindst to gange deres diameter og diameteren vælges under hensyntagen til de aktuelle fugemål.

Stålprofiler og -plader, som indmures eller indbygges i murværkskonstruktioner i aggressivt og moderat miljø, skal være korrosionsfaste eller korrosionsbeskyttede i overensstemmelse med DS/ENV 1090-1, og korrosionskategori bestemmes i henhold til DS/EN ISO 12944, del 2, tabel 1. Stålprofiler og -plader mv., som i indmuret eller indbygget tilstand befinder sig i et af følgende miljøer, skal mindst korrosionsbeskyttes til anførte kategori:

	Kategori (mindst)
Aggressivt miljø	C5-I
Moderat miljø	C4
Passivt miljø	C2

Bemærk, at korrosionsbeskyttelse ved varmforzinkning kræver en forzinkning med min. 300 µm lagtykkelse i kategori C5-I og min. 200 µm lagtykkelse i kategori C4. Disse lagtykkelser er i reglen ikke standard, hvorfor specielle krav til stålets kvalitet skal være opfyldt. Endvidere kan varmforzinkning med de anførte store lagtykkelser kun opnås på ståldele med godstykkelse på mindst 3 mm.

Vejledning

For ståldele, der er placeret i hule ydermure isoleret med mineraluld, kan der i hulrummet inde ved bagvæggen regnes med samme miljø som inde i huset (ofte passivt miljø). I hulmuren bag formuren kan der regnes med samme miljø som udvendig (altid aggressivt eller moderat miljø).

Overgangen mellem miljøklassen indvendig og miljøklassen udvendig kan regnes at ligge i hulmuren mellem for- og bagmur. Præcist hvor skellet ligger vurderes fra projekt til projekt.

Ved en hensigtsmæssig udformning af konstruktionerne samt nøje hensyntagen til hvorledes stålkonstruktionerne indbygges, kan det ofte lade sig gøre at indbygge ståldele i isolerede, hule mure således, at ståldelene kan henregnes til passivt miljø.

Ofte indbygges der stålsøjler i hule mure, og det kritiske punkt, hvor disse stålsøjler skal henregnes til aggressivt eller moderat miljø, medmindre andre foranstaltninger foretages, er i overgangen mellem sokkel og hulmur. Hvis der her etableres en effektiv inddækning af søjlefoden, jf. tegning Søjle (3D) i afsnittet Detaljer visende fugtspærrers placering, kan stålsøjlen i reglen henregnes til passivt miljø.

Fugning

Fuger skal udføres, så deres holdbarhed sikres overfor de påvirkninger, de vil blive udsat for iht. miljøvurderingen. Det skal dokumenteres, at den aktuelle udførelsesmåde bl.a. opfylder holdbarhedskravet. Dokumentation skal baseres på tilgængelige langtidserfaringer eller accelererede forsøg.

Opmuring, udkradsning og efterfølgende fugning

Fugerne færdiggøres ved udkradsning og efterfølgende fugning. DS 414 anbefaler denne metode som den bedst egnede. Og i vinterhalvåret i perioder med udsigt til frost er metoden også at foretrække.

Udkradsning af fugerne skal gennemføres i takt med opmuringen og afsluttes med en grundig affejning, så alt løst materiale fjernes. Fremkommer der ved udkradsningen studsfuger, som ikke er helt fyldte, skal de efterfyldes, og opdaget beskadigede sten, skal disse udskiftes.

Udkradsningsdybden skal være mindst 13 mm fra færdig fugeoverflade. Udkradsningen skal være fuldkantet, og det skal sikres, at stenfladerne er rengjorte. Inden fugningen skal der forvandes i passende grad og i fuld dybde således, at den påfølgende fugning sikres bedst mulig vedhæftning og hærdningsbetingelser. Fugningen foretages med mørtel af samme type som anvendt til opmuringen.

Den fugemørtel, der skal anvendes, tilføres med fugeske fra bræt. Den tilførte mørtel trykkes så fast til bunds i fugen, at den komprimeres effektivt; det kan kun gøres, når der er fast mørtel bagved, og der må derfor ikke mangle muremørtel nogen steder.

Man kan ikke gå ud fra, at en studsfuge, der ikke er tilstrækkelig fyldt med muremørtel, kan gøres regntæt ved almindelig fugning. I de tilfælde, hvor der mangler muremørtel i en studsfuge, må fugen efterfyldes med mørtel, før fugningen foretages. Bl.a. af den grund, at det ikke er muligt at komprimere fugemørtlen tilstrækkeligt, hvis studsfugerne er delvis tomme.

I renoveringsopgaver, hvor konstruktioner ofte opføres i kalkmørtel, anvendes dog stærkere mørtel ved fugningen. Fugemørtlen skal være afbundet, inden den eventuelt udsættes for frost. Under fugningen foretages komprimering til sikring af holdbarheden.

I renoveringsopgaver og i ældre bygninger, der skal omfuges, er det Teknologisk Institut, Murværks erfaring, at udfræsning til større dybde end 13 mm, eksempelvis udfræsning i fuldt tværsnit til 20 mm dybde, sikrer en større holdbarhed i det omfugede murværk.

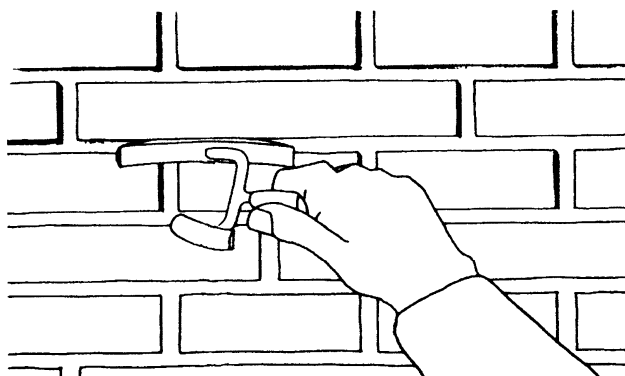
Skal arbejdet udføres i en periode med risiko for frostvejr, kan stilladset tildækkes (telt), og der kan opvarmes. Underlag og materialer skal have en temperatur på mindst +5°C, for at mørtlen kan hærde tilstrækkelig hurtigt. Hvis murværket ikke kan holdes frostfrit, skal man afvente bedre vejrforhold. Om nødvendigt må man nedtage stilladserne og senere udføre arbejdet fra et let stillads.

Opmuring og fugning udført i samme arbejdsgang

Alternativt kan fugerne færdiggøres med egnet værktøj under opmuringen, idet mørtlen komprimeres, inden den har mistet sin plasticitet. Fuger udført ved udkradsning og fugning anses for at være den sikreste metode til opfyldelse af holdbarhedskravet.

Uanset metode forudsættes det, at udførelsen løbende afpasses efter det aktuelle vejrlig og murematerialernes egenskaber, herunder ændringer af disse under opmuringen. Der skal således bl.a. tages hensyn til stenenes aktuelle sugeevne og mørtlens aktuelle muretekniske egenskaber som konsistens og vandholdeevne.

Fugefærdiggørelse

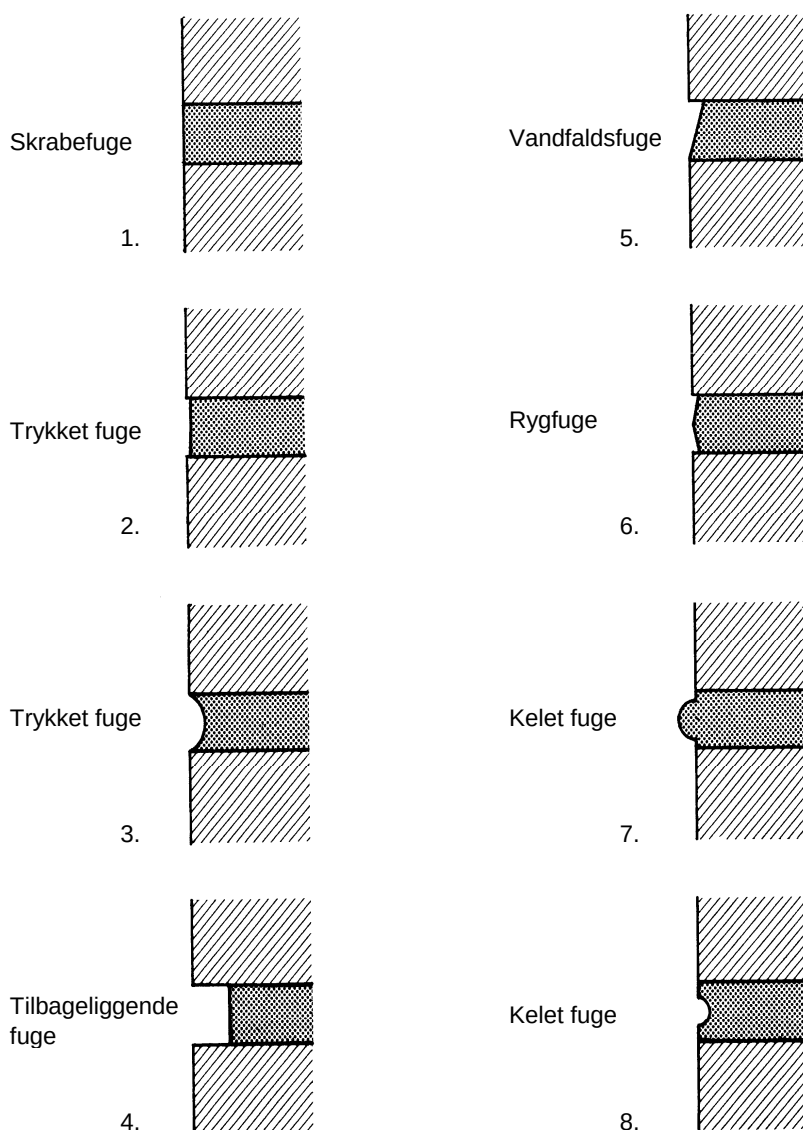


Komprimering af mørtlen i fugen kan ske ved at trykke den (glitte den) med en fugeske, der føres frem og tilbage over fugen. Er fugen tilbageliggende, må der anvendes en flad fugeske, og fugeoverfladen kan derved rykkes yderligere et par millimeter tilbage. Mørtlen kan også trykkes med et fugejern med krum bane som vist på figuren. Jernet skal være bredere end den bredeste fuge, og det skal trækkes frem og tilbage under tryk, indtil det kører på kanten af stenene. På denne måde søger mørtlen bort fra midten af fugerne og presses ud mod stenene, hvor der især er brug for tæthed. Komprimering af fugemørtlen med fugejern er egnet ved fugning med som uden tilførsel af fugemørtel.

Skal komprimering af fugemørtlen derimod udføres med tilpasset træpind (skrabefuge) bør fugearbejdet udføres ved tilførsel af fugemørtel. Skrabefugers overflade bliver ofte ru ved anvendelse af tilpasset træpind og ru fugeoverflade kan give grobund for algevækster.

Fugeformer

Fugemørtlens tværsnit kan udformes forskelligt; på efterfølgende figur er nogle af de almindeligste former gengivet.



Skrabefuger og de to typer kelede fuger udføres ved opmuring, udkradsning og efterfølgende fugning.

De øvrige fuger kan udføres ved opmuring og fugning i samme arbejdsgang, dog kun hvis murerarbejdet er særdeles omhyggeligt udført.

Teglbjælker

Teglbjælker anvendes ved lukning over muråbninger i såvel ydervægge som i indvendige skillevægge.

En teglbjælke kan f.eks. leveres/opbygges på følgende måder:

- præfabrikerede teglbjælker med til flere skifter udstøbt på fabrik
- præfabrikerede standerskifter/stik/buer
- præfabrikerede overliggere, hvor der ved påmuring af et antal skifter fremkommer en bærende bjælke
- armeringssystemer indmuret i liggefuger, og hvor der evt. ved efterfølgende påmuring af et antal skifter fremkommer en bærende bjælke.

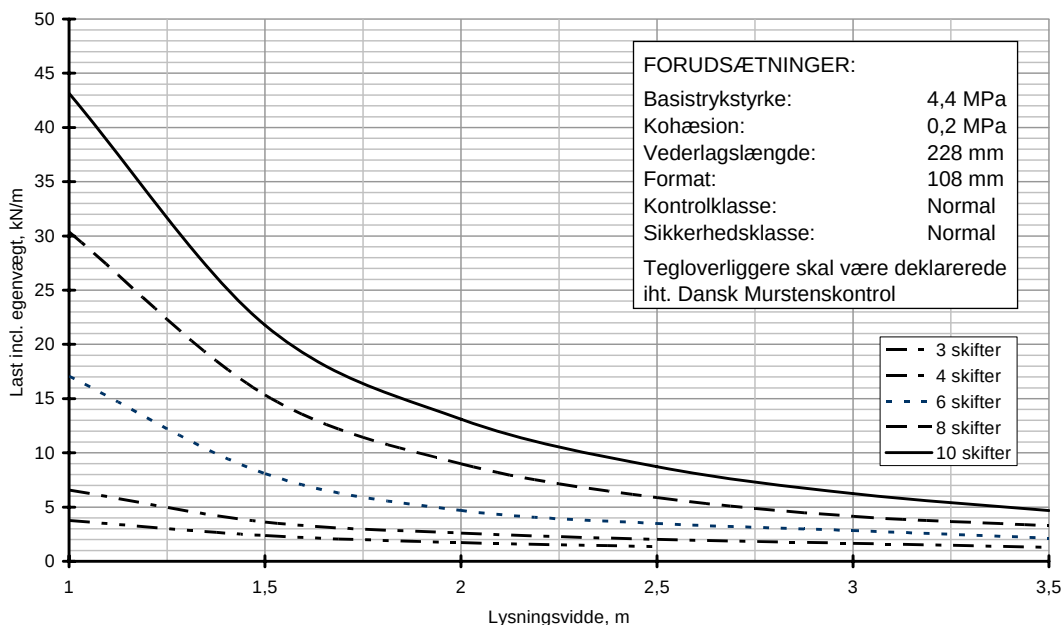
Tegloverligger - bæreevnediagram

En tegloverligger er et præfabrikeret, armeret konstruktionselement. Ved at påmure en tegloverligger et antal murstensskifter fremkommer en bærende teglbjælke. Teglbjælker anvendes til lukning over muråbninger i såvel ydervægge som i indvendige skillevægge.

Teglbjælkers bæreevne skal fastlægges ved beregning evt. ved anvendelse af edb-programmet Murværksprojektering. Alternativt kan bæreevnen bestemmes ved aflæsning i nedenstående diagram, Bæreevnediagram, teglbjælker.

Eksempel: En teglbjælke på 8 skifter incl. tegloverliggeren, og som har en lysningsvidde på 2 m kan bære 9 kN/m (ca. 900 kg/m), incl. sin egen vægt.

Bæreevnediagram, teglbjælker

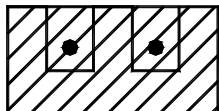


Udførelse

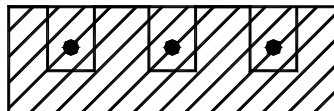
Den præfabrikerede overligger placeres og indmures med det antal overliggende skifter mursten og med den mørteltype, som fremgår af projektmaterialiet.

Tegloverliggeren skal have et vederlag på en $\frac{1}{2}$ sten eller mere, og murværket under vederlaget må ikke afsluttes med en $\frac{1}{4}$ sten i falsen.

Tegloverliggerer fås som lagervare i 3 forskellige typer - se efterfølgende skitse - og teglværkerne kan levere overliggerer af de stentyper, som de producerer.



$\frac{1}{2}$ -stens tegloverligger,
 $b = 108 \text{ mm}$



Bredstens tegloverligger,
 $b = 168 \text{ mm}$



Tegloverligger til bagmure
i en 350 mm hul væg,
 $b = 200 \text{ mm}$ eller 230 mm

Ved bestilling af tegloverliggerer skal forbandtet angives fra venstre facadeside.

For at eliminere risikoen for korrosionsskader skal tegloverliggerer, der anvendes til facader, armeres med rustfast stål. Overliggerer til bagmure og skillevægge armeres normalt med tentorstål eller kamstål.

I indvendigt murværk, der udsættes for direkte vandpåvirkning eller er placeret om rum med vedvarende høj relativ luftfugtighed, skal der anvendes tegloverliggerer med rustfast stål.

Rustfast ståls kvalitet skal opfylde kravene i EN 10088.

Tegloverliggeren skal under opmuringen understøttes for mindst hver 60 cm. Understøtningen må først fjernes, når mørtlen i teglbjælken er hærdnet. Ved opmuring af de skifter, der indgår i teglbjælken, er det vigtigt, at alle fuger (også studs-fuger) er helt fyldte, og at stenene ikke rokkes efter at mørtlen er suget død.

Bliver disse grundregler ikke overholdt, vil bjælkens bæreevne blive svækket og tætheden overfor slagregn nedsat.

Fugtstandsede lag må ikke indmures i de skifter, der indgår i teglbjælken.

Ved høje bjælker anbefales det at indlægge et fugtstandsede lag, der placeres fra bagmuren og med fald ud under formurens tegloverligger, eller at anvende en TB-rende.

Såfremt murstenenes vandoptagelse er større end 30 rumprocent, skal tegloverliggeren og stenene i de påmurede skifter forvandes, således at de har en passende fugtighed inden indmuringen. En vandlagring i $\frac{1}{2}$ -1 minut må antages at give en passende fugtighedsgrad.

Såfremt stenenes vandoptagelse er mindre end 10 rumprocent vil det være tilrådeligt, at anvende en kalkcementmørtel KC 20/80/550.

Fjernelse af understøtninger

Som forannævnt skal tegloverliggere understøttes under opmuringen, og understøtningerne må som hovedregel først fjernes, når mørtlen i teglbjælken er hærdnet, hvilket vil sige, at understøtningerne teoretisk set først kan fjernes efter 28 døgn.

Ofte kan understøtningerne dog fjernes langt tidligere end ovennævnte 28 døgn, og praksis viser da også, at teglbjælker sjældent bliver understøttet i ca. 1 måned.

Tidspunktet for hvornår understøtninger kan fjernes afhænger af hvilken belastning teglbjælker udsættes for i byggeperioden.

Forsøg på Teknologisk Institut, Murværk har vist, at 50% af mørtels trykstyrke opnås efter ca. 3 døgn, og at 50% af vedhæftningsstyrken opnås efter ca. 7 døgn.

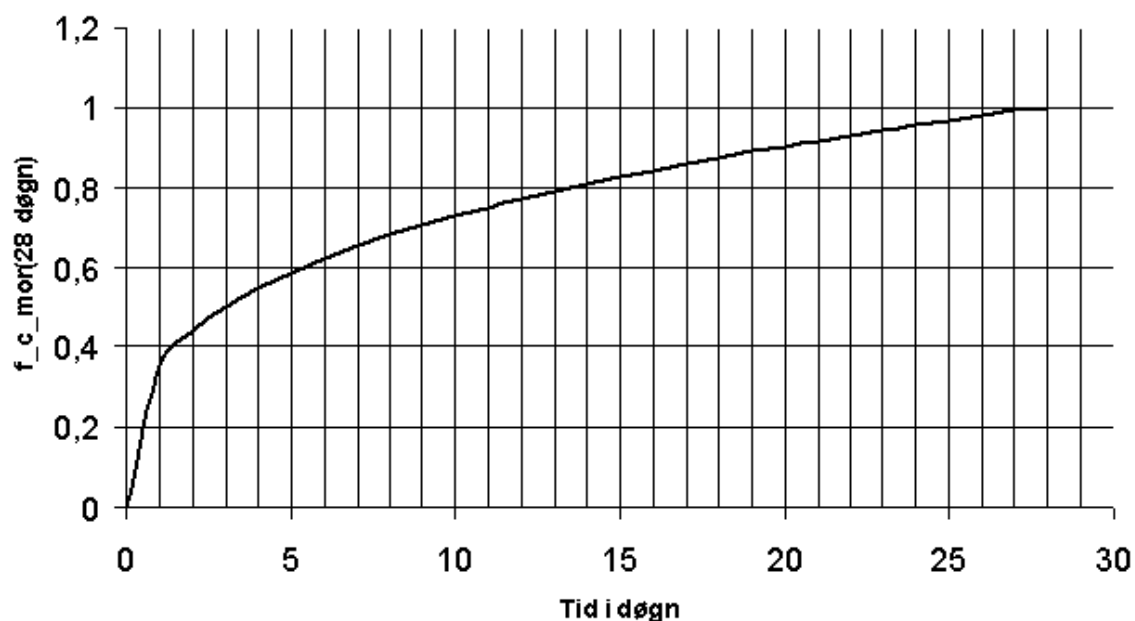
Dette gælder:

- hvis opmurings- og hærdningstemperaturen overstiger 5°C (ligger i intervallet 5-20°C)
- for mørtler, hvis cementindhold ligger i intervallet KC 50/50/700 – KC 20/80/550.

For teglbjælker vil det være vedhæftningsstyrken, der er afgørende for, hvornår understøtninger kan fjernes.

Styrkeudviklingen for vedhæftningsstyrken for mørtel (KC 50/50/700 – KC 20/80/550 og $t > 5^{\circ}\text{C}$) er vist i efterfølgende figur:

Styrkeudvikling - vedhæftningsstyrken



Med baggrund i ovennævnte figur kan tidspunktet, for hvornår understøtninger under teglbjælker kan fjernes, bestemmes. Som nævnt er det dog vigtigt at have kendskab til hvilke belastninger en teglbjælke udsættes for i byggeperioden.

Eksempel:

Hvornår kan understøtningerne fjernes for en teglbjælke med en regningsmæssig bæreevne på 3,5 kN/m, som i byggeprocessen belastes med 1,5 kN/m?

Spændingerne forventes at være $\frac{1,5}{3,5} = 0,43$ af de regningsmæssige brudspændinger.

Ved vandret i ovennævnte figur at trække en linie ud for 0,43 til skæringspunktet med grafen, kan der lodret aflæses, at understøtningerne kan fjernes efter ca. 5,2 døgn svarende til, at understøtningerne tidligst kan fjernes efter **5½ døgn**.

Afstivning af murværk under opførelsen

Murede yder- og indervægge under opførelse skal tværafstives midlertidigt ved arbejdstids ophør og med passende afstand. Den midlertidige afstivning kan foregå ved at anbringe skråafstivninger. Skråafstivninger må først fjernes, når murværkets stabilitet er sikret på anden måde.

Af hensyn til færdsel på byggepladsen i arbejdstiden, og for evt. at opmure tværskillevægge o.lign., kan det være nødvendigt midlertidigt at fjerne nogle af skråafstivningerne.

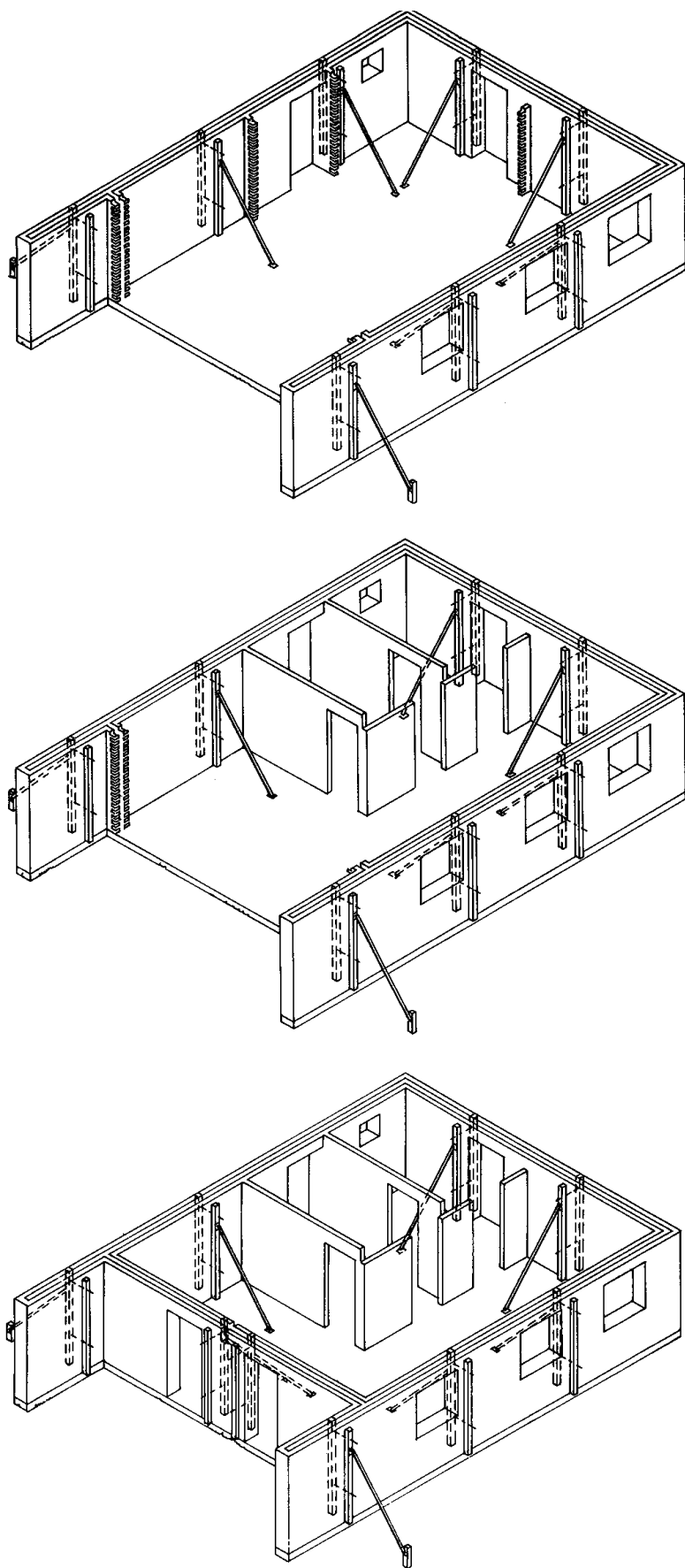
Skråafstivningerne foreslås udført af to stykker 50×100 mm eller 50×125 mm planker anbragt lodret ud for hinanden på hver sin side af murværket. Plankerne sammenspændes forsigtigt ved hjælp af rundstål eller snoet bindetråd, idet der indlægges fornødent modhold ved murværkets overside.

De sammenspændte planker skråafstives til etage- eller terrændæk eller eventuelt til det omgivende terræn ved hjælp af såkaldte "blådreng".

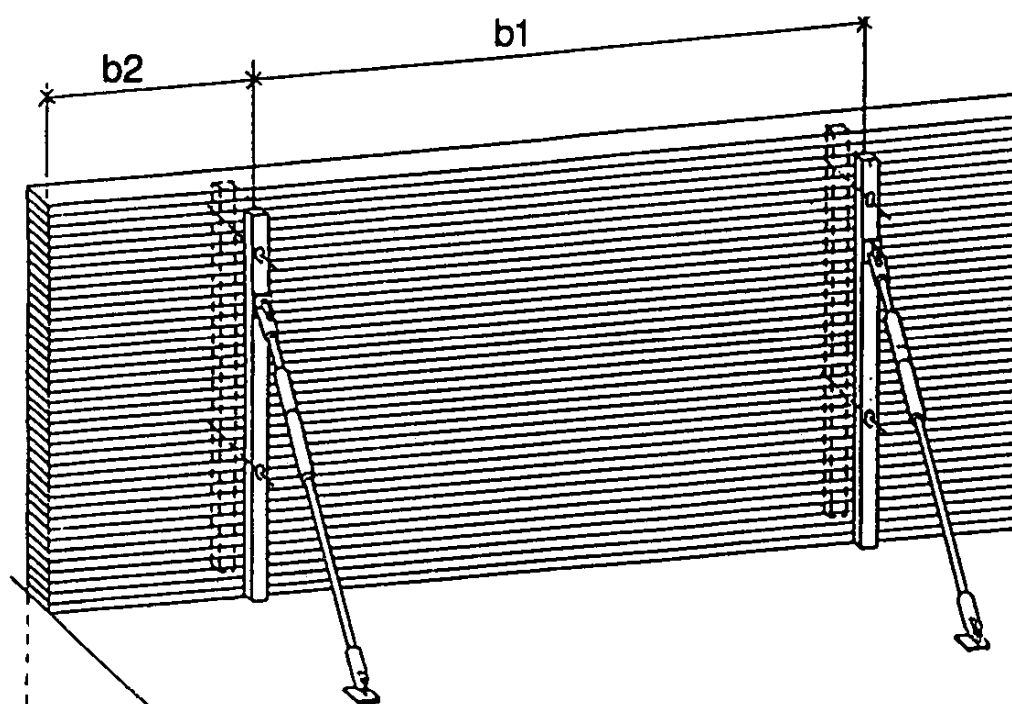
Den maksimale afstand mellem disse skråafstivninger kan aflæses af efterfølgende tabeller.

Ved benyttelse af tabellerne skal følgende forhold være oplyst:

- murværkets beliggenhed (terrænklasse)
- murværkets højdeplacering over terræn
- murens tykkelse
- tabellerne gælder for murværk opmuret i kalkcementmørtel KC 50/50/700 og med teglmurstenenes trykstyrke på 10 MPa eller mere. Er der anvendt KC 20/80/550 multipliceres tabelværdierne med 1,2, og er der anvendt KC 35/65/650 multipliceres tabelværdierne med 1,1.



Figur 1.



Figur 2. Her er et eksempel på midlertidig afstivning med såkaldte "blådreng".

Tabel 1. Maksimal afstand, b_1 , i meter mellem skråafstivninger eller afstivende tværvægge for 2,5 m høje mure.

Maksimal højde i meter over terræn	Beliggenhed (terrænklasse)	Murens tykkelse		
		108 mm ($\frac{1}{2}$ -sten)	168 mm (bredsten)	108+108 mm (hulmur)
4,0	By, skov	3,1	6,0	5,1
	Land	2,3	4,2	3,6
	Hav, sø, hede	1,9	3,4	3,0
6,0	By, skov	2,7	5,1	4,4
	Land	2,1	3,8	3,3
	Hav, sø, hede	1,8	3,2	2,8

Tabel 2. Maksimal afstand, b2, i meter mellem skråafstivninger eller afstivende tværvægge og frie murender for 2,5 m høje mure.

Maksimal højde i meter over terræn	Beliggenhed (terrænklasse)	Murens tykkelse		
		108 mm (½-sten)	168 mm (bredsten)	108+108 mm (hulmur)
4,0	By, skov	1,7	3,8	3,4
	Land	1,2	2,5	2,1
	Hav, sø, hede	1,0	1,9	1,7
6,0	By, skov	1,5	3,3	2,7
	Land	1,1	2,2	1,9
	Hav, sø, hede	0,9	1,8	1,5

Afsyring af murværk

Ingen afsyring - mur rent

Erfaringen viser, at afsyring af murværk ofte er årsag til forskellige former for skader og især på murværk med gule mursten. Derfor bør det tilstræbes at mure så rent, at afsyring kan udelades. Lidt mørtelrester hist og her behøver ikke at virke skæmmende på en blank mur, og hvor murværket er udsat for slagregn vil mørtelresterne afvaskes med tiden.

Der er inden for de seneste år mange eksempler på større murværksbyggerier, som ikke er blevet afsyret, og dette lykkes bedst på murværk med gullige sten, idet mørtelrester er mindst synlige på sten med denne farve.

Saltsyre må ikke anvendes indvendigt og må ikke anvendes på specielle typer mursten (mangansten, blådæmpede sten mv.), - forhør altid hos teglleverandøren.

Ved afsyring af murværk forekommer der ofte forskellige former for skader, eksempelvis gråligt mørtelslør på mursten efter for tidlig afsyring, nedbrydning af fugernes overflade, farveændringer på mursten og mørtelfuger mv., i øvrigt henvises til "Skader på murværk som følge af afsyring", udgivet af Teknologisk Institut, Murværk.

Afsyring

Hvis det er nødvendigt at foretage afsyring anbefales dette på følgende måde:

Før afsyringen børstes murværket med en tør, stiv kost for at fjerne løse mørtelrester. Fastsiddende mørtelskorper kan fjernes med en træpind, der bruges som mejsel.

Det er vigtigt, at også vandrette flader gøres rene, f.eks. hvor der er tilbageliggende fuger, således at der ikke ved afsyringen tværes mørtelrester ud på stenfladerne.

- Afsyringen foretages på det mest gunstige tidspunkt, og der anvendes så lidt syre som muligt.
- Muren børstes med 30% saltsyre fortyndet med vand i forholdet 1:20 (heller større fortynding og ikke mindre).
- Der skal ikke for- og eftervandes i forbindelse med afsyring.
- Syren skal leveres færdigblandet på byggepladsen.

Det rette tidspunkt for afsyring afhænger bl.a. af mørtlens bindemiddelindhold, murstenenes sugeevne, vejrliget mv. Afsyring udføres normalt 5-24 timer efter opmuringen.

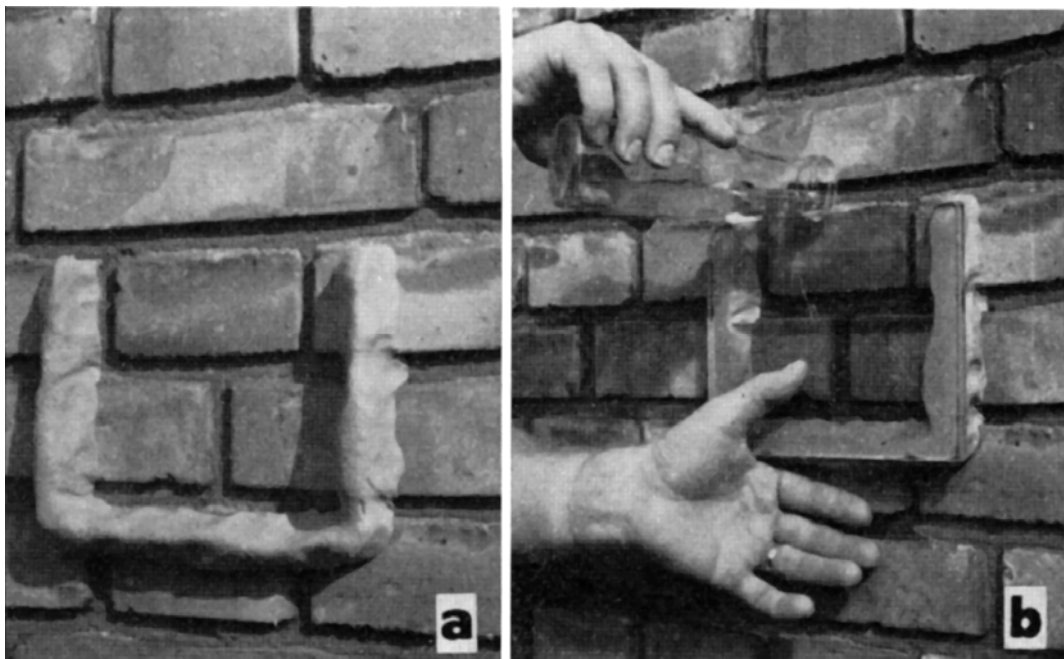
Syren skal jævnligt udskiftes, idet forurenede syre kan fremkalde misfarvninger. Afsyring skal foregå oppefra og nedefter, og afsyring bør kun udføres én gang, se også Vejledning, Nye regler for afsyring af udvendigt murværk, udgivet af MURO eller www.mur-tag.dk.

Koncentrationen af den anvendte saltsyre kan bestemmes ved hjælp af en flydevægt. Endvidere kan det ved kemisk analyse efterfølgende kontrolleres, om forskrifterne er overholdt.

Hvis murstensleverandøren anviser afsyrimsmetode skal disse anvisninger altid følges.

Vejrligets påvirkninger

Når regnvand piskes mod en ydermur, kan vinden medføre et 50 mm vandtryk på muren.



*En enkel metode til konstatering af murens tæthed mod slagregn:
En kitpølse klemmes fast til muren, og en glasplade trykkes mod kitten. Når der hældes vand ned i hulrummet mellem glas og mur, vil muren først opsuge en del vand, men forsvinder vandet stadig ind i muren, er der noget galt.*

Derfor er det vigtigt, at der ikke er huller i fugerne.

Det er ikke nok at slå studsene på murstenene, før de henmures. Hvis ikke hele fugetværsnittet er fyldt, kan der opstå lækager, således at vandet trykkes gennem fugen. En dårlig fyldt studsfuge giver slagregnen mulighed for at løbe uhindret ind i murværket.

Det vand, der opsuges i murstenene, bindes af kapillære kræfter i modsætning til det frie vand, der ledes gennem den ikke fyldte studsfuge.

Murværkets beskyttelse under udførelsen

Materialeoplagring

Ved muring er det vigtigt, at der anvendes tørre sten under opmuringen, og at materialer, der ankommer til pladsen, tildækkes straks efter modtagelsen.

Ved oplagring af mursten skal murermesteren sikre sig:

- at tildækning mod vejrliget sker straks efter modtagelsen,
- at tildækningen er vandtæt,
- at tildækningen altid holdes på plads på en sikker måde,
- at tildækningen kun fjernes ved udtagning af mursten,
- at mursten, der skal lagres mere end nogle få dage, får fjernet plasthætter eller anden emballage, der kan give anledning til kondens.

Ved oplagring af vådmørtel skal murermesteren sikre sig:

- at vådmørtlen straks efter leveringen klappes med en skovl og tildækkes mod udtørring, regn og frost,
- at tildækningen altid holdes på plads på en sikker måde,
- at tildækningen kun fjernes, medens der tages mørtel fra lageret.

Ved oplagring af tørmørtel i silo skal murermesteren sørge for:

- at siloens indhold ikke udsættes for fugt,
- at alle låg, lemme og lignende er lukket hel tæt,
- at eventuel medfølgende toppresenning anvendes som beskrevet,
- at udløbstud og overgangsslange bankes rene ved fyraften,
- at udløbstuden ved fyraften lukkes med en plastikpose fastholdt af et gum-mibånd eller lignende.

Ved oplagring af cement, tørmørtel, murcement og tørlæsket kalk og lignende skal murermesteren især sikre sig:

- at fugt holdes borte fra sækkene,
- at sækkene oplagres på paller eller andet underlag, som hæves over terræn,
- at sække oplagret i skur eller telt ikke anbringes lige op ad ydervægge,
- at der er ventilation omkring stablerne.

Afdækning

Alt murværk, der er under opførelse, skal tildækkes ved afbrydelse af arbejdet og ved arbejdstidens ophør for at sikre mod fugt- og frostska-der.

En nem løsning er at anvende tildækningsmateriale af armeret plastfolie eller presenningsstof, der fastgøres til lægter, hvorved det sikres at vand kan dryppe af udenfor murværket.

Læskærme kan opstilles med det formål at hindre en for hurtig afkøling af mate-rialer og murværk.

Vinterforanstaltninger

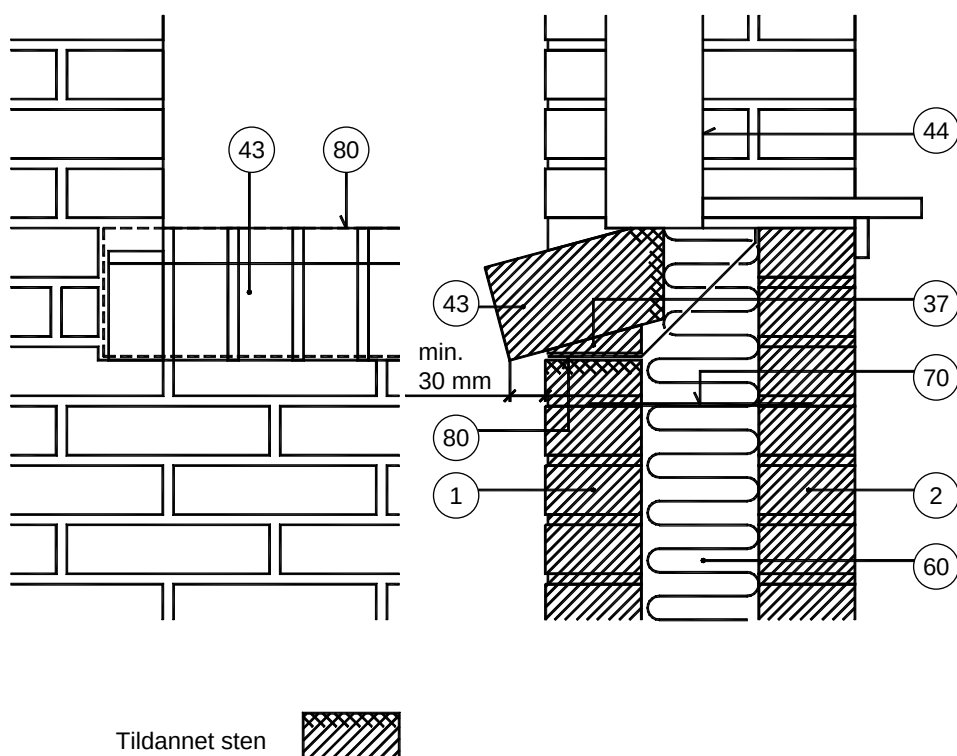
Ved muring i vinterperioder skal der træffes de nødvendige foranstaltninger til at undgå fugt- og frostska-der på materialer.

Udover de overenskomstmæssige forhold, der omhandler afdækning af mur-værk og materialer mv. er det i reglen nødvendigt med en række udvidede vin-terforanstaltninger, se ”Vejledning om Vinterbyggeri” fra Bygge- og Boligsty-relsen, oktober 1995 og ”Vintermuring” fra Murerfagets Oplysningsråd.

Detaljer

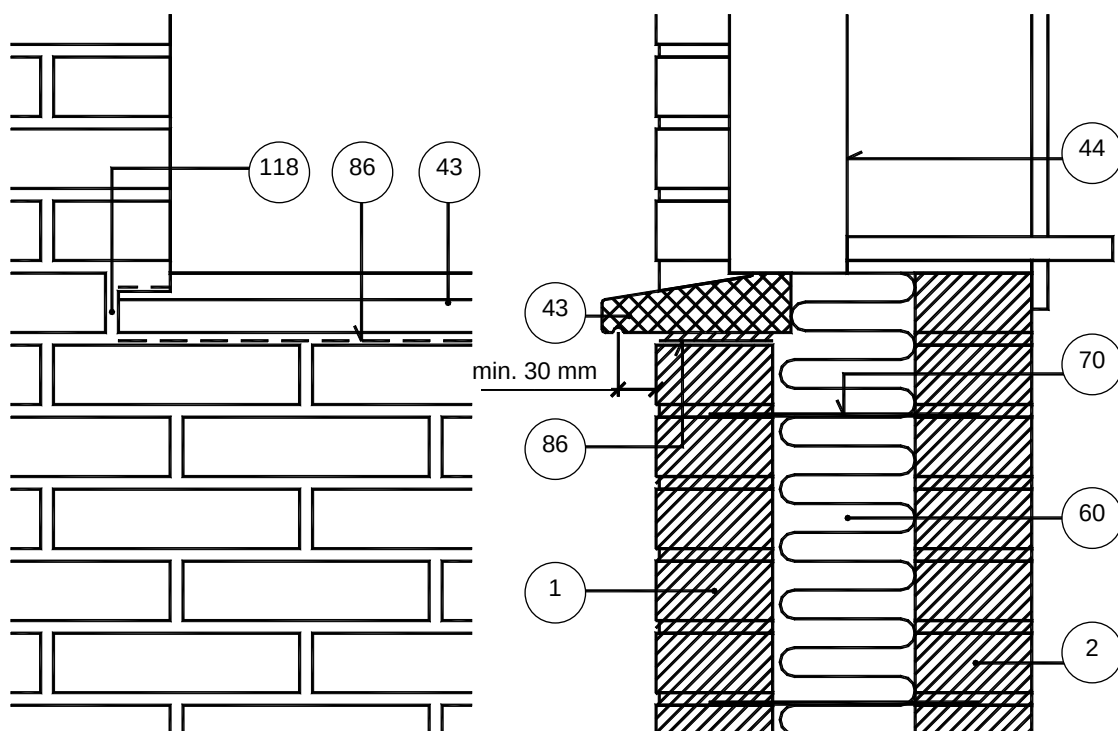
Sålbænke

Det er meget store vandmængder, der under slagregn passerer en sålbænk, og skal misfarvninger, fugtskader og frostska-der undgås, skal sålbænke udføres med fald, med fremspring og med vandnæse. Endvidere bør den føres ind i murværket ved falsene, idet det her er yderst vanskeligt at skabe en fuge, der forbliver tæt, og det gælder, hvad enten der anvendes en speciel fugemasse eller mørtel. Dette gælder i særlig grad, hvis der anvendes materialer til sålbænken med anden varme- og fugtudvidelse end murværk (f.eks. har beton og metaller en meget større varmeudvidelse end murværk). Er sålbænken af tynde gulvklinter eller af teglsten (f.eks. i form af rulskifte), er det absolut nødvendigt, at fugerne er fyldte og med fald, samt at der anvendes en cementholdig mørtel.



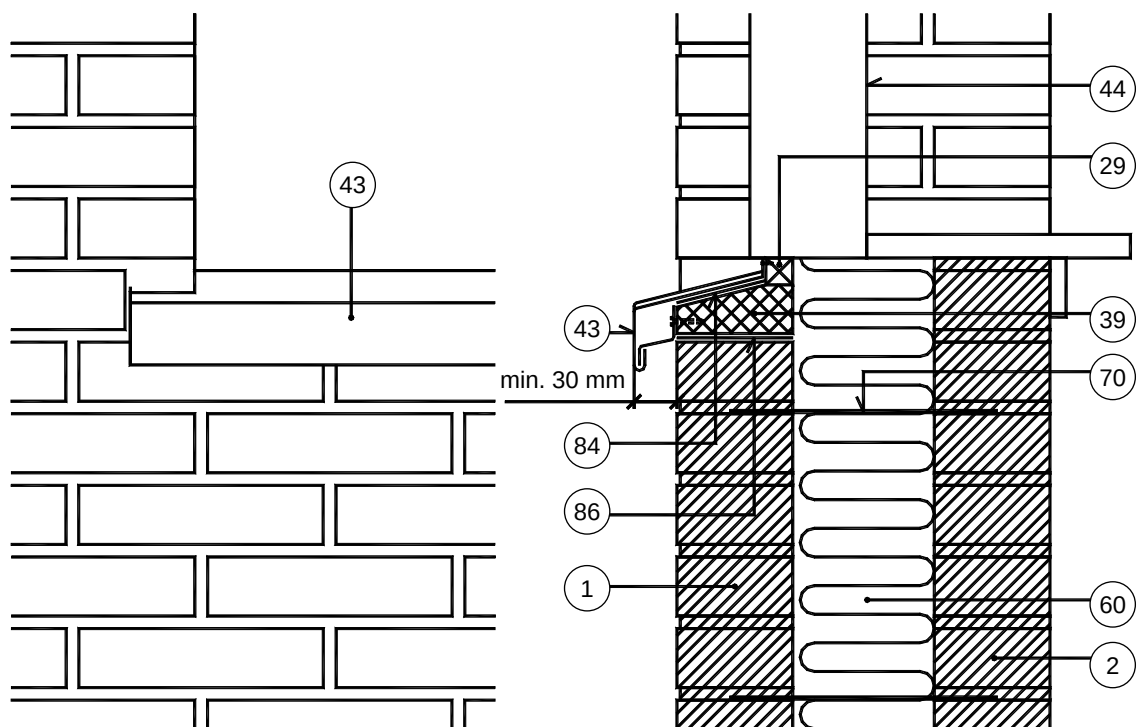
Vindue (lodret snit)

- | | | | |
|----|------------------|----|-----------------------------------|
| 1 | Tegl i formur | 44 | Vindue |
| 2 | Tegl i bagmur | 60 | Isolering |
| 37 | Mørtelpude | 70 | Trådbinder |
| 43 | Rulskiftesålbænk | 80 | Fugtpærre, fastholdt til bagmuren |



Vindue (lodret snit)

- | | | | |
|----|---------------|-----|-----------------------|
| 1 | Tegl i formur | 60 | Isolering |
| 2 | Tegl i bagmur | 70 | Trådbinder |
| 43 | Betonsålbænk | 86 | Glidelag (f.eks. pap) |
| 44 | Vindue | 118 | Evt. elastisk fuge |



Vindue (lodret snit)

- | | | | |
|----|--------------------------------------|----|-----------------------|
| 1 | Tegl i formur | 44 | Vindue |
| 2 | Tegl i bagmur | 60 | Isolering |
| 29 | Trykimprægneret liste | 70 | Trådbinder |
| 39 | Beton | 84 | Asfaltpap |
| 43 | Metalsålbænk/endebund med inddækning | 86 | Glidelag (f.eks. pap) |

Murafslutninger

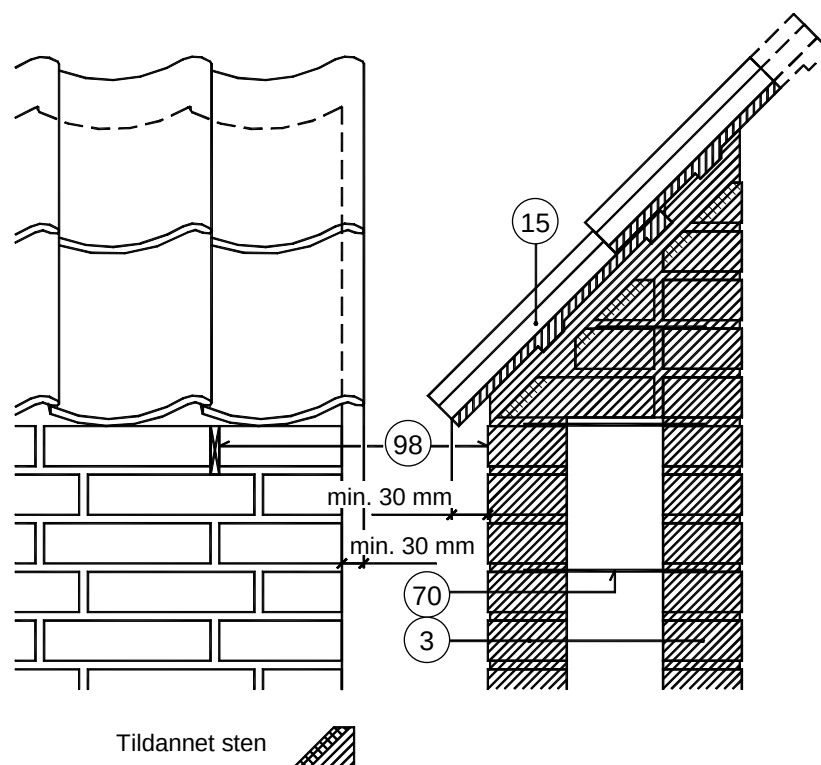
Ved fritstående mure er det vigtigt, at murværkets overside beskyttes mod nedbør.

Murafslutning med tegltagsten

Ved afslutning med tegltagsten kan følgende fremgangsmåde anbefales:

- Tagstenene lægges ud på vandret underlag med undersiden opad og spules rene med en kraftig vandstråle.
- Inden stenene når at tørre, foretages en svumning eller udkastning på undersiden med en mørtel af cement og groft sand i blandingsforholdet 1:3. (Pas på, at mørtlen ikke kommer på de dele af stenene, der senere skal stå synlige, da det er meget vanskeligt at fjerne cementmørtel fra en teglflade). Mørtlen skal herefter hærde uden udtørring i mindst et døgn. Stenene må tidligst lægges op dagen efter behandlingen.
- I hule mure lukkes hulrummet med 2 skifter, og ved særligt udsatte mure (tagkamme o.lign.) kan det være nødvendigt at indlægge et fugtstandsende paplag i hele murens bredde mellem disse to skifter.
Smigen på de øverste sten dannes enten ved tilhugning eller ved skæring.
- Tagstenene henmures efter snore, der markerer det højeste punkt på vingen i for- og bagsiden af muren. Stenen trykkes på plads, således at mørtel presses ud ved begge ender. Er murkronen stærkt sugende, forvandes evt. for at give mørtlen gode hærdningsbetingelser.
- Mørtelfuger skæres bort et stykke tid efter oplægningen. Hvis der skal efterfyldes, skal der anvendes samme slags mørtel, som stenene er lagt i, og arbejdet skal udføres hurtigst muligt efter lægningen og i hvert fald samme dag. De frie mørtelflader kan stå vinkelret på tagstenene i den høje side, hvis det kniber med længden eller det ønskes af æstetiske grunde, og murstenene renskæres effektivt. Når dette arbejde er afsluttet, bør der hænges våde sække over muren, hvis der er fare for hurtig udtørring.
Arbejdet bør ikke udføres i regnvejr eller på tidspunkter, hvor der kan forventes frost.

Er der tale om så tykke mure, at én række tagsten ikke dækker, kan det blive nødvendigt at bruge afkortede tagsten til øverste skifte. Afkortningen foretages ved bortskæring af den øverste del af stenen, hvor nakken er. Flere teglværker fremstiller særlige sten til dækning af mure, f.eks. vingetagsten, der er længere end normalt og uden hjørneafskæringer.



Tilslutning (lodret snit)

3	Tegl i fritstående mur	70	Trådbinder
15	Tegltagsten	98	Åbne studsfiger

Note: Løsningen kan kun anvendes for fritstående mure med begrænset udstrækning i højde og længde pga. sammenmuringens ringe evne til at optage differensbevægelser. Alternativ løsning kan findes på www.mur-tag.dk

Afslutning med rulskifte

Rulskifte er én blandt mange afslutninger på murværk. **Når den fremdrages her, skyldes det ikke, at teglindustrien anbefaler denne udformning, snare-re tværtimod.** Der begås desværre mange fejl ved projektering og udførelse af rulskifter. Fejl der resulterer i hyppige skader, hvor rulskiftet ligger frit udsat for vejrliget.

Nedenstående regler har til formål at sikre rulskiftet størst mulig chance for en rimelig levetid.

Murtykkelse, forbandter og fuger

Fritstående mure kan udføres enten som massive mure i tykkelsen på 1 sten eller mere eller hule mure i tykkelser på 29 eller 35 cm. Massive mure i 1 stens tykkelse må ofte mures som to ½-stens mure forbundet med korrosionsfaste trådbindere, dersom begge sider skal stå som blank mur. Opmuringen må da foretages med løbere alene eller løbere og knækkede kopper. Hulmure i 29 cm tykkelse skal mures med korrosionsfaste trådbindere; i 35 cm tykkelse skal der mures

med korrosionsfaste trådbindere eller med faste bindere. I sidstnævnte tilfælde er forbandtet givet.

Opmuring indtil muraflutning

Der skal mures med fyldte fuger.

Ventilation

I hule mure bør hulrummet ventileres for at skabe muligheder for vandafgivelse ved fordampning fra de indvendige murflader. Det gøres ved at lade et antal studs-fuger stå tomme foroven og forneden i begge sider. Afstanden mellem tomme fuger skal være ca. ½ m (2 løbere); i nederste skifte skal fugerne være tomme helt ned til fugtspærren på fundamentet, og der må ikke ligge "spildmørtel" på fugtspærren.

Henmuring af rulskifte

Rulskiftet er udsat for større variationer i temperaturer og fugtindhold end den underliggende del af muren og skal holdes adskilt fra denne, så eventuelle temperaturbevægelser ikke overføres og fugtvandring nedefter er hindret.

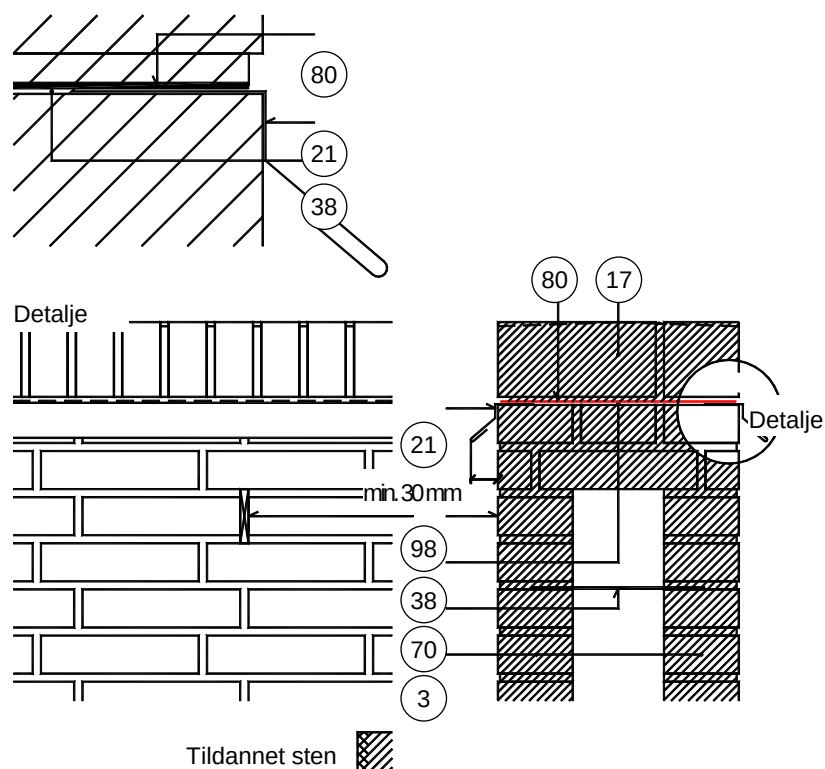
Som glidelag og fugtstandsende lag indlægges en fugtstandsende membran, og for at hindre vandindtrængning under membranen indlægges der yderligere metalløskanter i begge sider under fugtspærren. Løskanterne kan være udformet som vist på efterfølgende tegning. Det er vigtigt, at underkanten holder vandret flugt, så afdrypning ikke lokaliseres til enkelte punkter f.eks. ved knæk.

Før henlægning af løskanten anbringes der en stribe plastisk kit midt på undersiden af den flig, der skal indmures, og derefter trykkes løskanten fast på muren. Der afrettes derpå med mørtel, så murens overside bliver plan og uden lunger, og derefter udlægges paplaget. Dette skal have murens fulde bredde; ved samlingerne skal der være mindst 10 cm overlæg, og de to baner skal klæbes vandtæt sammen.

Det er nødvendigt, at der mures med fyldte fuger. Der skal derfor anvendes så meget mørtel pr. sten, at de lodrette fuger fyldes helt af mørtel, der trykkes op ved stenens henmuring.

Fugerne komprimeres med fugeske, efterhånden som opmuringen skrider frem. De langsgående fugers overflader må højst ligge 2 mm under stenenes overside; de tværgående fugers overflade skal have et fald fra midten og udefter. Der må ingen steder være lunger, hvori der kan stå vand. Eventuel efterfyldning ved arbejdet med fugeskeen skal udføres med muremørtlen.

Den første uge efter muringen kan det være nødvendigt at holde rulskiftet til-dækket for at modvirke for hurtig udtørring.



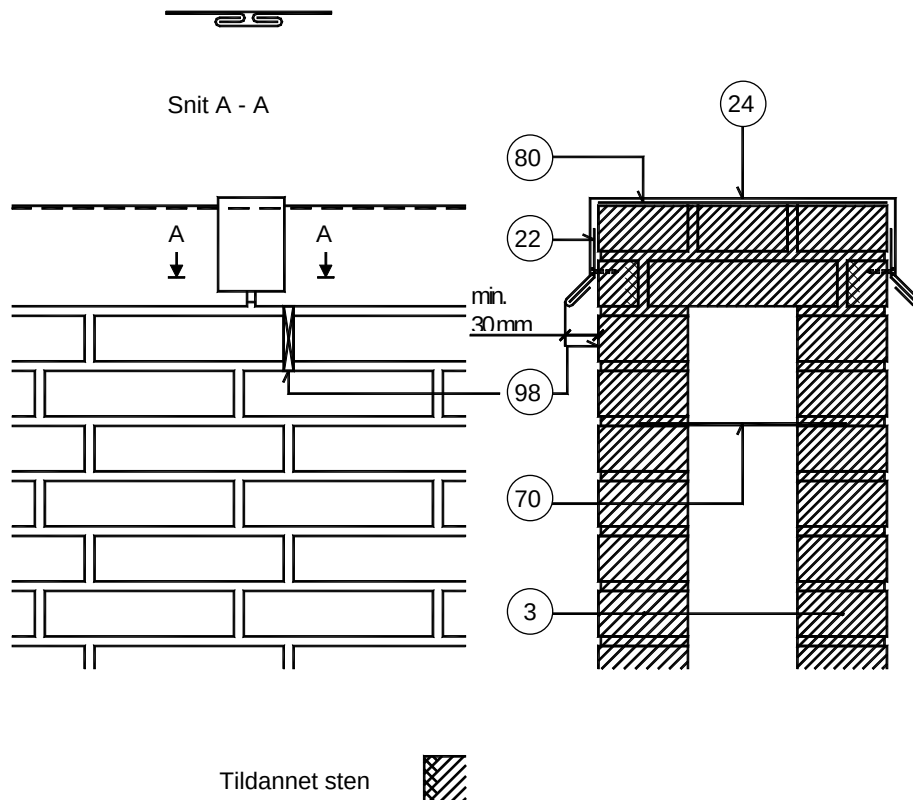
Tilslutning (lodret snit)

- | | | | |
|----|----------------------------------|----|--------------------------------|
| 3 | Tegl i fritstående mur | 70 | Trådbinder |
| 17 | Rulskifte, fald på fugen foroven | 80 | Fugtspærre, klæbes til løskant |
| 21 | Løskant, nedlægges i silicone | 98 | Åbne studsfiger |
| 38 | Mørtelafretning mellem løskanter | | |

Note: Løsningen kan kun anvendes for fritstående mure med begrænset udstrækning i højde og længde pga. sammenmuringens ringe evne til at optage differensbevægelser. Alternativ løsning kan findes på www.mur-tag.dk.

Murafslutning med andre materialer

Afsluttes murkronen med andre materialer f.eks. beton, eternit eller metalplader, skal der tages hensyn til, at disse materialer har større varmeudvidelseskoefficient end murværk, og ligegyldigt hvilket materiale, der anvendes, skal vandafvisning sikres ved fremspring eller indmuring af løskanter, og det er vigtigt, at regnvand, der altid indeholder snavs, ikke kan koncentreres ved samlinger eller "buler" i en løskant eller ved fuger mellem plader. Ved veludformede løskanter eller ved fremspring med vandnæse nedsættes endvidere muligheden for et stort vandindhold og dermed faren for misfarvninger og skader i de øverste skifter i murværket.



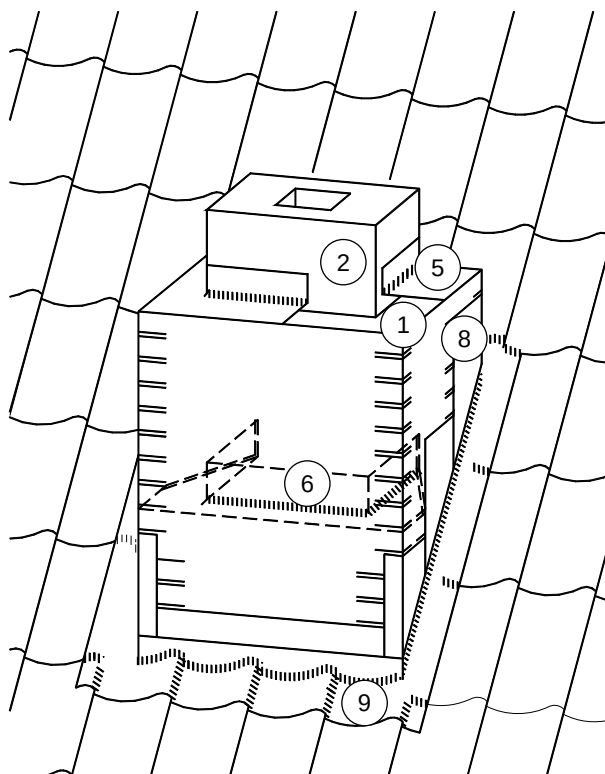
Tilslutning (lodret snit)

- | | | | |
|----|---|----|-----------------|
| 3 | Tegl i fritstående mur | 70 | Trådbinder |
| 22 | Fodblik. Gennemgående, skruet til muren | 80 | Fugtspærre |
| 24 | Zinkafslutning | 98 | Åbne studsfiger |

Note: Løsningen kan kun anvendes for fritstående mure med begrænset udstrækning i højde og længde pga. sammenmuringens ringe evne til at optage differensbevægelser. Alternativ løsning kan findes på www.mur-tag.dk.

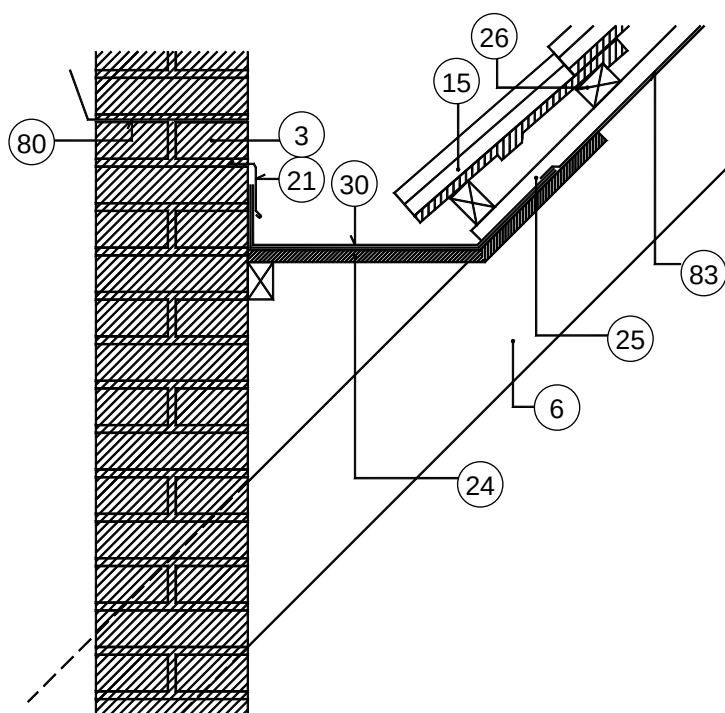
Skorstensafslutninger

Hovedparten af de skorstene, der bliver opført i dag, består af skorstenselementer, der fra en konsol et stykke under taget og opefter bliver skalmuret med en $\frac{1}{2}$ -stens vange. Da murværk i skorstene er meget udsat for slagregn, skal dette opmures med absolut fyldte fuger. Det har imidlertid vist sig, at det er vanskeligt at gøre en $\frac{1}{2}$ -stens vange tæt overfor slagregn, hvorfor det er meget nødvendigt, at der også her bliver indlagt et opbuktet paplag, således at der ikke kan trænge vand ind i tagrummet. Paplaget bør så vidt muligt indlægges i første skifte over inddækningen.



Skalmuret elementskorsten

- | | | | |
|---|--|---|--|
| 1 | $\frac{1}{2}$ -stens skalmur | 6 | Ved skorstene i stejle tagflader kan man placere et ekstra fugtstandsende lag på skiftet lige over den nederste zinkinddækning; de bageste kanter ombukkes |
| 2 | Skorstenselement | 8 | Zinkinddækning |
| 5 | Fugtstandsende lag med fald udad, laget klæbes til skorstenselementet samt ved overlæggene | 9 | Blyinddækning |



Tag (lodret snit)

3	Tegl, skorstensvange (én side)	25	Afstandsliste
6	Spær	26	Lægte
15	Tegltagsten	30	Skotrende
21	Løskant	80	Fugtpærre, klæbet til skorstenselement
24	Krydsfiner, min. 18 mm	83	Undertag

Skorstenspiber er særligt udsatte, og derfor er det vigtigt, at afslutningen udføres bedst muligt og omhyggeligt.

Følgende krav må stilles for følgende afslutningstyper:

Betonplade

1. Pladen skal ligge løst på piben, således at den kan arbejde uden at ødelægge det underliggende murværk.
2. Pladen skal ligge på et absolut vandtæt materiale.
3. Pladen skal have fremspring med vandnæse eller være forsynet med løskant, således at piben beskyttes mod vand og tilsodning.

Skorstenspiber udført med støbt betonplade med fremspring og vandnæse er at foretrække.

Rulskifte

Murafslutningen udføres som tidligere beskrevet.

Dilatationsfuger

En formur vil, når den bliver udsat for temperaturpåvirkninger, bevæge sig, enten den indgår i en hul mur, eller der er tale om en skalmur.

Hvis en væg ikke har de nødvendige bevægelsesmuligheder, vil der opstå lokale spændingskoncentrationer, som kan fremkalde revner.

Der skal placeres dilatationsfuger i et sådant omfang, at temperatur- og fugtbevægelser kan foregå, uden at der opstår svækkende revnedannelser. Ved placering af dilatationsfuger i murværk skal der tages hensyn til de øvrige konstruktionsdeles dilatationsmuligheder.

Der vil specielt i ydervægge være mulighed for store temperaturvariationer, og der vil derfor kunne opstå problemer, hvor der er tale om lange facader. For at optage de nævnte temperaturbevægelser skal der indlægges dilatationsfuger i murværket. En dilatationsfuge kan udføres som en lodret fuge uden mørtel mellem to vægskiver. I denne fuge skal der indlægges en skumplastplade, således at yderkanten af pladen er 10-20 mm fra ydersiden af vægfladen, og i den derved fremkomne not fuges der med elastisk fugemasse.

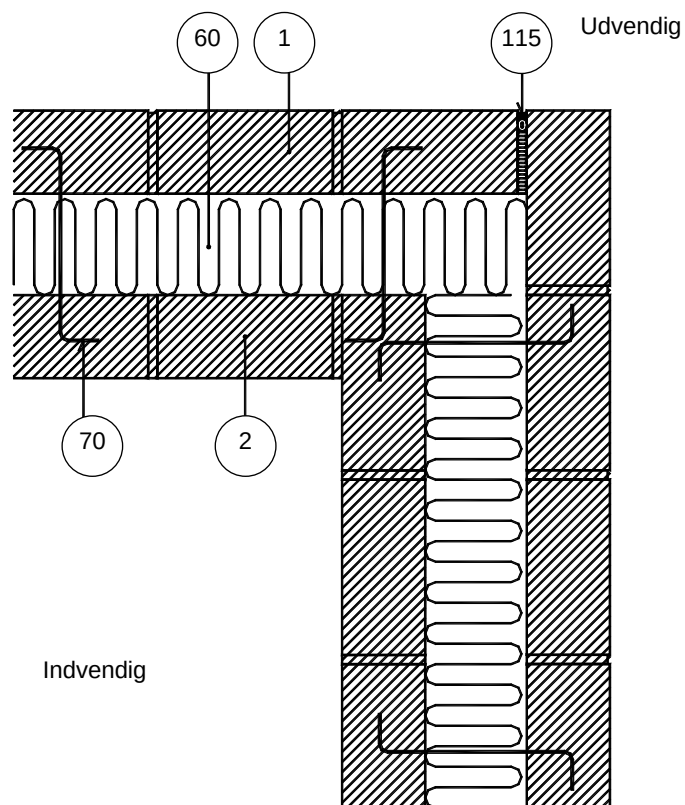
Afstand mellem lodrette dilatationsfuger

DS 414 angiver i vejledningsteksten, at lodrette dilatationsfuger skal placeres for hver 15-30 m afhængig af murens geometri og bevægelsesmuligheder samt mørtlens cementindhold. Efterfølgende vejledende afstande mellem lodrette dilatationsfuger og mellem dilatationsfuger og frie murkanter kan anbefales, såfremt udvendigt teglstensmurværk opmures med kalkcementmørtel:

- 20-25 m for murværk i KC 60/40/850
- 18-20 m for murværk i KC 50/50/700
- 16-18 m for murværk i KC 35/65/650
- 15-16 m for murværk i KC 20/80/550

Mindst afstand ved murværk med mange åbninger og størst afstand ved murværk uden åbninger. Andre afstande kan vælges, såfremt det sker efter forudgående beregninger.

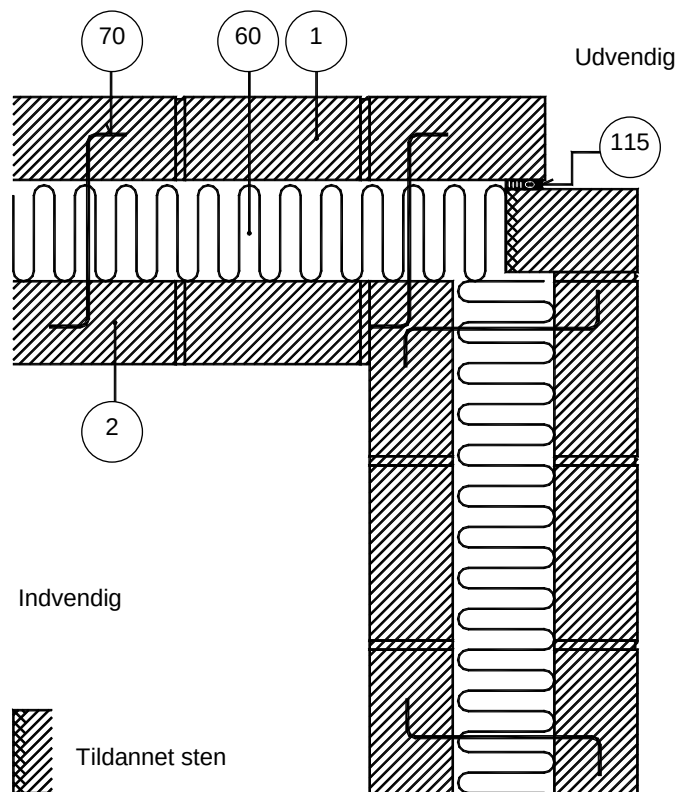
På efterfølgende figur med tilhørende detailtegninger er de steder vist, hvor det normalt vil være relevant at have dilatationsfuger. De forannævnte spændingskoncentrationer kan i nogle tilfælde fordeles ved at indlægge armering (rustfast) i liggefugerne. Se endvidere SBI-anvisning 156, Skalmure ved udvendig efterisolering.



Hjørne (vandret snit)

- 1 Tegl i formur
- 2 Tegl i bagmur
- 60 Isolering

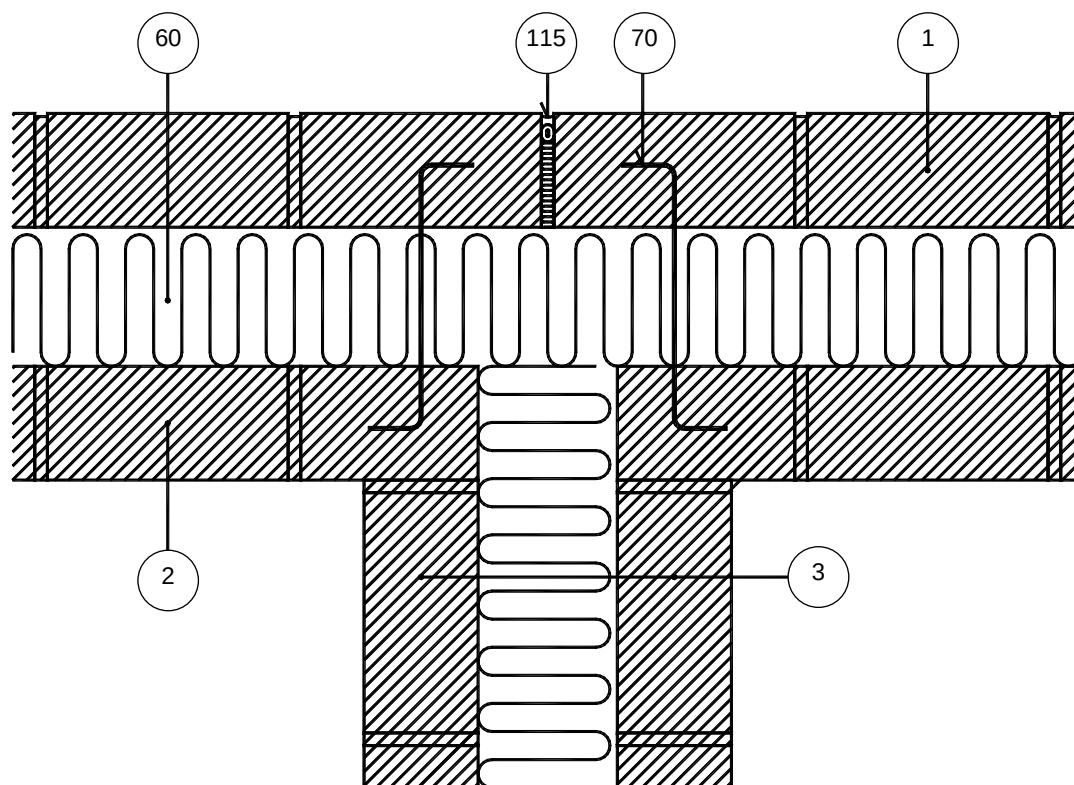
- 70 Trådbinder
- 115 Dilatationsfuge



Hjørne (vandret snit)

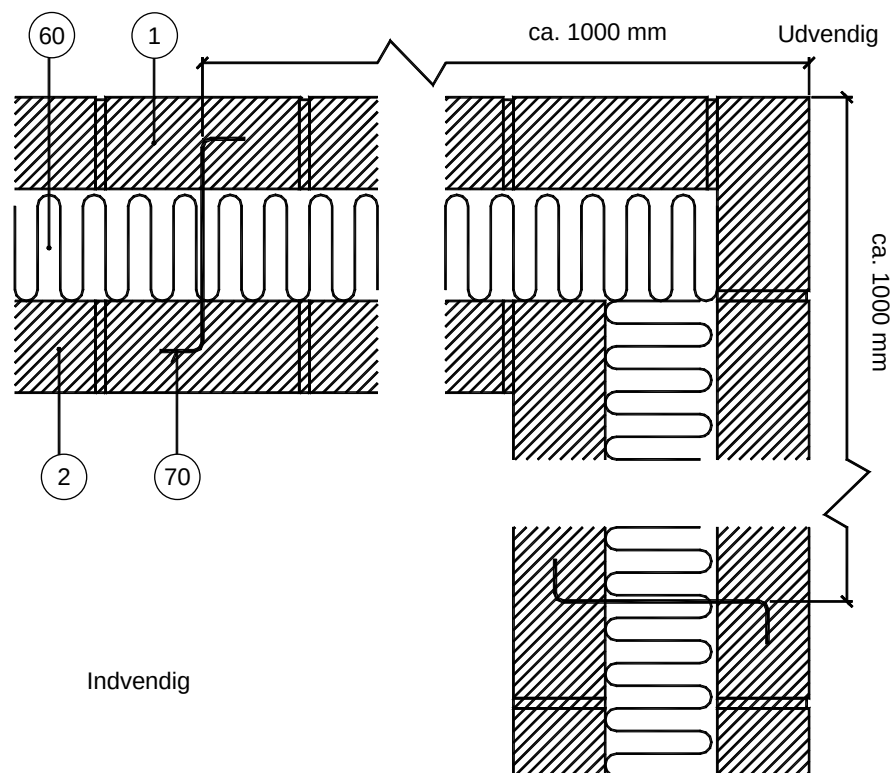
- 1 Tegl i formur
- 2 Tegl i bagmur
- 60 Isolering

- 70 Trådbinder
- 115 Dilatationsfuge



Lodret skel (vandret snit)

- | | | | |
|---|-----------------------|-----|-----------------|
| 1 | Tegl i formur | 60 | Isolering |
| 2 | Tegl i bagmur | 70 | Trådbinder |
| 3 | Tegl i lejlighedsskel | 115 | Dilatationsfuge |



Hjørne (vandret snit)

- 1 Tegl i formur
- 2 Tegl i bagmur

- 60 Isolering
- 70 Trådbinder

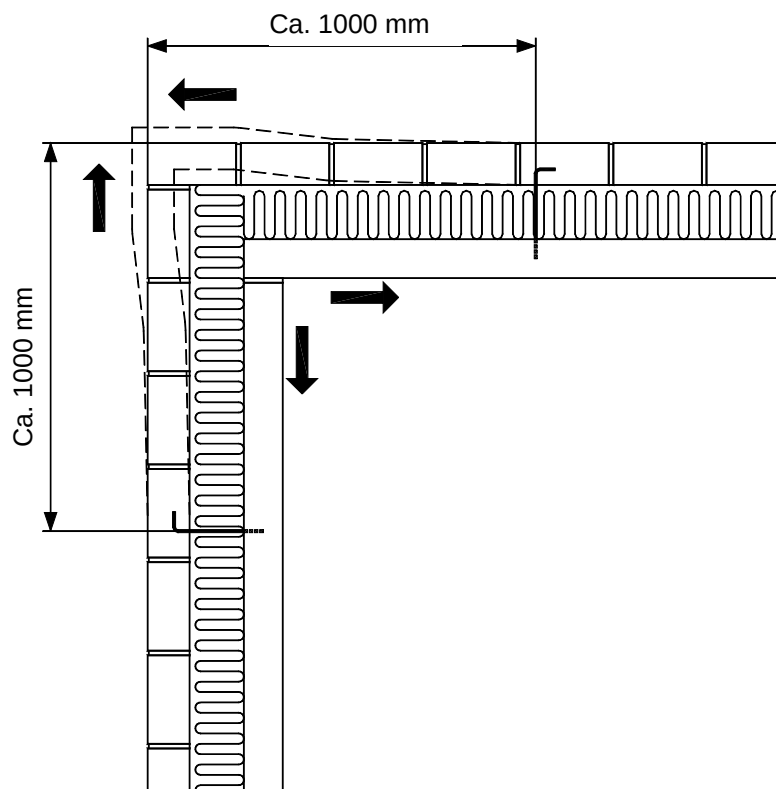
Udførelse af murhjørner

Ved hjørner vil to formure trykke hinanden udad ved udadgående hjørner og indad ved indadgående hjørner, når de forlænges om sommeren.

Denne tvangsflytning af det lodrette hjørne skal optages af murfeltet mellem hjørnet og den første binderkolonne. Er afstanden mellem hjørnet og den første binderkolonne lille, risikerer formuren at knække under dannelse af en lodret revne i hjørnet.

Hvis bagmuren er af beton, øges denne påvirkning af formuren, idet svindet i betonen i udtørningsfasen bliver overført til formuren via murbindere.

I vægfelter med større længde end ca. 7 m kan de lodrette revner i hjørner undgås ved at holde en afstand på ca. 1 m til første binderkolonne eller ved at indlægge en lodret dilatationsfuge i hjørnet eller i nærheden af denne.



Revnedannelse i hjørnerne kan normalt undgås ved at placere murbinderne mellem for- og bagmuren i ca. 1 m afstand til hjørnet.

Tegltage

Tegltagsten - tekniske data

Betegnelse:	Tagsten betegnes efter form, formgivning og farve.
Form:	Uden fals: Vingetagsten og bæverhaler. Med fals: Falstagsten.
Formgivning:	Vingetagsten og bæverhaler fås både maskin- og håndstrøgne.
Farve:	Røde, gule, brune, blådæmpede samt engoberede og glaserede.
Lægteafstand:	Leverandøren angiver lægteafstand.
Rumvægt:	1750-1950 kg/m ³ .
Taghældninger:	Der henvises til: Tegl 36, Oplægning af tegltage, samt leverandørens anvisning.

Særlige tagstensformer

Til afslutning ved gavle fås dobbeltvingede tagsten. Til ventilation af tagrum og gennemføring af aftræksledninger fås tudtagsten med vandret og lodret tud, lige eller skråt afskåret. Desuden leveres rygningssten og gratsten.

Arbejdsudførelse

Materialeforbrug:

Vingetagsten	10-18 sten pr. m ² .
Bæverhaler:	27-35 sten pr. m ² .
Falstagsten:	14-16 sten pr. m ² .
Rygningssten:	3½ sten og 10 liter mørtel pr. løbende meter.
Understrygning:	300-400 liter mørtel pr. 1000 tagsten.

Oplægning af tegltage udføres i henhold til Tegl 36:2005, udgivet af forlaget Tegl samt leverandørens anvisninger. Tegl 36 beskriver forhold såvel vedrørende undertage som oplægning, detailløsninger, kontrol, kvalitetssikring m.v.

Overfladebehandling

Generelle forhold

Inden nyopført murværk kan overfladebehandles, skal en vis udtørring finde sted. Vandindholdet i udvendigt murværk må således max. være ca. 3 vægtprocent og vandindholdet skal være endnu lavere, såfremt murværket skal males.

Ved opførelse af murværk tilfører mørtlen normalt vandmængder svarende til ca. 4-5 vægtprocent. En del af dette vand skal udtørres inden overfladebehandling foretages, da overfladebehandling i sig selv reducerer vandets fordampling fra murværket. Fugtigt murværk har en lang udtørringstid og er dermed i en lang periode udsat for mulige frostskafer. Jo bedre udtørring, jo mindre bliver risikoen for frostskafer.

Det er ikke muligt præcist at angive, hvornår vandindholdet i nyopført murværk er ca. 3 vægtprocent, men normalt kan overfladebehandlingen først udføres 1-4 måneder efter opmuringen (afhængig af vejrlig og fugning). Udtørringstiden bliver kortere, hvis murværket afdækkes mod nedbør under opførelsen.

Overfladebehandling af murværk udføres bedst i forårs- og sommermånederne, med mindre murværket sikres mod frostpåvirkning gennem vinterforanstaltninger. Som nævnt forlænges udtørningsperioden, hvis der er stort vandindhold i murværket, når behandling foretages, og risikoen for frostskafer øges, hvis overfladebehandling udføres i efterårs- og vintermånederne.

Overfladebehandling må ikke udføres i direkte sol. Svindrevner i mørtellag risikerer at fremkomme ved for hurtig udtørring.

Underlaget skal altid forvandes, men der er ikke bestemte regler for hvor kraftigt og hvor længe, der skal vandes. Det afhænger af luftens temperatur, fugtighed, vindforhold, mørteltype og underlagets evne til at suge. Formålet med at vande er at nedsætte, men ikke ophæve sugesevnen. Hvis underlaget suger for kraftigt, vil det suge vandet ud af mørtlen så hurtigt, at det forringer vedhæftningen. Et for fugtigt underlag kan også give dårlig vedhæftning, fordi sugesevnen bliver for lille.

Murværk, der skal overfladebehandles, inddeles i afgrænsede felter, der færdiggøres ”våd i vådt”. Dette sikrer, at den færdige overflade fremtræder ensartet og uden iøjnefaldende skel.

Afgrænsninger kan eksempelvis placeres ved hjørner, bag tagnedløb, gesimsbånd, dilatationsfuger, vinduesfalse mv.

Det er vigtigt, at arbejdsprocessen planlægges, så de afgrænsede felter færdiggøres helt, inden der gøres ophold i arbejdet, og det er vigtigt, at bemanningen afpasses efter arbejdets omfang.

Ny overfladebehandling skal beskyttes mod hurtig udtørring, slagregn samt naturligtvis mod frost, indtil tilstrækkelig hærkning har fundet sted. For hurtig udtørring kan medføre, at der opstår revner.

Det bedste resultat opnås, hvis stilladset dækkes ind eller hvis overfladebehandlingen holdes fugtig, typisk de første 1-2 uger efter behandlingen er udført.

Vandforstøvning kan med fordel bruges.

Hvis ny overfladebehandling ikke beskyttes mod slagregn, indtil mørtlen er tilstrækkelig afhærdnet, vil der være risiko for, at slagregn vasker en del af hydratkalken (calciumhydroxyd) ud af mørtlen. Når vandet fordamper, vil denne kalk udfældes i overfladen, hvor den vil hærde med hvide misfarvninger til følge. Denne kalk (calciumcarbonat) kan være vanskelig at fjerne.

Hydratkalk (calciumhydroxyd) er delvist opløselig i vand indtil hærkning har fundet sted ved reaktion med CO_2 , hvilket først sker, når murværket har et fugtindhold på under ca. 7 vægtprocent.

Det er nødvendigt at træffe foranstaltninger til at bortlede evt. regnvand, så facaden ikke vandbelastes unødigt under opførelsen. Der skal være monteret tagrender, og vand fra tagfladerne må ikke opfugte murværket.

Hvor overfladebehandlingen kommer i kontakt med metal, der føres ud gennem behandlingen, skal metallet beskyttes for at undgå korrosion og misfarvning.

Ved valg af overfladebehandling og mørteltype bør det vurderes, hvor stor en mekanisk påvirkning den færdige overfladebehandling udsættes for. Ved kraftig påvirkning bør behandlingen udføres med et øget indhold af cement/hydraulisk bindemiddel. Opmærksomheden henledes dog på, at øget bindemiddelindhold vil bevirke farveforskelle i overfladen, også selvom facaden f.eks. males med silikatlasur. Kraftig påvirkning kan f.eks. forekomme i stærkt befærdede rum, gangarealer, trappeopgange og korridorer, industri- og lagerbygninger samt nederste, menneskehøje del af facader.

Det bedste resultat opnås, når konstruktionerne er effektivt beskyttede af eksempelvis tagudhæng. Overfladebehandlede gesimsbånd, fremspring, tilbagetrukne ”hylde” mv. kan opsamle smuds og snavs med risiko for, at de underliggende facadeområder misfarves.

I øvrigt henvises til Tegl 18, Overfladebehandling af nyt murværk fra Forlaget Tegl.

Kvalitetssikring

Der foreligger ingen specifikke retningslinier for kvalitetssikring i forbindelse med udførelse af overfladebehandling. Der bør dog foretages en kontrol af følgende ud fra en visuel bedømmelse:

- *Produkter*
Der bør udføres modtagekontrol af mursten og fabriksfremstillet mørtel samt kontrol af pladsfremstillet mørtel jf. DS-414 samt evt. CE-mærkning.
- *Overflade af murværk*
Før udførelsen af overfladebehandling bør murværkets overflade kontrolleres og godkendes, således at den svarer til forskrifterne for den valgte overfladebehandling, f.eks. fyldte fuger helt frem til murstenenes forkant.
- *Udførelseskontrol*
Foreligger der ikke anden beskrivelse af udførelseskontrol, bør der som minimum foretages kontrol af udførelsen svarende til den valgte overfladebehandling.

Pudsning

Udvendig

2-lags opbygning

Forbehandling

Underlagets forbehandling spiller en lige så stor rolle som mørtellagenes sammensætning.

Underlaget skal være nogenlunde jævnt, rent og have en svag sugeevne. Fremspringende grater, udragende jernender, søm og lignende fjernes. Grove fordybninger udfyldes enten ved indmuring af teglstykker eller med mørtel alene.

Alt løst materiale fra mørtelklatter og sandkorn til fint støv skal fjernes ved kostning, spuling eller begge dele. Ved spuling af overfladen reguleres tillige sugeevnen, som ikke må være for stor, men heller ikke helt ophævet (en svag sugeevne i underbunden skal bevares).

Yderligere skal sugeevnen helst være ens i alle områder. Materialer som letklinkerbeton, hårdtbrændte mursten og meget tæt beton suger så lidt, at de ikke tåler vanding før pudsning.

Hovedreglen er dog, at der skal vandes. Vanding skal udføres fra slange med spreder og pudsning igangsættes, så snart overfladen er matfugtig og svagt sugende.

Pudsning af flader, der er blanke af vand, vil ikke lykkes.

Udkast

Udkastet skal først og fremmest sikre vedhæftningen mellem puds og underlag. Dernæst skal det regulere sugningen, især fra stærkt sugende underlag som porebeton og letbrændt tegl og fra "lidet" eller ikke-sugende underlag som tæt beton.

Reguleringen skal også gælde uensartetheder i underlagets sugsevne, f.eks. forskelle i murstens og mørtels sugning eller forskelle fra sten til sten i samme mur. Er underlaget af et svagt materiale, kan grundingslaget måske forstærke dets overflade.

Dersom underlaget er nogenlunde jævnt, kan der tyndgrundes. Tyndgrunding koster på underbunden med en kost.

Dersom underlaget er ujævnt, skal der kastes ud. Udkast skal kastes eller sprøjtes på.

Grovpuds

Grovpudset har som hovedopgave at udfylde underlagets fordybninger og gøre fladen plan. Grovpudslaget bliver derfor langt det tykkeste af de tre lag, og får derfor hovedparten af ansvaret for væggens beskyttelse mod alle de påvirkninger, den kan komme ud for.

Grovpudset skal tillige - sammen med grundingslaget - regulere afsugningen af slutpudset, således at det får en ensartet struktur og farve. Grundingslag og grovpuds kaldes samlet for underpuds.

Grovpudslagets mørtel kan trækkes, kastes eller sprøjtes på, og udføres normalt i en tykkelse på 10-15 mm. Grovpudslagets overflade skal være plan.

Sandet i grovpudsmørtlerne skal helst være groft med korn op til 4 mm i tværmål; de groveste korn bør dog ikke have tværmål, der ligger over halvdelen af pudslagets tykkelse.

3-lags opbygning

De første 2 lag - udkast og grovpuds - udføres som beskrevet ovenfor under 2-lags opbygning, dog skal grovpudsmørtlen indeholde tilslagsmaterialer med større kornstørrelser.

Når der påføres flere lag mørtel efter hinanden, skal kornstørrelse og indhold af bindemiddel være faldende i lagene udefter.

Det tredje og sidste lag mørtel, slutpudsen, kan påføres som indfarvet mørtel, se afsnit om pudsning med farvet mørtel.

Hvis der ønskes en glat finish, kan der bruges en finkornet mørtel til slutpuds. Pudsen påføres med stålbræt og færdigbearbejdes efter mørtelleverandørens anvisninger. Slutpuds kan også være stænkpuds, granitpuds eller lignende specialpuds.

Pudsning med farvet mørtel

Pudsning med farvet mørtel udføres bedst som 3-lags opbygning. Valg af farve bør foretages med stor hensyntagen til omgivelserne, og beslutningen bør træffes ud fra påførte, udtørrede farveprøver.

Ved brug af færdigt indfarvede mørtler til både grovpuds og tyndpuds henvises til fabrikantens vejledning.

Indvendig

Efter forvanding påføres grovpudslaget direkte på underlaget med et trækbræt. Den efterfølgende bearbejdning er den samme, som er beskrevet i foregående afsnit om udvendig behandling. I visse tilfælde kan det være nødvendigt først at påføre et lag udkast. Mørtelpumpe kan anvendes.

Finpuds

Finpudset er det sidste lag, og da det er den afsluttende behandling af væggen eller loftet, skal behandlingen gennemføres sådan, at den færdige overflade tilfredsstiller kravene om jævnhed, struktur, glans og farve.

Finpudslagets mørtel trækkes i reglen på med stålbræt.

Finpuds må først påføres oven på grovpuds, når dette er 1-5 døgn gammelt. Er overfladen for tør, må den vandes først. Efter at mørtlen er trukket på i et meget tyndt lag, udjævnes (filttes) den med et filtsebræt.

Finpudslagets mørtel skal være svagere end grovpudsmørtlen. Sandet i finpudsmørtlen skal være fint med korn op til 1-2 mm afhængig af lagtykkelsen.

Hvis der ønskes en glat overflade, må sandets korn ikke overstige 0,3 mm.

Overfladebehandling ved påførsel af et tyndt mørtellag

Overfladebehandling med tyndt mørtellag kan defineres som ”finpuds”, der påføres direkte på underlaget - eksempelvis murværk - således at dettes overfladekarakter bibeholdes.

Når der vælges mursten, der senere skal overfladebehandles med et tyndt mørtellag, skal teglværket informeres om, hvad stenene skal bruges til. Det er for at sikre, at det er sten af den rigtige type, der bliver leveret.

Overfladebehandlet murværk skal vedligeholdes. Overfladebehandlet murværk kan evt. visuelt besigtiges hvert 2. eller 3. år, eventuelle skader registreres og udbedring foretages.

Er der tvivl om, hvorvidt en mursten egner sig til overfladebehandling, kan man kontakte et af teglværkernes salgskontorer.

Påførsel af et tyndt mørtellag kan således betragtes som en fællesbetegnelse for følgende overfladebehandlinger:

- Vandskuring
- Sækkeskuring
- Filtsning
- Svumning
- Berapning

Tyndpuds er en anden form for overfladebehandling ved påførsel af et tyndt mørtellag. Tyndpuds kendetegnes ved, at mørtel - ofte indfarvet mørtel - trækkes på murværket i et tyndt, dækkende lag, svarende til en maksimal lagtykkelse på ca. 1½ mm.

Efterfølgende krav til overfladebehandling ved påførsel af et tyndt mørtellag bør overholdes:

- Påførsel af et tyndt mørtellag på murværk i aggressiv miljøklasse frarådes, medmindre en vis form for løbende vedligehold accepteres.
- Overfladebehandling ved påførsel af et tyndt mørtellag på udvendigt murværk må tidligst udføres 1-4 måneder (afhængig af vejrlig) efter opmuring (og fugning).
- Vandindholdet i udvendigt murværk må max. være ca. 3 vægt%.
- Påførsel af et tyndt mørtellag på udvendigt murværk må kun foretages i forårs- og sommermånederne og helst om foråret, idet bedste hærdebetingelser for mørtlen forekommer her.
- Påførsel af et tyndt mørtellag må ikke udføres i direkte sol.
- Fuld hærkning af overfladebehandlingen skal være opnået inden risiko for frost indtræder.

Underlag - generelle forhold

Vandskuring, sækkeskuring, filtsning og tyndpuds udføres bedst på blødstøgne mursten. De anvendte sten skal i udvendigt murværk være frostfaste, og kravet til frostfastheden er større for sten i overfladebehandlet murværk end for sten i blankt murværk.

Murværket skal opføres som blankt facademurværk. Mørtelfugerne skal udfyldes med mørtel helt frem til stenenes forkant. Dette er vigtigt, da der ellers let opstår revner langs stankanterne, og da især hvis der anvendes en cementrig mørtel, og hvis der sker en hurtig udtørring.

I udvendigt murværk stilles samme krav til færdiggørelsen af fugerne som i blankt murværk.

Hvis murværket er stærkt sugende forvandes der inden mørtlen påføres.

Vandskuring

Som mørtel anvendes tyndtflydende, smidig mørtel, hvis sammensætning varieres efter de klimatiske og mekaniske påvirkninger. Den maksimale lagtykkelse må ikke komme over 0,5-1 mm, og sandets største korn bør normalt højst være 1 mm.

Straks efter påføringen skræbes overskydende mørtel af med ske eller stålbræt. Herefter skures med fladen af en våd mursten, der jævnligt dyppes i vand.

Der skures helt i bund, således at lagtykkelsen bliver lille, og således at fremtrædende sten bliver blotlagte. Til slut afkastes overfladen med en tør græskost.

Sækkeskuring

Som mørtel anvendes tyndtflydende, smidig mørtel, hvis sammensætning varieres efter de klimatiske og mekaniske påvirkninger. Den maksimale lagtykkelse må ikke komme over 0,5-1 mm, og sandets største korn bør normalt højst være 1 mm.

Straks efter påføringen skræbes overskydende mørtel af med ske eller stålbræt. Herefter skures med en tør sæk.

Der skures helt i bund, således at lagtykkelsen bliver lille, og således at fremtrædende sten bliver blotlagte. Til slut afkastes overfladen med en tør græskost.

Filtsning

Som mørtel anvendes tyndtflydende, smidig mørtel, hvis sammensætning varieres efter de klimatiske og mekaniske påvirkninger. Den maksimale lagtykkelse må ikke komme over 0,5-1 mm, og sandets største korn bør normalt højst være 1 mm.

Straks efter påføringen skræbes overskydende mørtel af med ske eller stålbræt. Herefter filtses med et pudsebræt, hvorpå der er påklæbet hårdt filt.

Der filtses helt i bund, således at lagtykkelsen bliver lille, og således at fremtrædende sten bliver blotlagte.

Ved filtsning af udvendigt murværk sker det ofte, at laget bliver for tykt, og det giver sædvanligvis større risiko for senere afskalninger. Endvidere sker det undertiden, at der ved behandlingen med brættet bliver ført ekstra bindemiddel ud i pudslagets frie overflade med krakeleringsrevner til følge.

Tyndpuds

Tyndpuds er betegnelsen for et tyndt - oftest farvet - og heldækkende pudslag udført med fabriksfremstillet mørtel. Tyndpudsens kan påføres, når murværkets overflade efter forvanding er matfugtig og svagt sugende.

En korrekt forvanding beror på kendskab til underlagets sugeevne og udtøringsforholdene i øvrigt. Forvandingen skal foregå kontinuerligt i takt med pudsearbejdet.

Tyndpudsmørtel blandes efter producentens anvisning. Vandtilsætning og blandetiden skal være ens fra blanding til blanding for at undgå farveforskelle. Farvet tyndpudsmørtel skal normalt bruges inden ca. 60 minutter efter blanding (se producentens anvisning). Der må ikke genoprøres med ekstra vand. Det anbefales, at anvende farvede tyndpudsprodukter med samme produktionsdato på stemplet emballagen.

Ensartet vandtilsætning og blandetid af mørtlen er en forudsætning for et vellykket resultat.

Mørtlen trækkes på underlaget med stålbræt i et jævnt heldækkende ensartet lag på ca. 1,5 mm. Maksimalt 3 mm over fuger og lokale ujævnheder.

Herefter filtses med filtsebræt med brug af så lidt vand som muligt. Der sammenfiltses til en jævn og ensartet overflade. Det er vigtigt, at der overalt anvendes samme arbejdsteknik samt at vandtilsætning, blandetid, vandmængde på filtsebræt og lagtykkelse er ensartet.

Senest ved arbejdets ophør - under mørtlens afbinding - skal der afdækkes effektivt mod nedbør. I tørre perioder (varme, blæst) skal tyndpudslaget beskyttes mod for hurtig udtørring og evt. eftervandes.

I øvrigt henvises til leverandørens anvisninger, som nøje skal følges.

Udførelse – generelle forhold

Vandskuring, sækkeskuring, filtsning og tyndpuds kan udføres i passivt og moderat miljø.

Udførelse i aggressivt miljø frarådes, medmindre en vis form for løbende vedligehold accepteres.

Ved overfladebehandling inddeles murværket i naturligt afgrænsede felter, der færdiggøres ”vådt i vådt”. Dette er for at sikre, at murværket i færdig tilstand fremtræder ensartet og uden iøjnefaldende skel.

Naturlige afgrænsninger er eksempelvis hjørner, bag tagedløb, gesimsbånd, dilatationsfuger mv.

Det er vigtigt, at arbejdsprocessen planlægges, således at naturligt afgrænsede felter færdiggøres helt inden arbejdet stoppes ved eksempelvis pauser eller ved arbejdstids ophør, ligesom det er vigtigt, at bemanningen afpasses herefter.

Stop ved naturlige skel udføres efter lodrette og/eller vandrette linier. Lodrette eller vandrette skel ved vinduesfalse og lignende kan også være egnede steder, hvor ophold i arbejdsprocessen kan foretages.

Ny overfladebehandling skal beskyttes, dels mod for hurtig udtørring og dels mod slagregnspåvirkning samt selvsagt mod frostpåvirkning, indtil tilstrækkelig hærkning har fundet sted.

Afhængig af vejrlig og udtørring skal overfladebehandlingen også beskyttes/fugtigholdes den første periode efter udførelsen (typisk 1-2 uger).

Murværk, der er overfladebehandlet ved påførsel af tynde mørtellag, kræver større eller mindre vedligehold, afhængig af miljøbelastningen. Eksempelvis kræves der større vedligehold, hvis murværket ligger udsat eller konstruktiv beskyttelse mangler.

Desto tyndere mørtellag, der påføres murværket, desto større er sandsynligheden for, at overfladebehandlings levetid bliver som forventet.

Levetiden for murværk overfladebehandlet med tynde mørtellag kan ikke forventes at have en levetid svarende til levetiden for traditionelt pudset murværk.

Berapning

Berapning er ikke egnet til udvendigt murværk.

Berapning udføres ved at trække et lag mørtel på teglvæggen i et så tyndt lag som muligt. Mørtlen skal være af konsistens som vælling, og den påføres med stålbræt i retningen nedefra og op. Er væggen meget tør, vil det lette arbejdet at vande først. Når mørtlen er tørret noget, udjævnes mørtellaget ved hjælp af græskost eller hvidtekost og vand. Afkostningen skal foregå i skrå retning, således at kosten ikke fjerner mørtel fra fugerne, men tværtimod fylder dem. Til slut koster overfladen med en tør græskost.

Svumning

Svumning er en overfladebehandling, hvor overfladen af murværk eller beton dækkes med svumningsmørtel - ufarvet eller ædelmørtel - som påføres med kost til fuld dækning.

Farvet puds

Hvis der ønskes en farvet overflade, kan dette opnås ved at pudse med farvet mørtel i stedet for at kalke eller male. Arbejdet må dog udføres med stor omhu, hvis resultatet skal blive godt.

Pudsearbejdet med indfarvet mørtel foregår som beskrevet under Pudsning/Overfladebehandling ved påførsel af et tyndt mørtellag.

Det anvendte farvestof må ikke reagere med mørtlens bindemiddel, og det bør ikke være opløseligt i vand. Endvidere skal farvestoffet være lysægte, mat, kalk- og cementbestandigt (alkalifast) og må ikke i væsentligt omfang indeholde vandopløselige salte.

Der må ikke anvendes jernvitriol som farvestof tilsat mørtlen, idet dette farvestof virker retarderende på mørtlens hærdning.

Hvis der skal opnås et godt resultat, er det vigtigt, at murværket har en ensartet sugeevne - dels af hensyn til pudsearbejdets udførelse, dels af hensyn til udseendet bagefter. En uensartet sugeevne - f.eks. forskelle i sugeevnen fra mursten til fuger - kan i perioder give varierende vandindhold i pudslaget med farveforskelle til følge. Dette forhold ses undertiden for vandskuret murværk. Der kan også opstå farveforskelle mellem sten og fuger ved vandskuring af murværk med tilbageliggende fuger.

Der skal puds kontinuerligt i sammenhængende områder. Bemanningen skal afstemmes efter, at dette kan ske.

Ofte opnås det bedste resultat, når murværket grundes, før det bliver pudset med farvet puds. Et sådant grundingslag har til formål dels at gøre underlagets sugeevne ensartet, dels at sikre en god vedhæftning og ensartet lagtykkelse. Ved grunding påføres et tyndt mørtellag. Laget koster på, og mørtlens konsistens skal være således, at porerne efter kosten bliver stående.

Ved pudsning med indfarvet mørtel kan der ofte forekomme farveforskelle - eksempelvis mellem sammenstødende felter. Pudslaget kan efter udtørring evt. lases med indfarvet kalkvand eller kalk til udligning af farveforskelle. Der anvendes samme type farvestof som i den indfarvede mørtel.

Ved pudsning med grundingslag, grovpuds og slutpuds kan der med fordel slutpudses med en farvet puds. Det sikrer en større grad af ensartethed.

Der bør ikke anvendes farvet puds, hvis underlaget ikke er tørt - eksempelvis skal grovpuds være tilstrækkelig tør inden slutpuds påføres. Hvis underlaget ikke er tilstrækkelig tørt, er der risiko for udvaskning af kalk fra det farvede pudslag med hvide skjolder til følge.

Kalkning

Kalken skal være vellagret kulekalk. Hydratkalk er ikke egnet til kalkning, sandsynligvis på grund af større indhold af grovere kalkpartikler.

Til kalkning af udvendigt murværk frarådes anvendelse af kalk med plastbinder eller lignende. Plastbinder i kalklag nedsætter kalklagets gode diffusionsåbenhed, og der er eksempler på, at efterfølgende behandlinger ikke kan binde til det eksisterende lag.

Kalkning udføres bedst med hårkoste. Slidte græskoste er dog anvendelige.

Kalkning udføres i perioder, hvor luftens fugtighed er høj. Det vil normalt sige forårs- og efterårsperioder uden for perioder med frost. Dette er vigtigt for kalkens hærkning. Kalken hærdner ved optagelse af kuldioxid fra luften, og denne optagelse sker kun mærkbart, når fugtindholdet i kalklaget er mellem ca. 0,5 og 7 vægt%.

Kalkning kan foretages direkte på blankt murværk, og her er murværk med røde, blødstøgne eller håndstøgne sten bedst egnet. Ofte bliver murværket dog i forvejen påført et tyndt pudslag f.eks. et vandskuringslag eller et tykkere lag påført af flere gange. Som pudsmørtel er kalkrige mørtler bedst egnede, og mørtlerne bør ikke være mere cementrig end kalkcementmørtel KC 50/50/700.

Puds med højt cementindhold kan nedsætte kalkens vedhæftning.

En grunding med følgende blanding kan i nogle tilfælde forbedre kalkens vedhæftning.

Sandkalk:

1 rummål meget fint kvartssand

4 rummål vellagret kulekalk

3 rummål kalkvand,

der kan fortyndes med yderligere kalkvand.

Blandingen kan også benyttes til grunding af murværk i bygninger med udsat beliggenhed.

Tilberedning af kalkvand:

1. En portion kalkdej (kulekalk) hældes over i en balje eller spand, og der tilsættes vand. Forholdet mellem kalkdej og vand skal være 1 kg kalkdej til ca. 5-6 liter vand.
2. Blandingen røres/piskes ud til ensartet konsistens.
3. I løbet af et døgn vil kalken synke til bunds, og den klare opløsning over det bundfældede kalk er det, der betegnes som kalkvand. På overfladen vil der være dannet en hinde af kalkkrystaller, og denne bør fjernes, før kalkvandet aftappes. Kalkvand bruges i forbindelse med hvidkalkning. Processen kan gentages flere gange.

Tilberedning af hvidtekalk (kalkmælk):

1. En portion kalkdej hældes over i en balje, og der tilsættes vand. Forholdet mellem kalkdej og vand skal være 1 kg kalk til ca. 4-8 liter vand.
2. Blandingen røres/piskes ud til ensartet konsistens.
3. Det er nødvendigt med mellemrum at omrøre kalken under brugen, idet kalken synker til bunds under henstand. Kalken kan godt blandes flere dage i forvejen. Hinden på overfladen skal fjernes, før hvidtekalken bruges.

Udførelse af hvidkalkning/krav til underbund:

1. Vægfladen rengøres for løstsiddende materiale med almindelig kost og et skrabejern.
2. Der vandes med kost eller slange med strålespids, der kan indstilles til spredning. Ved kalkningen skal bunden være så fugtig, at der kan kalkes vådt i vådt, og således at der ikke bliver stød og striber i kalklaget. Ofte vil supplerende vanding være nødvendig løbende under arbejdet.
3. Nyt puds grundes med kalkvand.
4. Herefter kalkes med den tilberedte hvidtekalk.
Der kalkes til fuld dækning, hvilket for nyt puds i reglen vil sige 3-4 gange.
Der bør gå mindst ½-1 døgn mellem hver strygning.
5. Til slut stryges fladen med kalkvand.

Kalkningen skal udføres med en tynd blanding - tyndtflydende som mælk. Anvendelse af tykke blandinger medfører ofte afskalninger. Det er bedre at kalke flere gange med en tynd blanding end få gange med en tyk. Det har været en gammel regel, at kalkmælken skal være så tynd, at den kun efterlader et tyndt gennemsigtigt slør på neglen, når en finger har været dyppet ned i blandingen.

Endvidere er det vigtigt, at murværket bliver vandet, før der kalkes, og om nødvendigt imellem kalkblandingerne, når behandlingen gentages flere gange. Vandingen har til formål at sikre, at der kalkes vådt i vådt, og at underbunden er ensartet sugende under kalkbehandlingen. Dette skal medvirke til, at der bliver påført et ensartet tyndt lag, og at der ikke bliver striber i laget.

Indfarvet kalk

Udrørt hvidtekalk (kalkmælk) kan erfaringsmæssigt indeholde op til ca. 10% farvepulver uden væsentlig afsmitning.

Der er ikke plads til flere farvekorn imellem kalkkrystallerne, og indfarvet kalk vil aldrig blive så mørk i farverne. Ønskes mørkere farver, må der kalkes flere gange med samme farvedosering.

Til indfarvning af kalk anvendes kalk - og lysægte pigmenter, som f.eks. jordfarverne okker, terra di Siena og engelsk rød, men også andre farvepigmenter kan anvendes. Forhør nærmere herom hos leverandøren.

Farvepigmenterne udblødes i kalkvand i mindst et døgn før brug, tilsættes hvidtekalk i den ønskede dosering og påføres murværket som anført under kalkning.

Før den indfarvede hvidtekalk blandes, skal der altid udføres prøveblandinger og prøvestrygninger. Efter endt tørretid kan det afgøres om farverne passer, eller de skal ændres.

Når endelig farve er fundet, skal der altid blandes så meget, at blandingen rækker til en hel side, altså fra hjørne til hjørne hele vejen oppefra og ned.

Lasering med indfarvet kalkvand

Hvor der ønskes laserede overflader kan puds og murværk laseres med indfarvet kalkvand; dog ikke på puds med højt cementindhold.

Farvepigmenter udblødes i kalkvand mindst et døgn før brug.

Det anbefales at udføre prøver på den ønskede bund. Efter endt tørretid kan det afgøres om farverne passer, eller de skal ændres.

Lasering med indfarvet kalkvand skal gennemføres i skygge. Væggene fugtes, så indtrængningsdybden forbedres og således, at en kraftig udtørring undgås. Arbejdet skal udføres i én arbejdsgang og afsluttes på steder, hvor man ikke kan se farveforskelle, f.eks. ved hjørner, muråbninger, tagedløb, vandrette frem-spring eller lignende.

Lasering med indfarvet kalkvand kan endvidere tjene som bundfarve til en følgende kalkning med indfarvet kalk.

Maling

Murværk, såvel blankt som pudset eller på anden måde overfladebehandlet, kan malerbehandles. Behandlingsmåden må dog betegnes som noget problematisk, men skulle man ønske en sådan behandling, må i hvert fald følgende iagttages:

Murstenene skal være af høj kvalitet. I en ydermur, som skal males, stilles der større krav til murstenenes modstandsdygtighed mod frost end i en ydermur, som ikke skal males.

Murværkets vandindhold skal være det mindst mulige, når malingslaget påføres, og man må aldrig male umiddelbart efter opførelsen af murværket. I de fleste tilfælde bør malingen på nyt murværk udsættes i et år eller to.

Murværket må ikke kunne optage nævneværdige vandmængder, efter at malingslaget er påført, og det bør derfor sikres, at murværket er muret med fyldte fuger. I en ydermur, som skal males, stilles der større krav til murværkets tæthed mod slagregn end en ydermur, som ikke skal males.

Murværkets overflade skal være ren, når der males, så malingslagets vedhæftning kan blive den bedst mulige. Snavs, løs mørtel og udblomstrede salte bør derfor børstes af umiddelbart før malerarbejdet indledes, og eventuelle reparationer bør være foretaget i god tid forud.

Der findes et meget stort antal vidt forskellige facademalinger på markedet. Et ikke diffusionsåbent malingslag på udvendigt blankt murværk vil i mange tilfælde kunne fremkalde skader, som regel som følge af udskillelse af krystalline bag overfladen, hvorved ikke blot malingen, men også teglstenene kan skalle af, eller som følge af frost på tidspunkter, hvor vandindholdet i murværket er stort.

Imprægnering

Erfaringerne viser også, at siliconerne ganske rigtigt har stor vandafvisende virkning, så længe de er intakte, men med tiden slides de, eller nær overfladen nedbrydes de af ozon og ultraviolet lys.

Siliconebehandlet murværk patinerer anderledes end ikke behandlet murværk, og behandlede områder vil derfor i løbet af nogen tid skille sig ud fra ikke behandlede områder.

En eventuel imprægnering bør i forvejen godkendes af murstensleverandøren.

Fliseopsætning

Underlagets beskaffenhed

Murværk, hvor fliser opsættes direkte på væggen i mørtel eller på en pudset væg i fliseklæb er velkendte solide løsninger. Anderledes vanskeligt kan det være for en række underlag, hvor fliseopsætningen ikke udføres ud fra kendte metoder. Derfor er det vigtigt, at følge arbejdsbeskrivelser og arbejdet skal udføres efter flise- og mørtelleverandørens anvisninger.

Før fliseopsætningen skal væggen være helt ren, dvs. ren for støv, rester af formolie (betonvægge) samt løst materiale.

I øvrigt henvises til Fliser, opsætning og lægning fra Forlaget Tegl.

Udlæg

Flisemodulet kan med fordel afsættes på vægfladen, således at der tages hensyn til anvendelsen af hele flisemoduler afsat symmetrisk omkring rummets midte. Såfremt opdelingen ikke går op med hele flisemoduler, kan man vælge at afslutte med to tilpassede fliser, der altid er større end en ½ flise. Det kan udføres ud fra følgende simple regel:

$$\frac{\text{rumlængde}}{\text{flisemodul}} = \text{antal flisemoduler} + \text{restmodul}$$

$$\frac{1 \text{ flisemodul} + \text{restmodul}}{2} = \text{den tilpassede flises bredde}$$

Arbejdets udførelse med fliseklæb

Fliseklæbs *åbningstid* skal overholdes, således som brugsanvisningen foreskriver. Ofte er man tilbøjelig til at udspartle for store arealer ad gangen, så noget af fladen tørrer for meget ud (danner hud), inden flisen anbringes. Jo mindre fliseklæb ad gangen, desto bedre.

Leverandørernes anvisninger for de enkelte produkter skal følges.

Lodrette elastiske fuger anbringes ved spring i konstruktionerne og ved alle udadgående og indadgående hjørner.

Opsætningen af fliser i badeværelser kræver særlig stor omhu, og i vådsoner skal fliser opsættes på vandtæt underlag, se nærmere herom i SBI-anvisning 180.

Teglgulve

Indvendige teglgulve

Underlag

I SBI-anvisning nr. 184, Bygningers energibehov, gives vejledning i udformning ved fundamenter og isolering af gulve.

Valg af golvsten/gulvklinker

Almindeligvis anvendes massive sten med normalformat lagt på fladen og massive sten med andre formater, f.eks. kvadratiske sten.

Stenenes slidstyrke vokser med stigende brændingsgrad, medens det arbejde, der kræves til renholdelse, falder. Dette betyder, at de hårdtbrændte sten som regel bør foretrækkes for de almindelige, fuldbændte til ubehandlede gulve.

Valg af lægningsmørtel og fugemørtel til gulve

Miljøklasse	Aggressiv	Moderat	Passiv
Lægning af gulvklinker	C 100/300	KC 20/80/550 KK _h 20/80/475	KC 50/50/700 KK _h 20/80/475 KK _h 35/65/500
Fugning	C 100/300	KC 20/80/550 KK _h 20/80/475	KC 35/65/650 KK _h 20/80/475

Lægning

Inden lægningen skal undergulvet være i orden. Er råbetongulvet blevet for glat bør det hakkes i overfladen før lægningen, og undergulvet skal i øvrigt være rent og fugtes omhyggeligt. Er golvstenene/gulvklinkerne særlig stærkt sugende, må disse fugtes før lægningen.

Læggemørtlen lægges ud på undergulvet i et ca. 2 cm tykt lag over et areal, der ikke er større, end man bekvemt kan henlægge stenene. Disse udlægges efter snor og trækkes godt ned i mørtlen, eventuelt bankes de let med en gummihammer eller med skaftet af en murhammer.

Fugebredden bør være så lille som mulig. Det vil i praksis sige 10-15 mm. Fugningen udføres enten samtidig med lægningen eller et par dage senere; det sidste giver det bedste resultat.

Det er vigtigt at holde stenenes overflade fri for mørtel. Eventuelle opragende mørtelrester bør først skræbes af, når mørtlen er blevet så tør, at den ikke smitter af. Til fugningen benyttes en fugeske; mørtlen skal være ret stiv, og fugerne komprimeres, så de bliver helt fyldte og får en jævn overflade.

Så snart fugningen er udført, bør gulvet holdes fugtigt, helst i mindst en uge. Det kan ske ved overdækning med plastfolie eller ved hjælp af fugtigt savsmuld eller sand. Dette skal da regelmæssigt gøres fugtigt. Det er ikke hensigtsmæssigt at vande gulvet direkte, og det bør omhyggeligt beskyttes mod smuds, indtil en eventuel behandling har fundet sted.

Dilatationsfugerne skal for det første indføres overalt, hvor belægningen afbrydes, dvs. langs væggene og ved søjler, fundamenter, afløbsriste og lignende. Dernæst skal de indføres som begrænsning for felter, som allerhøjst må være 30-40 m² og helst mindre, og ingen sidelinie må være over 8 m. Har gulvet fald, bør dilatationsfugerne ligge langs de højeste og dybeste linier, dersom det kan gennemføres.

Rengøring efter lægning

Der kan under visse omstændigheder fremkomme hvide saltudslag (udblomstringer). Sådanne udslag fjernes med støvsuger eller ved tør børstning. Eventuelle fastsiddende dele tørres bort med en fugtig klud eller lignende.

Fastsiddende mørtelrester, der endnu ikke har kunnet fjernes på anden måde, må fjernes ved hjælp af de specielle rengøringsmidler, der benyttes til keramiske gulve. Saltsyre og andre stærke syrer må ikke anvendes til at gøre teglgulve rene med.

Vedligeholdelse af teglgulve bør ske efter teglleverandørens anvisning.

Udendørs belægninger i tegl

Teglklinker og hårdtbrændte teglsten

Teglklinker er det naturlige valg til alle former for belægninger. Ikke blot i haver og parkanlæg, men også hvor belægningen udsættes for stor belastning, som på veje og parkeringspladser.

Klinker leveres i følgende formater:

228×112×53 mm

97×97×53 mm

240×118×52 mm

Klinkerne leveres i farverne røde, brune, rødbrune og med farvespil.

Enkelte producenter leverer hårdtbrændte teglsten til terrasse- og stibelægninger.

Med hensyn til egenskaber henvises til producenternes erfaringer og datablade.

Forarbejde

Før man påbegynder lægning af teglstenene, er der visse forarbejder, der må gøres, for at sikre et godt resultat.

Afsætning af linier og højdemål må være nøjagtig. Højdepælene må placeres sådan, at de ikke er i vejen for de forskellige arbejdsmanøvrer. Højdepælene slås i jorden, så overkant angiver belægningens færdige højde eller afretningslagets overside. Belægningen skal lægges med fald, således at vandet bortledes fra overfladen.

Udgravning skal i dybde afpasses til bundlag, læggesand og belægning. Bund og sider skal bære og støtte bundlaget og bortlede vandet. Bunden af udgravningen skal være jævn og komprimeres med tromle eller støder og af hensyn til vandaflledning have fald ud til siderne. Dræning og bortledning af vandet er især vigtig de steder, hvor udgravningen danner et bassin, og hvor jorden er lerholdig.

Belægningen skal hvile på et solidt bundlag, der skal være så elastisk, at det kan give efter for tryk uden at bryde sammen. Bundlaget kan være stabilt grus eller bundsikringsgrus, der komprimeres eller vibreres med vibrator. Bundlaget er altså både fundament og drænlag.

Sandlaget kan nu lægges oven på bundlaget og lægning af stenene påbegyndes.

Ved mindre arealer såvel som ved større arealer kan man med fordel anvende afretningsskinner og afretterbræt. Skinnerne lægges ud i hver side i højde med stenenes underside; man må regne med en vis overhøjde for sætning. Afretterbrættet trækkes på kant, og man opnår en helt plan sandflade, hvorpå stenene lægges. Normalt lægges stenene med 2-3 mm fuge for fugning med sand.

Fugematerialet bør være strandsand, som fejes ned mellem stenene, herefter kan belægningen komprimeres ved brug af vibrator med gummisko.

Belægningsstenene kan lægges i et utal af mønstre. I almindelighed må det siges, at jo enklere et mønster er, jo smukkere er det. Stenene er i deres farve og struktur så varierede, at man alene herved opnår det spil og den stoflighed, der kan være ønskelig i belægningen.

Belægningen kan afsluttes med uregelmæssig kant, svarende til det forbandt, der er anvendt, hvilket ofte er det smukkeste i forbindelse med græs og planter. Ønskes en præcis afslutning, kan der udføres en kantning af belægningen.

Renovering

Inden renovering af en bygning påbegyndes, er det vigtigt at undersøge bygningen for at få et klart billede af bygningens tilstand og årsagen til eventuelle svigt samt at opstille principper for renoveringsarbejdet.

Der indledes med en forundersøgelse.

Forundersøgelse

Forundersøgelsen omfatter en registrering af den skadede/nedslidte bygning mht.:

- bygningens opførelsestidspunkt
- bygningens tidligere anvendelse
- bygningens hidtidige lastpåvirkning.

Bygningens opførelsestidspunkt kan være en hjælp mht. fastlæggelse af detal-løsninger og hvilke materialer, der indgår i byggedelene, eller når de enkelte materialers sammensætning skal bestemmes ved laboratorieanalyse, eksempelvis en mørtels blandingsforhold.

Bygningens tidligere anvendelse kan få betydning for den nøjagtige fastlæggelse af skadesårsagen. Ud fra oplysninger om bygningens tidligere anvendelse/hidtidige lastpåvirkning fastlægges den hidtidige lastpåvirkning på bygningen i overensstemmelse med DS 410, Last på konstruktioner.

Under forundersøgelser bør et eller flere af følgende forhold registreres afhængig af konstruktionernes art:

- Er der sket afskalninger fra mursten og/eller mørtelfuger.
- Er der konstruktive forhold, der har medvirket til skader på murværket.
- Er der konstruktioner, der skal ændres.
- Er der indlagt fugtspærre mellem sokkel og murværk eller kan opstigende grundfugt på anden måde beskadige murværket.
- Er der revner i murværk og/eller pudslag.
- Er der sket afskalninger fra pudslaget eller sidder dette løst.
- Er murværket overfladebehandlet med diffusionstætte materialer.
- Er der tegn på vandopløselige salte i murværket.
- Er murværket misfarvet og skal der foretages en afrensning af dette.

Som hovedregel gælder det, at man skal registrere meget mere, end der umiddelbart synes at være brug for.

Tilstandsvurdering

Resultatet af forundersøgelsen sammenfattes i en tilstandsvurdering. Ved en tilstandsvurdering skal det skønnes, hvor stor styrke og holdbarhed de enkelte

bygningsdele har. Dette kan være en vanskelig disciplin og udover omhyggelighed kræves der i de fleste tilfælde også en del byggeteknisk indsigt og materialekendskab.

Laboratorieanalyser, der bestemmer en mørtels blandingsforhold og kornstørrelsesfordeling, indhold af vandopløselige salte i murværket, eksisterende, udsavet murværks styrkeforhold, aktuelle fugtindhold i murværk mv. kan være en betydelig hjælp i den samlede vurdering.

Projekt

Inden renoveringsarbejdet påbegyndes er det i mange tilfælde nødvendigt at udarbejde et projekt.

De forudsætninger, en renovering af en muret bygning skal underkastes, kan kort beskrives under følgende:

- Bygningers fremtidige anvendelse
- Almindelige myndighedskrav
- Særlige myndighedskrav.

Den fremtidige anvendelse skal ses i forhold til en ændring fra bygningens hidtidige anvendelse med hensyn til:

- Miljøpåvirkning på materialer og bygningsdele
- Mekaniske påvirkninger på materialer og bygningsdele
- Lastpåvirkninger på bygningskonstruktioner.

De almindelige myndighedskrav, den renoverede bygning skal underkastes, fremgår af de vejledninger, anvisninger og normer, den/det pågældende materiale, bygningsdel, bygningskonstruktion mv. henhører under.

Inden en renovering af fredede bygninger kan iværksættes, skal der ansøges om godkendelse af det pågældende projekt ved Planstyrelsens bygningsbevaringskontorer.

Denne ansøgning kan udelades, såfremt renoveringen kun omfatter almindelig vedligeholdelse.

Planstyrelsen kan især stille krav om ikke at renovere med andre materialetyper, end der hidtil har været benyttet i den pågældende bygning, der er behæftet med fredningsklausuler. Ved udbedring af opståede skader i muret byggeri, der er behæftet med fredningsklausuler, stilles der især krav om ikke at ændre på eller udbedre med anden mørteltype end den, bygningen oprindeligt er opført med. Dette indebærer som regel, at der ikke må anvendes cementbundne mørtler - eksempelvis kalkcementmørtler.

Ikke-fredede bygninger kan også være behæftet med en bevaringspligt, der i sådanne tilfælde kan være beskrevet i kommunale lokalplaner og lign., hvor de lokale bygningsmyndigheder har opstillet et minimum af krav til renoveringen.

For murværkskonstruktioner, der opføres af nye materialer, kræves det i DS 414, at de skal henregnes under en af følgende miljøklasser:

- Aggressivt miljø
- Moderat miljø
- Passivt miljø.

Ved renoveringsarbejder skal de eksisterende materialer og bygningsdele bibeholdes i videst mulig udstrækning, hvorimod de eksisterende bygningskonstruktioner skal ændres, således at de kan overholde de krav, der skal stilles til den renoverede bygning.

For murværkskonstruktionerne indebærer dette, at der især stilles krav til en ændring af de eksisterende vægkonstruktioner, således at disse ofte skal henregnes til en anden miljøklasse end den, de var opført under.

For ydervægskonstruktioner er det især de ændrede krav til varmeisolering, der ofte resulterer i et krav om efterisolering, der derved bevirker, at disse konstruktioner skal henregnes under en anden miljøklasse end den oprindelige.

Omfattende bygningsrenoveringer medfører endvidere ofte, at eksisterende indervægge får en helt anden "placering" i bygningen, der ligeledes kan resultere i en ændring af miljøklassen.

Krav til materialer og bygningsdele som følge af mekaniske påvirkninger stilles af bygherren som et anvendelseskrav til det pågældende rum, hvori disse materialer og bygningsdele indgår.

Som følge af ændrede belastninger på murværkskonstruktioner i forbindelse med renovering af eksisterende murværksbygninger, vil det ofte være nødvendigt at kende murværkets basisstyrker for ved beregning at kunne fastlægge dette murværks nøjagtige bæreevne.

I forbindelse hermed kan der udtages prøver af det eksisterende murværk til styrkeforsøg i laboratoriet.

Misfarvet murværk

Teglprodukter patinerer normalt smukt, med der kan forekomme misfarvninger på et stykke murværk, og som omtalt under afsnittet om afsyring er det desværre ikke ualmindeligt, at man ved næsten alle former for misfarvninger forsøger at rense murværket ved en afsyring. En afsyring tjener som nævnt først og fremmest til at rense en murflade for kalk, og ved man ikke, hvad en misfarvning består af, må det tilrådes at søge dette oplyst samt undersøge, hvordan den eventuelt kan fjernes (tal f.eks. med Teknologisk Institut, Murværk).

Udvendigt murværk kan især blive misfarvet af, at:

- luftens svævestøv har afsat sig på murværkets synsflade,
- regnvands forsuring, der skyldes den almindelige luftforurening, går i forbindelse med mørtelmateriale i murværket og danner gips. Denne gips afsætter sig herefter på murværkets synsflade.

Misfarvninger, der skyldes luftens svævestøv, kan forsøges fjernet med vandspuling, hvor der arbejdes med lave tryk (0,5-3 bar) med en blanding af vand, luft og blæsemiddel. Som blæsemiddel kan anvendes fint sand eller calciumkarbonat, men bedre er det måske at anvende grafit, glaspulver eller andre tilsvarende materialer.

Misfarvninger, der skyldes gipsaflejringer, kan forsøges fjernet ved vandsivning med eller uden tilsætning af kemikalier.

Bliver der nødvendigt at anvende sandblæsning for at få et stykke murværk rensset, må man være opmærksom på, at et tyndt overfladelag (brandhuden) fjernes fra stenenes synsflader, således at de nok bliver rene; men er betingelserne ikke til stede, kan de hurtigt igen blive misfarvet, fordi overfladen er blevet mere ru og mere porøs end før sandblæsningen. Skal en facade, der igennem en årrække er blevet snavset f.eks. på grund af fine støvpartikler i luften, renses, vil dette ofte kunne gennemføres med held ved en behandling med damp eller hedt vand. Der findes specialfirmaer, der udfører dette arbejde. Det er meget vigtigt, at man ved rensningsforsøg først prøver på et lille område, før den endelige rensning foretages.

Lav og mos	kan fjernes ved mekanisk rensning - f.eks. vand under tryk.
Algevækst	kan fjernes ved mekanisk rensning eller i mange tilfælde ved damprensning.

Saltpeter- udslag

viser sig som et hvidt pulver, der trænger frem på murstenenes overflade i takt med murens udtørring. Det eneste, man kan gøre, er at børste det hvide pulver væk fra overfladen for ikke at få det indsuget ved næste regnvejr. I løbet af nogen tid vil der ikke vise sig mere, og facaden vil antage sin normale farve. I sjældne tilfælde kan udslaget vedvare, eller det kan være mindre uskyldigt end først antaget. I så fald bør man som foran nævnt søge oplysninger om udslagets art og fremgangsmåden for dets fjernelse.

Salpeterudslag er en populær betegnelse for hvidlige udfældninger på murværket. De hvidlige udfældninger er i virkeligheden ikke salpeterudslag, men mursalte (Kalium, Magnesium, Calcium mv.), som er naturligt forekommende i leret.

Vedligeholdelse og drift

Murværk og tegltage kræver normalt et minimum af vedligehold.

Eftersyn af udvendigt, blankt murværk foretages visuelt med intervaller på 3-5 år afhængig af miljøpåvirkningerne.

På tegltage foretages et eftersyn noget oftere.

Ovennævnte eftersyn foretages som en besigtigelse, hvor skadessymptomer registreres og efterfølgende udbedres, jf. også Vejledning i vedligeholdelse af murværk og tegltage, revideret udgave 2001, udarbejdet af Teknologisk Institut, Murværk.

Definitioner

Aggressivt miljø:	Særligt fugtigt miljø eller miljø med tilstedeværelse af aggressive stoffer som f.eks. salt- eller røgholdig atmosfære.
Armeret murværk:	Murværk, hvori stænger eller armeringssystemer, sædvanligvis af stål, er indstøbt i mørtel eller beton, således at alle materialerne samvirker ved optagelse af påvirkninger.
Armeringssystemer:	Præfabrikeret armeringsgitter bestående af mindst 2 parallelle armeringsstænger med en påsvejt gitterudfyldning bestående af armeringsstænger.
Basisstyrker:	Murværkets styrkemæssige egenskaber under hensyntagen til såvel murstens- som mørtel-egenskaber bestemmes som angivet i DS 438.14 ved prøvning.
Blokke:	Blokke er byggesten, hvis basishøjde er mindst 185 mm.
Blokkklasse:	Blokkes blokkklasse er afledt af blokkenes trykstyrke i MPa. De deklarerede værdier angives med spring på 0,5 MPa indtil 5,0 MPa og derefter med spring på 1,0 MPa. Trykstyrken bestemmes som angivet i DS 438.1.
Bruttodensitet:	Byggestenens tørmasse divideret med totalrumfanget uden fradrag af eventuelle huller, men med fradrag af udsparinger.
Brændt kalk:	Ulasket, brændt kalksten (i form af stykker eller finmalet pulver), CaO.
Byggesten:	Fællesbetegnelse for mursten og blokke.
Cementmørtel, C-mørtel:	Mørtel fremstillet af cement, sand og vand, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Forbandt:	Systematisk sammenføjning af byggesten ved forsætning af studsfiger.
Funktionsmørtel:	Mørtel, der er foreskrevet og fremstillet til at opfylde fastlagte egenskaber og underkastet prøvningskrav.

Hulmur med stenbindere:	Dobbeltmur af byggesten, hvor to massive mure er samvirkende, idet de er indbyrdes forbundet ved byggesten, der er muret i forbandt med begge mure.
Hulsten:	Hulsten er mursten med huller vinkelret på liggefladen.
Hydratkalk:	Brændt kalk læsket med netop det kvantum vand, der er nødvendigt for at danne tørt pulver.
Hydraulisk kalk:	Brændt kalk fremstillet af egnede, lerholdige kalkarter. Mørtel fremstillet af hydraulisk kalk har hydrauliske egenskaber, dvs. mørtlen kan afbinde uden tilgang af luft.
Kalkcementmørtel, KC-mørtel:	Mørtel fremstillet af hydratkalk eller kulekalk, cement, sand og vand, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Kalkhydrat:	Ren calciumhydroxid, $\text{Ca}(\text{OH})_2$.
Kalkmørtel, K-mørtel:	Mørtel fremstillet af hydratkalk eller kulekalk, sand og vand, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Kalksandsten:	Kalksandsten er byggesten fremstillet ved autoklaving af brændt kalk, kvartssand og vand, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Kombinationsvæg:	Væg, som forudsættes at bestå af en massiv mur forbundet med en væg eller konstruktion af andre konstruktionselementer.
Kulekalk:	Vådlæsket, brændt kalk med konsistens som dej, fremstillet ved læskning med overskud af vand.
Letbeton med porøse tilslag:	Et produkt fremstillet af uorganiske bindemidler, porøse tilslagsmaterialer og vand, eventuelt med sand og tilsætningsstoffer. Porøse tilslagsmaterialer defineres som angivet i DS 406.
Letbeton uden porøse tilslag, porebeton:	Et produkt fremstillet ved autoklaving af uorganiske bindemidler, finkornet, kiselholdigt materiale og vand, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Letklinkerbeton:	Letbeton med porøse tilslag af ekspanderet brændt ler (letklinker).
Limfugemørtel:	Mørtel til brug i fuger, hvis tykkelse er mellem 1 mm og 3 mm.

Letmørtel:	Mørtel med tørdensitet i hærdnet tilstand mindre end eller lig 1500 kg/m^3 .
Massiv mur:	Enkeltmur, opført af byggesten med eller uden huller. Massive mure af mursten i 1/1-stens tykkelse eller mere udformes således, at der er effektiv forbindelse med sten eller trådbindere gennem alle lodrette snit i murens plan.
Massive sten:	Til massive sten henregnes sten, hvor arealet af huller vinkelret på liggefladen højst udgør 10% af stenens liggeflade.
Minutsugning:	En byggestens minutsugning er den vandmængde, stenens liggeflade kan opsuge på 1 minut ved en standardiseret prøvning, angivet i masse pr. arealenhed.
Moderat miljø:	Miljø med tilstedeværelse af fugt som f.eks. fugtigt udendørs eller indendørs klima.
Molerblokke:	Et produkt fremstillet ved brænding af moler eller molerholdig masse, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Molersten:	Et produkt fremstillet ved brænding af moler eller molerholdig masse, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Murcementmørtel:	Mørtel fremstillet af murcement, sand og vand.
Mursten:	Mursten er byggesten, hvis basishøjde er mindre end 185 mm.
Murstenssortering:	Mursten, der opfylder samme, fuldstændige varedeklaration, benævnes en sortering.
Murværk:	Byggesten sammenføjet i forbandt ved brug af mørtel eller lim.
Mørtel:	Mørtel er en blanding af bindemiddel, tilslagsmateriale og vand, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Nettodensitet:	Stenmassens densitet.

Overfladebehandling:	Omfatter enhver påført belægning på eller behandling af murede overflader. Tynde overfladebehandlinger kan foruden pudslag med tykkelse mindre end 12 mm, sækkeskurering, vandskurung og lignende f.eks. være behandling med maling eller imprægneringsmiddel.
Passivt miljø:	Tørt miljø uden fugt eller aggressive stoffer som f.eks. tørt, navnlig indendørs, klima.
Receptmørtel:	Mørtel, der er fremstillet i et forud fastlagt blandingsforhold, og hvis egenskaber antages ud fra det angivne forhold mellem bestanddelene.
Sand:	Sand fra naturlige aflejringer eller sand fremstillet af knuste eller formalede natursten.
Skalmur:	Massiv mur, der ud over sin egenlast ikke bærer andre væsentlige, lodrette laster, og som er fastholdt med bindere til en bagved liggende stivere konstruktion, som i sig selv er stabil over for alle laster.
Tegl:	Et produkt fremstillet ved brænding af ler eller lerholdig masse, eventuelt med tilsætningsstoffer.
Tilslagsmaterialer:	Kornede materialer, som ikke deltager aktivt i mørtlens hærdning.
Tilsætningsstoffer:	Stoffer, som - uden at være bindemiddel eller tilslagsmateriale - giver mørtlen specielle, tilsigtede egenskaber.
Trykstyrke:	Trykstyrken for et parti mursten bestemmes som angivet i DS 438.11. Trykstyrken angives som et heltal og angives i MPa.
Tyndpuds:	Overfladebehandling af murværk, hvorunder tyndt, dækkende mørtellag - ofte indfarvet mørtel - trækkes på og filtses med egnet filtsebræt. Lagtykkelse svarende til maksimalt ca. 1½ mm.
Typeprøvning:	Førstegangsprøvning med det formål at fastsætte en eller flere af et materiales eller en konstruktions egenskaber.

Vandoptagelse:	En byggestens vandoptagelse er det vandrumfang, stenen kan optage på 2 døgn ved en standardiseret prøvning, angivet i procent af stenmassens rumfang.
Vedhæftningsstyrke:	Styrke ved adskillelse af en liggefuge ved bøjning således, at der sker brud i fugen eller i skillefladen mellem fuge og byggesten.
Åbningstid:	Den tidsperiode, hvori mørtel og lim kan anvendes.